

Sant Ramon de Penyafort

Nadala 2000
Any XXXIV


FUNDACIÓ
JAUME I



Als Països Catalans l'escola serà catalana, o no serà

Amb aquesta Nadala, la Fundació Jaume I correspon a les nombroses persones d'arreu dels Països Catalans que doten els Premis Baldiri Reixac destinats a estimular i reconèixer l'escola catalana.

Gràcies a les generoses aportacions de tants amics, els Premis Baldiri Reixac són, avui per avui, els més ben dotats i els més importants en l'àmbit educatiu, amb una evolució espectacular de les dotacions:

Convocatòria	Curs	Dotació
I	1978-79	2.480.000
II	1979-80	2.750.000
III	1980-81	4.050.000
IV	1981-82	4.100.000
V	1982-83	5.250.000
VI	1983-84	6.040.000
VII	1984-85	6.560.000
VIII	1985-86	7.000.000
IX	1986-87	9.300.000
X	1987-88	9.500.000
XI	1988-89	10.000.000
XII	1989-90	10.000.000
XIII	1990-91	10.500.000
XIV	1991-92	10.550.000
XV	1992-93	10.650.000
XVI	1993-94	11.000.000
XVII	1994-95	11.000.000
XVII	1995-96	12.000.000
XIX	1996-97	12.800.000
XX	1997-98	13.000.000
XXI	1998-99	14.000.000
XXII	1999-00	14.500.000
XXIII	2000-01	14.500.000

Taula

Un sant català

Pàgina

Sant Ramon de Penyafort. L'home
Llorenç Galmés

6

Cronologia
Josep M. Mas Solench

18

Un sant popular
Josep M. Ainaud de Lasarte

20

Ramon de Penyafort i el Dret
Santiago Bueno i Salinas

26

El Dret dels catalans

Dret Civil i identitat nacional
Del dret pactat a la reivindicació política
Josep M. Puig Salellas

34

L'ordenament jurídic de Catalunya
Josep M. Mas Solench

50

Fundació Jaume I
Memòria de l'any 2000

99

FUNDACIÓ JAUME I
Desembre del 2000
ISBN: 84-7226-695-8
Dipòsit Legal: B .23.311-2000

Composició
Victor Igual S.A.
Córsega 237 - 08036 Barcelona

Gravats
Sorrosal S.A.
Pujades, 68 - 08005 Barcelona

Impressió
Edigraf S.A.
Indústria s/n. Polígon Industrial El Pedregar
08160. Montmeló (Vallès Oriental)

Ramon de Penyafort i el Dret català

Quatre-cents anys
de la canonització del patró
dels advocats de Catalunya
(1601-2001)



Nadal del 2000

Quan, ara fa quatre segles, va arribar la nova de la canonització de Ramon de Penyafort, tot Catalunya va esclatar en jubilosos cants de festa; el virrei Llorenç de Figuerola va ordenar de disparar tota l'artilleria dels baluards de la muralla barcelonina; s'organitzaren celebracions litúrgiques, processons i desfilades; justes poètiques, certàmens literaris i competicions de cavallers ompliren la ciutat, i s'hi van publicar centenars de romanços, odes, sonets i epigrames. I és que, molt abans d'aquella data, el poble ja havia instal·lat el dominic vilafranquí als altars i havia fet seva la devoció a un dels sants més populars en la història de l'Església.

Tanta popularitat va provocar que després de la desfeta del 1714 i del decret de Nova Planta hom intentés de bandejar-lo dels nombrosos altars on se'l venerava. La marginació del sant ajudaria a oblidar l'home de lleis i tot el que representava en l'ordenament jurídic de la societat catalana.

Sabien prou be que privant els catalans de les institucions i del Dret propi se'ls barrava també el dret a la llibertat, la mateixa possibilitat de ser: «els pobles no poden ser si no són lliures» ha escrit amb raó Salvador Espriu.

Els catalans som com som perquè tenim una llengua pròpia i també perquè el nostre Dret ofereix uns trets que ens distingeixen d'altres pobles.

L'avinentesa del centenari de la proclamació solemne de la santedat de fra Ramon ens convida a revisar algunes d'aquestes especificitats, a conèixer i difondre les tradicions dels nostres avantpassats per tal d'estimar cada dia més la terra, la llengua i les peculiaritats que hem heretat d'ells.

El papa Gregori IX rep la compilació de les Decretals de mans de fra Ramon de Penyafort. Fresc de Rafael Sanzio. Museu del Vaticà



Una de les imatges més repetides en la iconografia de sant Ramon és aquesta del «transitu maris per cappam», la llegendària travessia des de Sóller fins a Barcelona navegant damunt la capa posada en forma de navili. Pintura de Ludovico Carracci, a l'església de Santo Domenico, de Bolonya

Un sant català



Sant Ramon de Penyafort

L'home

Llorenç Galmés

Ramon de Penyafort és una figura rellevant a l'Europa cristiana del segle XIII i una de les més representatives de Catalunya de tots els temps. La seva vida, gairebé centenària, va des del darrer terç del segle XII fins al 1275, any de la seva mort. La seva activitat, dividida en etapes prou diferenciades, oscil·la entre la seva terra natal, la Itàlia universitària de Bolonya, la Cúria pontificia i la Cúria General de l'Orde de Predicadors a Roma. Els trenta anys darrers de la seva vida transcorregueren a la Ciutat Comtal on, des de la seva cel·la de monjo predicador, desenvolupà una excepcional activitat d'inspiració europea al servei de la societat catalana del seu temps.

L'origen català i de la diòcesi barcelonina de sant Ramon és indubtable. L'antiga crònica de l'Orde ho assegura taxativament. «Cathalanus natione, oriundus de dioecesis Barcinonensis», i de «villa quae dicitur Pennaforti». Penyafort és un casal senyorial que pertany a la parròquia de Santa Margarida i els Monjos, a l'Alt Penedès, que durant els segles X i XI va tenir un paper important com a franja fronterera, al voltant de la petita capital d'Olièrdola.

La família dels Penyafort es considera inclosa entre les famílies catalanes de llinatge. Un manuscrit de l'Arxiu General de l'Orde de Predicadors a Roma exposa la «nobilíssima descendència de sant Ramon de Penyafort», amb el corresponent escut familiar, amb quatre barres sobre camp d'or que permeten de relacionar-lo amb alguna branca lateral del Casal dels comtes de Barcelona, vinculada a la societat castrense que va lluitar per alliberar Catalunya del domini musulmà.

La història ha escamotejat els noms dels progenitors i familiars de Ramon de Penyafort, així com totes les dades referents al seu naixement, els seus primers anys i els estudis cursats. La primera dada que en coneixem és la d'un Penyafort que signa com a *scriptor*

en una sentència dictada pel canonge barceloní Ramon Rosanes, el 20 de novembre de 1204. Aquest fet pressuposa que el signatari tenia una formació bàsica completa, a base del trivium i del quadrivium, al servei de la Seu barcelonina.

En el marc històric convé definir les etapes dades que ens permetin de calibrar l'abast de la sòlida formació jurídica del sant, així com l'eficàcia de la seva activitat al servei de la societat.

En primer lloc, cal mencionar els nou anys d'estada a Bolonya, entre 1211 i 1220, com a estudiant de dret, primer, i en qualitat de professor, més tard. Un cop dins l'Orde de Predicadors cal esmentar la seva participació en l'ambaixada del cardenal de Sabina, legat de Gregori IX per a la cristiandat hispànica, de 1228 a 1229, a la qual van seguir sis anys d'estada a la Cúria pontificia per a la recopilació de les *Decretals*, activitat que va compaginar amb el càrrec de penitencier pontifici, entre 1230 i 1236.

Després d'una breu estada a Barcelona, va tornar a Roma en ésser escollit mestre general de l'Orde, càrrec del qual abdicà al cap de tres anys. L'última etapa i la més llarga, plenament barcelonina, va tenir per escenari la seva humil cel·la del convent de Santa Caterina. Hi va desenvolupar una activitat que, tant per la quantitat com per la qualitat de les intervencions, va sobrepassar els límits del normal, amb connotacions d'extraordinària.

De l'estada a la Universitat de Bolonya —un centre freqüentat per estudiants catalans on brillava un mestre lleidatà anomenat Pons—, va sortir-ne Ramon de Penyafort amb el títol d'*excellens doctor in iure canonico* i, posteriorment, en fou un acreditat professor. Semblava que aquest havia de ser el destí definitiu de la seva vida, però l'any 1220, Berenguer de Palou, bisbe de Barcelona, de qui Ramon depenia, el va reincorporar a la diòcesi per a assignar-li un servei a la

Seu. Una tradició molt popular, no demostrada històricament, el fa canonge en aquesta ciutat.

Els anys d'estada a Bolonya li permeteren conèixer l'*Ordo Praedicatorum*. Va poder relacionar-se fins i tot amb el fundador, Domingo de Caleruega. El va impactar la missió i l'esperit d'aquells *fratres* que s'integraven en la vida universitària amb pobresa evangèlica, i que commovien la societat amb les seves prèdiques. Poc després els retrobà a Barcelona, en una fundació propiciada pel bisbe diocesà. Un nou camí s'obria davant del jove Ramon de Penyafort.

Els fets posteriors confirmen amb quant d'encert el va seguir.

Frare de l'Orde dels Predicadors

La decisió del clergue Ramon de Penyafort de professar en els frares predicadors va causar un cert impacte en el seu entorn. Alguns no el varen comprendre; d'altres, en canvi, l'imitaren. Era un orde de caràcter diocesà i de fundació recent, atès que havia nascut a Occitània l'any 1216 com a resposta al desig del IV Concili del Laterà, del 1215, el qual havia proposat la institucionalització de predicadors que ajudessin els bisbes. Honori III li concedí l'aprovació pontifícia el 1221 i el recomanà a l'episcopat per tal d'obrir-se a la catolicitat. Al voltant del 1222, l'Orde s'instal·là a Barcelona per impuls del bisbe.

Ramon professà a l'Orde pocs anys abans del 1229, data en què ja signa com a fra Ramon de Penyafort. Desconeixem les motivacions definitives que pogueren afavorir aquesta decisió. El Sant coneixia l'Orde, la seva orientació universitària i la dedicació dels frares a l'estudi i la predicació, un ministeri que li havia donat molt de prestigi i que li féu guanyar moltes i diverses vocacions. El bisbe Berenguer de

Ramon de Penyafort, assegut al seu escriptori del Vaticà, recopila les Decretals per encàrrec de Gregori IX. Aiguafort barceloní del segle XVII, inclòs en el segon volum del Sacri Supremi Regii

Cathaloniae Senatus Decisiones, del jurista Bonaventura Tristany. El llibre fou imprès a Barcelona per R. Figueró l'any 1688 (Ramon Manent)



*«Per què, nan com ets, vols sobrepassar les espalles d'un gegant? Per què no mesures les forces amb el treball?»
Ramon de Penyafort, Summa de paenitentia*

Palou va comprendre què podia significar l'Orde per a la Ciutat Comtal, sempre oberta a les grans perspectives, i va decidir d'aprofitar-ne les possibilitats.

Des de la seva humil categoria social de germà predicador, fra Ramon de Penyafort va prestar serveis immillorables a l'Església i a la societat del seu temps. Quant als Predicadors, va tenir intervencions de tal relleu que han desafiat el pas del temps. Instat pel provincial fra Suero Gómez va escriure la *Summa de paenitentia*, orientada a la preparació de confessors degudament formats.

Com a fruit de la seva dedicació al ministeri de la predicació, l'*Ordo Praedicatorum* havia ampliat el seu àmbit d'activitat com a *ordo confessorum*. El predicador es veia sovint obligat a completar la seva catequesi amb l'administració del sagrament de la penitència. Aquesta activitat pastoral requeria confessors ben preparats intel·lectualment i l'Orde havia de garantir-ne la preparació. Fra Ramon va escriure la seva *Summa* per posar-la al servei dels germans i companys de ministeri sagrat. El tractat va tenir tanta acceptació que, durant segles, es convertí en una de les eines d'estudi preferides pels confessors, fins i tot de fora de l'Orde.

Ara bé, la gran aportació que el Mestre de Penyafort va fer a l'Orde fou la codificació de les seves lleis i constitucions. El Sant, expert en dret, era el més capacit per a dur a bon terme aquesta feina. Escollit mestre de tot l'Orde en circumstàncies providencials, molt aviat s'adonà que havia caigut sobre les seves espatlles la greu responsabilitat de donar forma definitiva a les constitucions de l'Orde. Els capítols anteriors havien fet, en part, aquesta tasca, però calia donar-hi unitat i homogeneïtat. L'Orde creixia en nombre de membres i exigia una legislació clara i robusta per al seu bon govern.

Les *Consuetudines* o costums d'abast constitucional tenien com a base la regla de sant Agustí, que els frares presidits per sant Domènec de Guzman havien escollit a requeriment del papa. Havien rebut el carisma directament del fundador, el qual l'havia deixat com a llegat. I per a l'organització de la vida regular havien manllevat normes d'altres institucions religioses afins, les quals formaven un conjunt heterogeni que requeria la unificació per tal d'adaptar-les a les noves necessitats. En un parell d'anys, el Mestre va poder donar l'obra per acabada. Els capítols generals de l'Orde de Predicadors li donaren el suport legal necessari, i les constitucions del Sant varen tenir plena vigència des del segle XIII fins a la promulgació del Codi de Dret Canònic, l'any 1917.

Un cop aprovades les constitucions, el Sant va do-



Torre de Penyafort, prop de Vilafranca del Penedès, on, segons la tradició, va néixer sant Ramon en data també incerta que hom situa entre el 1180 i el 1185 (Arxiu Cuyàs, 1945)

Una visió bucòlica del Castell de Penyafort, al municipi penedesenc de Santa Margarida i els Monjos. Desamortitzat el 1835, va passar a mans particulars i avui és la seu de l'Associació d'Amics del castell de Penyafort, la qual vetlla per la seva conservació física i el seu ús social (Arxiu Cuyàs)



nar per closa la seva missió al capdavant de l'Orde. En la seva humilitat sincera no es considerava home de govern i, per tant, va presentar la renúncia irrevocable al càrrec en el Capítol General del 1242.

El Mestre, però, no va deixar d'atendre tots els assumptes que se li havien plantejat durant l'exercici del govern. Sempre el distingí la seva serena i profunda visió dels problemes humans. En alguns casos, com en el de la dependència de la branca femenina de l'Orde, va demostrar una visió molt més avançada de la que s'hauria pogut esperar a l'època.

Va mostrar la seva talla humana i la mesura de la seva santedat a partir del moment que va poder desempallegar-se de missions tan absorbents com la de decretalista o del magisteri de l'Orde. La nota definitiva la va donar quan va poder dedicar la seva intel·ligència i el seu cor al bé dels altres, des del més humil fins als membres de la Casa Reial.

Al servei de la societat humana des de l'Església

Tota l'obra de Ramon de Penyafort va ser un pur acte de servei sense esclertes a l'Església de Crist; no hi ha cap dubte, però, que dins la multiplicitat i l'heterogeneïtat de la seva acció, en algunes interven-

cions accentuà més el seu caràcter eclesial. Potser no foren obres enlluernadores, però varen tenir sempre la noblesa i la profunditat dels genis. Valgui com a exemple la col·laboració de fra Ramon, doctor en dret, predicador itinerant i mendicant, com a membre de l'ambaixada del cardenal Joan d'Abbeville, legat de Gregori IX als regnes cristians de la Península per promoure l'aplicació de les decisions del IV Concili del Laterà, l'enrobustiment de la unitat de l'Església i la defensa de la fe davant la pressió de l'heretgia. L'experiència li permeté d'entrar en contacte tant amb els ecos gloriosos de l'Església visigotico-germànica, com amb els balbuçs de la cristiandat mossàrab, aspectes poc coneguts a la Cúria romana, i desconeguts a l'Europa cristiana.

Les intervencions del Mestre de Penyafort no passaren desapercebudes, i varen propiciar que fos cridat a la Cort pontifícia per a la recopilació i l'organització de les *Decretals*, per encàrrec de Gregori IX, i per a assumir les funcions de penitencier pontifí. La recopilació és una obra gegantesca que constitueix tot un monument al dret canònic al servei de la comunitat eclesiàstica. Va dedicar sis anys a aquesta missió, en la qual va consumir moltes de les seves energies, i hi sacrificà bona part de la salut física. Però va acomplir la missió que li havia estat encomanada, una tasca de

miniaturista on va caldre que agermanés la perícia tècnica per a treure l'entrellat de cada decretal, i la fidelitat al papa per tal de respectar el seu pensament. A més, hagué de portar-ho a terme amb un alt sentit d'humanisme cristià per assolir una aplicació adient a la pastoral de l'Església.

Entre d'altres múltiples col·laboracions de marcat relleu per a l'Església, és digna d'especial record l'evocació de la possible intervenció del Mestre Ramon de Penyafort en el naixement i les primeres passes de l'Orde de Nostra Senyora de la Mercè, un fet històric de gran magnitud, que pietoses tradicions locals han revestit de notes brillants, però que les fonts històriques assequibles no confirmen.

L'Orde de la Mercè, que, segons alguns historiadors, havia fundat sant Pere Nolasc el 1218, va ser aprovat per Gregori IX, l'any 1235, amb el noble objectiu de redimir els cristians captius en mans sarraïnes, un problema molt angoixós en aquells segles trasbalsats, i, per tant, d'enorme abast social. L'orde mercedari fou protegit per Jaume I, de la confiança del qual tenim nombroses proves documentals. Sobre la ja mencionada, i possible, intervenció de fra Ramon en la formació de l'Orde de la Mercè manquen proves històriques feaents, i no podem aferrar-nos a tradicions populars dèbils. Tanmateix, si considerem que, quan el papa aprovà el nou Orde, Ramon de Penyafort es trobava immers en la recopilació i la nova redacció de les *Decretals*, i que era conseller personal de Gregori IX, no és gens arriscat de pensar que devia intervenir d'alguna manera en una gestió de tanta importància per a Catalunya. Ens falta, però, la prova històrica decisiva.

Mereix de ser tinguda en compte, per la seva repercussió en la història del pensament en l'Església, l'orientació que fra Ramon va donar al mallorquí Ramon Llull, en consulta privada, arran de la conversió d'aquest i de la nova vida que projectava emprendre. El sant li comentà les possibilitats que li oferia la seva posició social a fi de dur una vida de santedat i de treball apostòlic. Li aconsellà que retornés a Mallorca, i que emprengués el nou camí des de la seva mateixa llar. Les lletres catalanes saben prou bé què deuen a aquesta recomanació de sant Ramon.

Podrien dir-se moltes coses de l'activitat de fra Ramon de Penyafort en els assumptes de l'Església. És sabut que a la seva taula arribaven amb una freqüència desacostumada nombroses i delicades delegacions pontifícies, comissions per acomplir, problemes per resoldre, o assumptes greus sobre els quals se li demanava l'opinió. No cal dir que ell hi corresponia amb escrupolosa fidelitat.

Mai no va renunciar a donar la seva orientació en assumptes que, segons les circumstàncies, podien resultar molt vidriosos. Recordem, per exemple, la qüestió de l'activitat comercial, la pràctica de la qual podia veure's exposada a penes canòniques per la seva possible vinculació amb jueus i musulmans. Ens consta que sant Ramon va escriure un tractat titulat *De juste negociandi*, l'original del qual no s'ha pogut trobar, si bé podem deduir-ne el contingut basant-nos en altres escrits.

Si alguna preferència va demostrar al llarg de tota la seva vida va ser envers els pobres i els més necessitats, un detall que no va passar desapercbut a la mirada penetrant de Gregori IX, i que la *Vita* antiga del Sant es complau a evocar amb gràcia:

«Dominus autem papa Gregorius ipsum benigne suscipiens, considerata ejus conversatione sancta, scientia probata, et providentia circumspecta ipsum capellanum et penitenciarium instituit, et in confessorem suum specialem, inter alios, preelegit. Qui domino Pape frequenter injungebat loco penitentiae, ut pauperes habentes in curia diversa negotia, qui propter indigentiam, quandoque in aliquibus repelluntur, misericorditer expediret, et in suis justis petitionibus exaudiret; qui hujusmodi penitentiam devote suscipiens eidem fratri Raymundo fiducialiter committibat, ut eos, juxta suam providentiam circumspectam, sine mora dispendio, expediret; propter quod dominus papa Gregorius, quandocumque sibi scribebat absenti, eum patrem pauperum in suis salutationibus nominabat.»

Ens trobem, doncs, amb un sant Ramon que, sota l'aparença d'una certa fredor pròpia de l'home de lleis, amaga una gran qualitat humana, i dins de la seva humanitat cordial, una visió transcendent de l'ésser humà, que és ressò de l'esperit evangèlic que l'animava i expressió del seu amor al proïsme.

Més delicada va ser l'actitud que va haver d'adoptar Ramon de Penyafort en l'espinós tema de la Inquisició al segle XIII, en el qual hagué d'intervenir per disposició del papa i pressionat per confuses circumstàncies sociopolítiques. Però aquest és un cas que mereix un paràgraf a part i una visió asserenada.

Ramon de Penyafort i la Inquisició a Catalunya

Partim del fet indiscutible que fra Ramon de Penyafort no va ser mai inquisidor. La Inquisició fou sempre funció de teòlegs, i el Mestre de Penyafort era

un doctor en lleis, encara que amb una bona preparació teològicodogmàtica. Conscient de les seves limitacions personals, fidel a la seva preparació científica i d'acord amb la seva rica experiència personal, sense sortir-se dels seus límits, va ser un expert coneixedor del problema de la Inquisició en el seu temps.

Una part substancial de la seva experiència provenia de la necessitat de consultar i analitzar, en la seva tasca com a decretalista, les disposicions dels papes anteriors, per tal d'actualitzar-les. Per tant, va tenir accés als arxius pontificis, i podria haver consultat directament la legislació de l'Església en les seves mateixes fonts, entre les quals potser hi havia les de l'evolució del procés inquisitorial.

El punt de partida prové del *negotium fidei*, que constituïa una de les majors preocupacions de l'Església. Implicava fer front als atacs de l'heretgia, salvaguardar la unitat de l'Església i assegurar la pau entre els pobles. D'alguna manera podem dir que Ramon de Penyafort va ser testimoni dels moviments dels quals, al llarg d'un decenni, es va derivar la Inquisició clàssica.

Les primeres manifestacions, degudament aprovades per l'autoritat del papa, foren d'inspiració monàstica, concretament cistercenca, i de visió diocesana mitjançant concilis provincials. Va ser un procés llarg i enutjós, que va durar anys. És freqüent prendre com a primeres mesures d'àmbit inquisitorial les dictades per Lluçia III el 1181. S'hi condemna els càtars i els patarins, dels quals es diu que, si continuen contumaces en l'heretgia, han de ser lliurats al *secularis iudicis arbitrio*. Tímid començament d'una obra cridada a trastocar gran part d'Europa i d'Amèrica.

El problema era ardu i l'Església hi va intervenir mitjançant el Concili Universal, l'òrgan de govern més elevat de què disposa la institució eclesial, juntament amb l'autoritat del pontífex romà. El IV Concili del Laterà va acomplir aquesta missió l'any 1215.

En efecte, els canons tercer, vuitè i desè expliciten prou bé el sentiment de la magna assemblea en relació amb els heretges, els quals castiga amb l'excomunió i amb el càstig de confiscació de béns. En mencionar la sanció aplicable al reu d'heretgia, el Concili encunyà la frase d'*animadversione debita puniendi*, que va quedar consagrada com a principi. Aquesta definició, que després va ser sotmesa a moltes i diverses interpretacions, va donar peu a excessos que ni la fe ni la història no poden aprovar.

La política religiosa del IV Concili del Laterà, en l'aspecte material del càstig, va rebre un fort recolzament en la Constitució de Frederic II del 1220, on, partint del concepte de crim de lesa majestat, es con-

El verger del Palau, representació del desaparegut Palau Reial Menor, on va tenir la seu el Tribunal de la

Inquisició. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (Ramon Manent)



Escut de la Inquisició que actualment es troba al mur lateral del Museu Marès, al

carrer dels Comtes de Barcelona (Ramon Manent)

sidera l'heretge com a reu de crim de lesa majestat divina i, com a tal, mereixedor del càstig màxim, ja que, si la falta de lesa majestat és greu quan es comet contra un rei temporal, infinitament més greu és la falta de lesa majestat davant Déu. I aquí entra en joc l'aplicació del principi de les dues espases, o sigui, que el *gladius materialis constitutus est in subsidium gladii spiritualis*. Des d'aquest vessant el poder temporal s'amplia fins a límits que permeten intuir els excessos que la història denuncia. Així, la confiscació de béns no només era en perjudici del reu, sinó de tots aquells que poguessin tenir algun dret sobre aquests béns.

Els jurisperits, ancorats en l'equilibri del dret romà, no podien acceptar aquell desequilibri. Ja en temps de sant Ramon, a la Universitat de Bolonya es van aixecar algunes veus crítiques, com les dels mestres Joan el Teutònic, en les seves glosses al Concili IV del Laterà, i Vicenç d'Espanya i Tancred de Bolonya des de les seves càtedres. Afirmaven que si en virtut d'una llei es podia sancionar una persona desposseint-la dels seus béns, això no justificava que la sanció recaigués alhora sobre aquells que poguessin tenir drets sobre aquests béns. És en aquesta línia que se situa Ramon de Penyafort.

Sobre el tema de la Inquisició, precisament, el nostre sant va tenir una intervenció personal destacada en el Concili Provincial de la Tarraconense del 1242, al qual assistí tot just abdicat del seu càrrec com a Mestre de l'Orde. Entre els jurisperits que hi assistiren, les actes citen només fra Ramon de Penyafort, penitencier del papa, considerat el més fidel exponent del pensament de Gregori IX. El problema a resoldre era l'alarmant irrupció, a través dels Pirineus, d'heretges que fugien de la persecució del sud de França, els quals s'assentaven en terres de l'Alt Aragó i del nord de Catalunya. Els prelatos de la província eclesiàstica havien d'afrontar una problemàtica socio-religiosa tensa i delicada.

L'empremta del Mestre de Penyafort es fa patent en l'esforç del Concili per destriar els diversos graus d'heretgia per tal de delimitar responsabilitats abans de dictar sentència, en la qual s'haurien de cenyir a les sancions canòniques derivades de les determinacions pontificies. Quant a l'aplicació de penes pròpies del poder secular, es limita al que diuen els papes, i s'hi nota un intent de suavitzar-les. Cal tenir present que Ramon de Penyafort, home d'Església, era d'una fidelitat imbatible a les seves lleis.

Convé recordar també que el Mestre de Penyafort al·ludeix tan sols una vegada a la tortura, i ho fa accidentalment, quan es refereix als conversos per temor a la tortura. És evident que ni en la legislació



La cort reial catalana escolta el sermó d'un frare predicador. Gravat del Sermonis festivitatum Virginis Mariae de Sanxo de Porta, València, 1512 (Del llibre Història dels catalans, d'Edicions Ariel)

Quan Ramon era a Roma com a penitencier papal, va aconsellar al rei Jaume l'establiment de la Inquisició als seus estats; assenyala normes per a l'acció inquisitorial, i l'any 1242 va redactar el Directori o manual pràctic per a ús d'inquisidors, on recomana la humanitat i la clemència, i així en totes les seves actuacions en aquesta qüestió, fins al punt que, com diu el doctor Trueta «si el sistema s'hagués aplicat tal com ell el va establir, la Inquisició no hauria esdevingut la institució opressiva que va arribar a ser més tard».

Fra Ramon i els seus companys arriben sans i estalvis al port de la Mar Menuda de Tossa, on el sant obrarà un dels miracles més coneguts, la confessió del moribund Barceló des Far. Gravats del segle XIX



pontificia anterior, ni en el pensament de Ramon, no hi caben ni la coacció ni la violència, física o moral.

La política eclesiàstica de repressió, en aquella primera etapa inquisitorial pontificia, desconeix la pena capital i no apunta al càstig de l'heretge, sinó a la conversió d'aquest. *Ut vita hominis corrigatur*, i en els casos inevitables d'empresonament, *de bonis in carceribus de vitae necessariis provideatur*. Sempre s'hi fa present el *negotium fidei*.

No obstant això, en la segona meitat del segle XIII, i projectant-se ja cap al XIV, després del fracàs de la croada albigesa, la defensa de la fe que protagonitzava la incipient activitat inquisitorial va donar un tomb durant el pontificat d'Innocenci IV. Entre 1252 i 1259 varen sortir de la cancelleria papal una vintena de documents sobre procediments inquisitorials que reforçaren la importància del poder secular. Assenyats historiadors consideren que en aquestes disposicions, que marcaren el tribunal amb caràcter definitiu, s'hi troba el naixement del tribunal de la Inquisició, legalitzat per les constitucions imperials de Frederic II. S'obrí així un camí de violència que el papat, malgrat els esforços, no va poder tancar, ni tornar enrere.

Sens dubte, el *negotium fidei* comportava una comprometedora qüestió social. Entre d'altres aspectes,

el tema de l'obediència a l'autoritat constituïda esdevenia problemàtic. El pensament càtar va fomentar la idea que l'obediència era deguda només a Déu directament. Per això, per la seva oposició total a les autoritats, les nombroses comunitats herètiques podien convertir-se en un perill social. La societat catalana constatava amb preocupació la immigració de col·lectius d'heretges que creuaven els Pirineus fugint de França i que ocupaven zones ja pacificades. Això no deixava de ser un perill, i calia prendre mesures. Segons la Crònica sobre Jaume I del dominic barceloní Pere Marsili, de final del segle XIII, el Mestre de Penyaforç va aconsellar al rei que sol·licités la institució del tribunal de la Inquisició per tal de frenar la immigració d'heretges i salvaguardar la pau del regne.

L'eventual relació de sant Ramon amb la Inquisició medieval pot donar-se per acabada davant l'orientació que li imprimiren la Cúria pontificia i l'Imperi en la segona meitat del segle XIII. La pressió càtara a Catalunya no va ser ni tan intensa ni tan àmplia com a Occitània. Per tant, no calia que les mesures preventives fossin tan rigoroses com en altres ambients. La Inquisició catalana inspirada per Penyaforç propugnava només la conversió. Tanmateix, en institucionalitzar-se

als regnes d'Aragó i Castella, la pressió càtara que s'hi podia esdevenir es debilità i, en canvi, s'aguditzà el problema amb els jueus conversos i els moriscos, atès que no se'ls podia titllar d'heretges, i, això no obstant, seguien insubmissos. Per a afrontar aquest problema, els Reis Catòlics reclamaren la fundació de la Inquisició espanyola, la qual fou instituïda l'any 1478, segons la butlla de concessió de Sixte IV.

Una elemental comparació entre la inspiració inquisidora de sant Ramon de Penyafort i la que va protagonitzar després l'activitat inquisitorial castellanoragonesa, permet copsar dues actituds molt diferents en relació amb allò que va ser el primer impuls de la Inquisició, el *negotium fidei*.

Però l'esperit apostòlic del Sant no es va plegar a la limitació que suposava la defensa de la fe davant l'heretgia. Li quedava l'ampli camp de les missions entre musulmans, fora de la Hispània cristiana, i del gran món dels jueus no conversos, la conversió dels quals podia propiciar amb els mitjans adients, els quals no s'assemblaven gens als de la Inquisició.

Llavors noves per a sembrar camps nous.

Activitat missionera

Malgrat que sant Ramon no fou pròpiament un missioner, va promocionar l'activitat missionera a gran escala i amb un delicat sentit de la qualitat i de l'eficàcia. La seva inquietud apostòlica i la visió d'una activitat missionera d'avantguarda l'impulsaren a propiciar fundacions sobre dos fonaments bàsics: seguretat teològica i tarannà humanista ferm. Aconseguí la primera fomentant l'ús de la *Summa contra gentes* de Tomàs d'Aquino en la preparació teològica dels futurs missioners; el segon, impulsant la fundació d'escoles d'estudis àrabs, per tal d'aprendre l'idioma i el pensament musulmans.

Convençut que l'orientació inquisidora entrava per viarans que ell no podia compartir, va dirigir la mirada envers el món musulmà, molt present als regnes hispànics, i obert a grans possibilitats a les illes i les costes de la Mediterrània oriental. Pobles que la mar unia, que la religió separava, i que, malgrat tot, compartien determinats referents culturals; l'ambició política, però, justificava que s'hi promoguessin guerres i captiveris.

L'amistosa relació del rei Jaume I amb el nord d'Àfrica tunisià, amb el qual mantenia una intercomunicació comercial fluïda, facilitava el trànsit de missioners. Però era imprescindible el coneixement de l'idioma per a poder penetrar en la comunitat àrab.

Així nasqué la idea de fundar escoles d'àrab en punts estratègics: Tunis al nord d'Àfrica i Múrcia, on el col·lectiu musulmà era nombrós i important. Més tard, s'implantaren escoles d'àrab en els principals convents de predicadors per a la formació dels missioners destinats a treballar entre els musulmans hispànics.

Quant al resultat de la seva gestió a favor de les missions entre els musulmans, tenim una carta al Mestre de l'Orde en la qual sant Ramon dóna compte del resultat que produïa l'esforç missioner al nord de l'Àfrica i en recalca l'eficàcia. En primer lloc, remarca el benefici que en rebien els soldats cristians destacats al nord africà, les necessitats espirituals dels quals eren evidents en aquell ambient advers. L'esforç va ser també molt positiu entre els judeocristians que treballaven allà des de temps immemorial i que no coneixien cap altre idioma que l'àrab. Missioners cristians que parlaven àrab constituïen una ajuda preciosa. Així mateix, enfortien l'ànim dels cristians que, en un ambient islàmic asfixiant, corrien greu perill d'apostasia. I eren un valuós consol per als cristians captius, que somiaven una llibertat que resultava molt cara d'obtenir. En una altra línia, cal ressaltar que podia significar una catequesi qualificada com la dels predicadors per als musulmans cultes interessats en el cristianisme. Sant Ramon fa molt d'èmfasi en el gran benefici que suposaren les escoles de Tunis i Múrcia.

Seria interessant de completar els informes de la carta de Ramon amb els que es podrien extreure d'una selecció de les respostes que ell mateix va donar a les consultes dels provincials dels franciscans i dels dominics de Tunísia sobre la problemàtica missionera amb els nadius d'aquelles terres.

Davant del tema dels jueus

No cal insistir en el que ha significat i el que significa el món jueu per al món cristià. Malgrat les doloroses incomprendiments mútues i de tantes lluites amargues que han marcat les relacions judeocristianes, Ramon de Penyafort no va deixar mai de treballar per aconseguir-ne la conversió. Uns i altres parteixen d'un mateix principi sant: la fe en la Paraula inspirada que contenen els llibres sagrats. El diàleg interreligiós es basa en la interpretació del text inspirat. I per a una interpretació de garantia cal partir dels textos originals. Per això, fra Ramon de Penyafort va haver de convertir-se en un decidit protector dels estudis hebraics.

Entre les diverses i sonades disputes teològiques que fra Ramon va propiciar, destaca la que l'any 1263 van mantenir el convers fra Pau Cristià i Moisès ben Nahman, més conegut com Bonastruc de Porta. El sant va fer valdre la seva influència per interessar-hi el mateix rei, i aconseguir que la disputa es dugués a terme amb un gran respecte envers les persones i les idees, sense deslluïment de la llibertat d'expressió. Extrems difícils d'encaixar, atesos els prejudicis que pesaven en una i altra part.

Malgrat els inconvenients inevitables, aquella política va obtenir bons resultats, algunes conversions espectaculars, i un creixement notable dels estudis bíblics. En aquest context ocupa un lloc preeminent la figura del dominic Ramon Martí, condeixeble de Tomàs d'Aquino i autor de dues obres com el *Capistrum judaeorum* i el *Pugio fidei*, adreçades als missioners.

Un altre detall que ens permet de copsar millor l'equilibrada personalitat del nostre Sant és la protecció especial que dispensava als jueus que es convertien, els quals sovint eren abandonats a la seva sort pels seus coreligionaris, o es veien sotmesos a una molesta persecució social.

La bona relació del mestre Ramon de Penyafort amb el món jueu constitueix un capítol dramàtic, que conjuga nivell intel·lectual, fermesa en la religiositat professada, fidelitat al poble del Déu, únic i veritable, i fidelitat a les promeses i profecies comunament acceptades. L'únic punt de fricció és en la interpretació de l'acompliment de les profecies. Fra Ramon hi va treballar amb coratge, i s'hi comprometé a fons davant del rei conqueridor, fins al punt d'induir-nos a pensar que aquest constitueix el capítol més robust de la seva vida apostòlica. Ramon de Penyafort agermanà la intel·ligència, la saviesa, la prudència i l'energia, amb grans dosis de caritat cristiana.

Ramon de Penyafort davant la política de Jaume I

Que Ramon de Penyafort i Jaume I d'Aragó foren grans amics és indubtable. Però això no vol dir que coincidissin sempre i en tot. Barons de personalitat forta, trempada en lluites nobles encara que diferents, varen saber mantenir-se al lloc històric que els corresponia. Varen seguir pautes de comportament comunes per al bé de la societat, fos quina fos la seva condició social, cultural o religiosa. Fra Ramon des de la seva condició de frare, i Jaume I des de la seva reialesa varen col·laborar lleialment. Ben segur que sense l'orientació i la influència del de Penyafort, i sense la



El claustre del convent de Santa Caterina poc abans de ser enderrocat, l'any 1835. Oli de J. Arnau. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (Ramon Manent)

voluntat i el poder del rei, no s'haurien realitzat ni les campanyes reconqueridores de Mallorca i València, ni les empreses missioneres dedicades a la conversió dels musulmans i els jueus.

Malgrat tot, el tema més candent i conflictiu entre tots dos es polaritzà al voltant de la política testamentària del rei conqueridor. El sobirà va redactar quatre testaments, fet que deixa entreveure com era de dèbil la voluntat reial. Fra Ramon de Penyafort signà com a testimoni en el primer testament, del 1232, on es declarà hereu reial l'infant Alfons.

Les intrigues de la nova reina, després de l'anul·lació del primer matrimoni, impulsaren el rei a modificar les clàusules testamentàries i a dividir el regne entre els seus fills. El Mestre de Penyafort, però, no es va doblegar als capricis d'una reina ni a la debilitat sentimental d'un sobirà de tanta fortalesa com Jaume I. La unitat del regne es trobava en entredit, i davant d'això no hi havia lloc per al dubte. Només en la declaració de l'infant Pere apareix novament la signatura de fra Ramon de Penyafort, com un recurs extrem per evitar la tendència disgregadora i protegir la pau en la família reial.

En una carta que fra Ramon va dirigir a Jaume I al voltant del 1258 el sant expressa al rei l'agraïment per l'interès d'aquest envers la seva salut personal, una finesa que el sobirà no es plany de demostrar, i que Ramon de Penyafort sap agrair complidament.

Una llegenda poètica i plena de fervor religiós, que les primeres biografies no recullen, evoca el miracle conegut com a transfretació del Sant, és a dir, el seu viatge sobre les ones del mar, des de Mallorca fins a Barcelona, en una mítica embarcació formada per la seva capa negra de frare estesa damunt de l'aigua i el bordó per masteler, que sostenia aquella vela improvisada, la qual, gràcies al vent especial de llevant enviat per Déu, li permeté de fer la travessia en poques hores.

L'ocasió del miracle va ser un conflicte moral entre fra Ramon i Jaume I. El Sant havia acompanyat el rei a Mallorca amb la condició que aquest s'allunyés d'una amistat pecaminosa que mantenia. El rei li'n donà paraula, que no complí, i fra Ramon va decidir de reintegrar-se al seu convent barceloní de Santa Caterina. Jaume I va prohibir que cap patró de vaixell li facilités el viatge. El Sant va acudir a Déu i així es va realitzar el miracle, el qual ha estat immortalitzat per la llegenda, la pietat i l'art. Sigui quina sigui la realitat històrica de la narració mítica, expressa amb gràcia i encant tant el fort temperament del rei Conqueridor com el no menys ferm del Sant de Penyafort.

Perspectiva eurooccitana del llegat de Ramon de Penyafort

Ramon de Penyafort va gaudir el do d'una vida llarga i activa. Va unir a les seves rellevants qualitats personals una experiència múltiple i variada que féu d'ell un personatge representatiu i un constructor del bé i de la pau en la societat del seu segle. I el segell cristià que comportava la seva exemplaritat personal li permeté de resplendir amb la lluminositat del sant i el prestigi del savi.

Vinculat a la terra catalana i a la figura històrica de Jaume I el Conqueridor, va tenir una idea clara de la missió que li corresponia d'acomplir en la seva terra i en el seu segle.

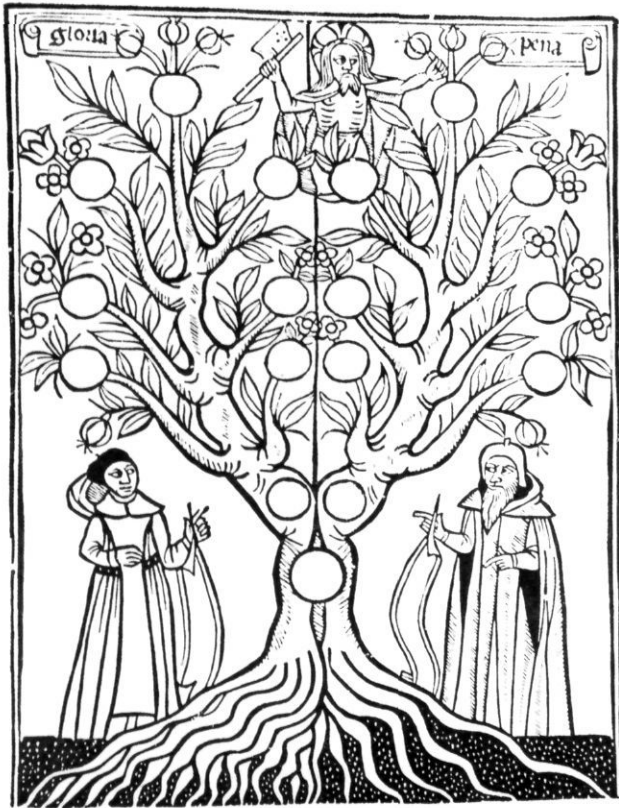
Ancorat fermament en la Catalunya del segle XIII, amarat de l'aire mediterrani que respirava, Ramon de Penyafort va coincidir amb Jaume I a l'hora de valorar la posició estratègica de les illes i de les costes mediterrànies, i el paper que hi podien tenir la Corona d'Aragó i l'empremta cristiana. Elaboraren projectes de vida i de cultura, amb una gran visió de l'esdevenidor, per a l'expansió del regne i l'evangelització dels pobles, i obriren camins en la mar, sense desatendre la crida d'altres pobles i d'altres cultures.

Podem dir que, per a ells, els Pirineus no eren un mur separador de pobles, sinó un pont que escurçava distàncies, mentre que el mar obria camins cap a noves terres i ètnies. Occitània, orientada cap al nord, podia percebre el batec d'altres pobles guanyats per a la causa de Crist, i esdevenir punt de trobada que preludejava grans empreses.

El rei Jaume I era un geni en l'estratègia militar i de la vida castrense, la qual cosa li valgué el sobrenom de Conqueridor. A Ramon de Penyafort, jurista expert, home d'estudi i frare d'esperit apostòlic, les seves virtuts religioses li guanyaren l'honor del sant. Tant diferents com eren, es compregueren i col·laboraren junts, tot respectant els principis i les característiques personals de l'altre. Respectuosos en política social, de visió econòmica equilibrada, oberts a la intercomunicació cultural i al diàleg entre les religions, conscients de la unitat del gènere humà, esbossaren els punts d'una Occitània catalana que, malgrat haver quedat en un somni preciós, encara avui té prou grapa per formar part d'una nova Europa unida en la diversitat, sense perdre la seva pròpia identitat secular.

El mestre Ramon de Penyafort, en aportar la seva col·laboració a l'acció social de Jaume I, no esperava cap altra recompensa que haver-ho fet bé i pel bé de la societat humana i catalana. Auri principi socioreli-

giós, el que inspira formes de govern pensades per construir èpoques de benestar i il·lusionar els pobles de cara a l'esdevenidor.



Portada del llibre *Arbre de Ciència*, de Ramon Llull, imprès a Barcelona l'any 1505 (Arxiu Cuyàs)

«Fes cas del consell de la temprança, no sigui que, presumint de tu mateix, emprenguis coses superiors a tu; però posa en el Senyor el teu pensament i ell t'alimentarà.»

Ramon de Penyafort, *Summa de paenitentia*

Fonts i bibliografia fonamental

- BALME et PABAN: *Raymundiana seu documenta quae pertinent ad S. Raymundum de Pennaforti vitam scripta*, M.O.F.P.H., vol. IV, fasc. I i II (Roma, 1898-1901).
- BATLLORI, Miquel: «Sant Ramon de Penyafort en la història político-religiosa de Catalunya-Aragó», dins *A través de la història i la cultura* (Montserrat, 1979), pàgs. 37-60.
- BAUCELLS I REIG, Josep: «Documentació inèdita de sant Ramon de Penyafort i qüestions relatives al suposat canonicat barceloní», *Escritos del Vedat*, VII (1975), pàgs. 69-96.
- DANZAS, P: *Études sur le temps primitif de l'Ordre de Saint Dominique: Saint Raymond de Pennafort et son époque*, vol. I (París, 1885). El pare Danzas va dedicar un estudi especial a la figura del Sant, l'original del qual, en tres volums, es conserva a l'Arxiu General de l'Orde de Predicadors.
- DIAGO, Francisco: *Historia del beato catalán barcelonés S. Raimundo de Peñafort*. Hi afegeix la *Vida que del Siervo de Dios compuso en latín el antiguo fray Pedro Marsilio* (Barcelona, 1601).
- GAZULLA, Galindo: *La Orden de Nuestra Señora de la Merced. I) Estudios histórico-críticos*, vol. I (Barcelona, 1934). Vegeu la recensió d'aquesta obra que el pare José M. de Garganta, O.P., va publicar a la revista *Contemporánea* de València, en el número del 15 de juny de 1935, i la resposta del pare Gazulla en un fulllet a part.
- LINEHAN, Peter: *La Iglesia española y el Papado en el siglo XIII* (Salamanca, Ediciones Sígueme, 1967).
- MORTIER: *Histoire des Maîtres Généraux de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, vol. I (París, 1903).
- Nobilissima descendencia de S. Raymundo de Peñafort III Maestro General del Sagrado Orden de Predicadores*. Manuscrit a l'Arxiu de l'Orde (A.G.O.P.), Llibre MMM, f. 447.
- PEÑA, Francisco: *Vita Sancti Raymundi de Pennafort a vetusto scriptore olim breviter collecta, nunca Francisco Penia, Rotae auditore, notis illustrata et duobus libellis aucta* (Roma, 1601).
- RIUS SERRA, José: *Diplomatario* (Barcelona, Universitat de Barcelona-Facultat de Dret, 1954).
- VACAS, J.: *San Raimundo de Peñafort, fundador de la Orden de la Merced* (Roma, 1919). Inclou una refutació del pare Gazulla.
- VALLS TABERNER, Fernando: *San Ramón de Penyafort* (Barcelona, Labor, 1936). N'hi ha una edició en català amb les notes i la bibliografia actualitzades (Barcelona, La Formiga d'Or, 1996).

Confessor del papa, sant Ramon li imposava, com a penitència, que atengués prioritàriament les justes sol·licituds dels pobres, la qual cosa li valgué el sobrenom de patris pauperum «pare dels pobres». Retaule conservat en el Museu Episcopal de Vic (Arxiu Mas)

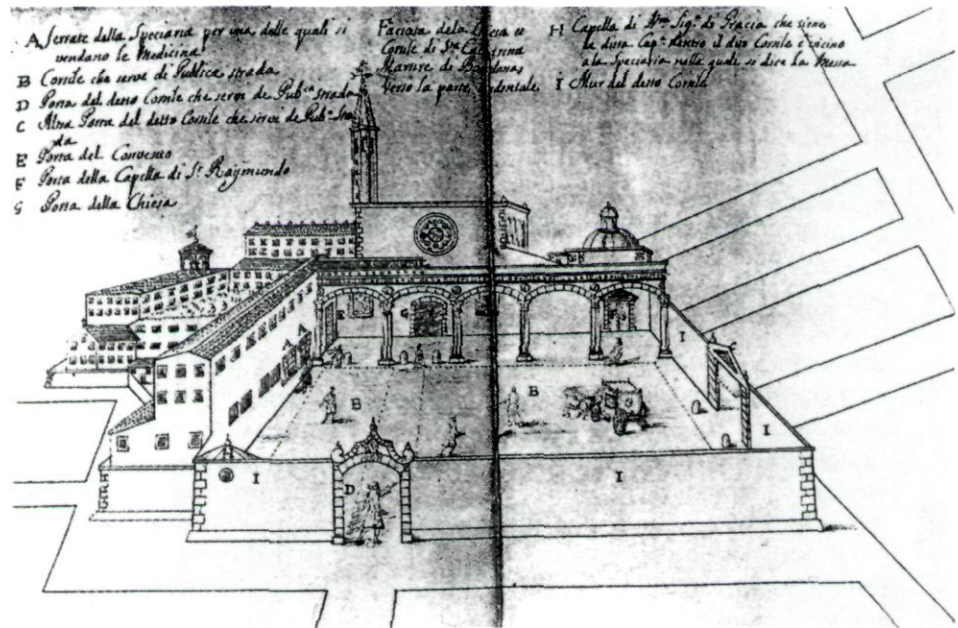


Cronologia

Esdeveniments de l'època i de la vida de Ramon de Penyafort

- | | | | |
|-----------|---|------|--|
| 1181 | Papa Lluci III (1181-1185) | 1216 | Fundació de l'orde dominicà |
| 1182 | Naixement de sant Francesc d'Assís | | Enric III, rei d'Anglaterra |
| 1185 | Papa Urbà III (1185-1187) | 1217 | Ferran III el Sant, rei de Castella (1217-1252) |
| | <i>Naixença de Ramon de Penyafort</i> | 1218 | Cinquena croada |
| 1187 | Papa Climent III (1187-1191) | | Frederic III, emperador d'Alemanya (1218-1250) |
| 1189 | Tercera Croada | | Fundació de l'orde de la Mercè per sant Pere Nolasc |
| | Ricard Cor de Lleó, rei d'Anglaterra (1189-1199) | 1220 | Casament de Jaume I amb Elionor de Castella |
| 1190 | Mort de Frederic Barbarroja | | <i>Escriu la Summa Iuris Canonici</i> |
| 1191 | Papa Celestí III (1191-1198) | 1221 | Mor Domènec de Guzmán (sant Domènec) |
| 1195 | Frederic II, rei dels romans | | <i>Ramon de Penyafort, canonge de la catedral de Barcelona</i> |
| 1198 | Elecció del papa Innocenci III | 1222 | <i>Ramon de Penyafort entra a l'orde de sant Domènec</i> |
| 1199 | Joan sense Terra, rei d'Anglaterra (1199-1216) | 1223 | Lluís VIII, rei de França (1223-1226) |
| 1204 | <i>Ramon de Penyafort apareix com scriptor en una sentència</i> | 1225 | Summa de casibus <i>de Ramon de Penyafort</i> |
| | Innocenci III proclama la quarta croada | 1226 | Mor Francesc d'Assís |
| 1208 | Naixement de Jaume I | | Lluís IX (sant Lluís), rei de França (1226-1270) |
| 1209 | Croada contra els albigesos, decretada pel papa Innocenci III | | Mort de Gengis Khan |
| | Otto de Brunswick coronat emperador | 1227 | Mort d'Honorí III |
| 1210-1218 | <i>Ramon de Penyafort a Bolonya (estudiant i professor)</i> | | El cardenal Hugolin esdevé Gregori IX |
| 1212 | Batalla de Las Navas de Tolosa | 1228 | <i>Secretari del legat cardenal de Sabina</i> |
| 1213 | Pere el Catòlic mor a la batalla de Muret | 1229 | Anul·lació del matrimoni de Jaume I i Elionor de Castella |
| 1215 | IV Concili Ecumènic del Laterà | | <i>Ramon de Penyafort predica a Arlès i Narbona, per encàrrec del papa, a favor de la croada de Jaume I per conquerir Mallorca</i> |
| | Aprovació de l'orde franciscà | | <i>Ramon de Penyafort redacta la Summa de Penitentia</i> |
| 1216 | Mor d'Innocenci III | | <i>És nomenat confessor i penitencier del papa Gregori IX</i> |
| | Elecció d'Honorí III | 1231 | Gregori IX confia la Inquisició als ordes mendicants |

L'església i el convent de Santa Caterina abans del seu enderrocament. Les recents obres de remodelació del mercat n'han deixat al descobert nombrosos rastres



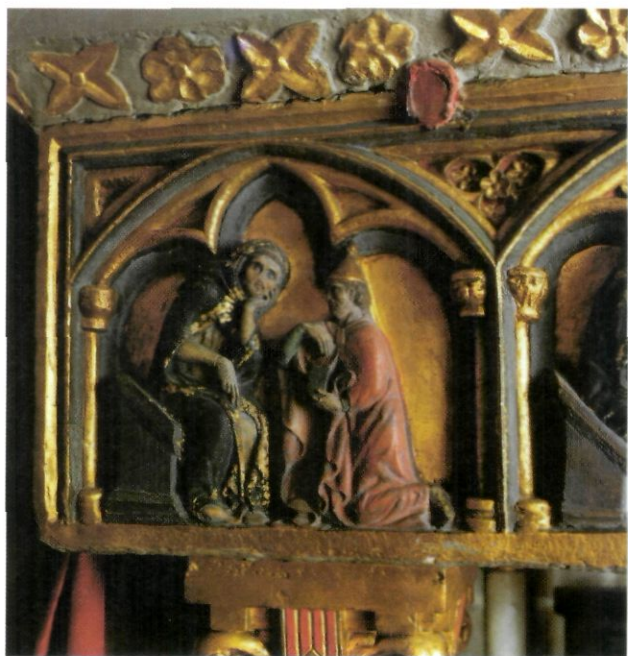
- | | |
|--|--|
| <p>1234 Ramon de Penyafort presenta les Decretals a París</p> <p>1235 Gregori IX amb intervenció de Ramon de Penyafort, aprova l'orde de la Mercè
Jaume I es casa amb Violant d'Hongria</p> <p>1236 Ramon de Penyafort es retira al convent de Santa Caterina
Ramon de Penyafort intervé en la cort de Monsó
Gregori IX el delega per absoldre Jaume I</p> <p>1238-1240 Ramon de Penyafort, general de l'Orde de Predicadors</p> <p>1241 Mort de Gregori IX
És elegit papa Celestí IV, el qual mor al cap de pocs dies
Ramon de Penyafort és testimoni del testament de Jaume I</p> <p>1243 Innocenci IV (1243-1254) és nomenat papa després de dos anys de mort l'anterior pontífex
Inauguració del convent de Santa Caterina</p> <p>1244 Caiguda definitiva de Jerusalem</p> <p>1245 Ramon de Penyafort funda l'«Studium» àrab a Tunís</p> <p>1249 Jaume I concedeix un nou règim municipal a la ciutat de Barcelona
Mor Pere Nolasc</p> <p>1250 Setena creuada (sant Lluís, captiu a Egipte)</p> <p>1251 Ramon de Penyafort intervé en l'execució del testament del bisbe de Barcelona
Mor la reina Violant</p> <p>1254 Alexandre IV, papa (1254-1261)</p> <p>1258 Ramon de Penyafort intervé com a àrbitre en un problema d'Andorra
Tractat de Corbeil</p> | <p>1261 Urbà IV, papa (1261-1264)</p> <p>1265 Climent IV, papa (1265-1268)
Marco Polo emprèn viatge a Àsia
Sant Tomàs d'Aquino escriu la <i>Summa</i>
Naixement de Dante
Naixement de Giotto</p> <p>1266 Ramon de Penyafort funda l'«Studium» àrab de Múrcia
Mort de sant Tomàs d'Aquino</p> <p>1269 D'aquest any fins al 1369 el Consell de Cent es reuneix al convent de Santa Caterina</p> <p>1271 Gregori X, papa (1271-1276)</p> <p>1272 Eduard I, rei d'Anglaterra (1272-1307)</p> <p>1274 Decret instituint el Cònclave
Jaume I i la ciutat de Barcelona reben Alfons X el Savi, rei de Castella</p> <p>1275 Ramon de Penyafort mor el 6 de gener al convent de Santa Caterina</p> <p>1276 Innocenci V, papa
Mort de Jaume I</p> <p>1279 El Concili Provincial de Tarragona demana la canonització de Ramon de Penyafort</p> <p>1601 Canonització de Ramon de Penyafort</p> <p>1635 Els consellers del Consell de Cent s'adrecen al bisbe de Barcelona perquè demani a Roma la designació de sant Ramon de Penyafort com a patró de la ciutat</p> <p>1648 Els consellers també demanen el patronatge de la Immaculada, que és aprovat pel sant pare, juntament amb el de sant Ramon de Penyafort</p> <p>1716 El govern de Felip V, en dissoldre el Consell de Cent, deixa també en suspens el patronatge de sant Ramon de Penyafort</p> |
|--|--|

Un sant popular

Josep M. Ainaud de Lasarte

Viatge entorn d'una tomba

Si volem seguir amb detall la vida de sant Ramon de Penyafort, podem fer-ho al voltant de la seva tomba, construïda al començament del segle XIV al convent de Santa Caterina, i traslladada després del 1835 a la Seu barcelonina. Només ens cal entrar a la catedral de Barcelona i arribar-nos fins a la seva capella. Allí podem veure el seu sepulcre, una tomba gòtica de marbre ben treballada. Al peu, hi ha la figura jacent del Sant: considerada per alguns autors com un retrat seu autèntic, modernament s'ha comprovat que el cap prové d'una escultura romana aprofitada a l'Edat Mitjana. Aquesta figura jacent es trobava en una cripta sota el sepulcre del Sant. La gent creia que la terra que havia estat en contacte amb el seu cos tenia la virtut de calmar les tempestes de la mar. A cada costat de la tomba, una sèrie de relleus ens permet seguir la vida del personatge que hi ha enterrat. Hi veiem la confessió d'un gran papa —segurament Gregori IX— agenollat als peus del Sant; en un altre relleu, sant Ramon de Penyafort dicta les *Decretals* a un escrivà; en un altre, el miracle de la platja de Tossa, amb la confessió d'un moribund que havia perdut la parla; en un altre, el miracle que relata Elisenda Aymery, fins aquell moment malalta inguarible; en un altre, l'àngel que cada matí despertava el Sant; al costat, la guarició de fra Martí, un dominic que sofria males temptacions. I, a l'un costat i a l'altre, diversos miracles del Sant, obrats un cop mort. Cal remarcar que sant Ramon de Penyafort apareix sempre vestint l'hàbit blanc i negre dels dominics.



Quan el temple i el convent, autèntiques meravelles de l'art gòtic, foren enderrocats a mitjan segle XIX per destinar el

pati a mercat, la despulla fou traslladada a la catedral, on encara reposa (Ramon Manent)

A tot el volt del sepulcre, diversos relleus escultòrics evoquen moments de la vida i dels miracles del Sant: la confessió d'un papa, segurament Gregori IX; sant Ramon dictant les Decretals a un escrivà; el miracle de Tossa, amb la confessió d'un moribund que havia perdut la parla; el miracle d'Elisenda Aymerica, malalta inguarible; l'àngel que cada matí despertava el Sant; la guarició de fra Martí, un dominic que sofria males temptacions, i altres miracles obrats pel Sant un cop mort.



Fra Ramon va morir i fou enterrat en el convent de Santa Caterina. El sepulcre gòtic de marbre fou ofrena del gremi de mercaders de la ciutat (Ramon Manent)

Miracle a Tossa

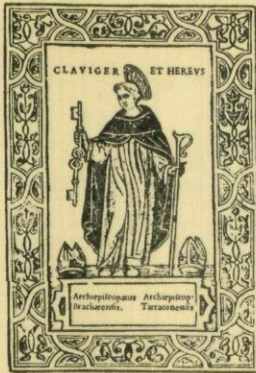
El que sí que és cert —i ben provat documentalment— és un fet miraculós que va passar a la platja de Tossa, a la Costa Brava, l'any 1236, arran d'un viatge del Sant. Tornava de Roma per mar, i, en passar per davant de la vila de Tossa, demanà al patró de la nau que s'acostés a terra, perquè un malalt demanava la confessió.

Cap dels seus companys —que testimoniaren més tard a la causa de beatificació— no havia sentit res, però el patró li féu cas i dirigí la nau a terra. Arribaren a la platja que ara es diu la Mar Menuda i trobaren un home agonitzant, anomenat Barceló des Far, que havia perdut la parla. Sant Ramon de Penyafort li preguntà si volia confessar-se i el malalt només li contestà «Hoc!», o sigui, «Sí». Sant Ramon de Penyafort escoltà la confessió, li donà l'absolució i el malalt morí en pau. Els viatgers continuaren el viatge, però volgueren deixar constància documental del fet, que fou un dels elements de la causa de beatificació del Sant.

Fins aquí, la història. Però la llegenda també hi volgué tenir el seu lloc, i així s'assegura que les roques de la platja s'obriren per deixar arribar el Sant a temps —per això encara se'n diu «el port de Sant Ramon»— i la creu de l'absolució quedà gravada a la roca de la platja, on encara es pot veure. Certament, l'anomenada «creu de Sant Ramon» és una creu formada per unes roques de color diferent, fàcilment visibles des de la platja de la Mar Menuda i avui envoltada d'una cadena de ferro. La vila de Tossa de Mar mantingué sempre una gran devoció al Sant: celebra una missa a la platja de la Mar Menuda el 23 de gener, i també, des de fa un temps, acull les Jornades de dret català. Una bona manera de mantenir la memòria del gran jurista.

Goigs y alabances del glorios Sant Ramon de Peñafort
Cathala, del Orde de Predicadors. Composts per vn Religios
Cathala, de dit Orde.

O Digne de etren recort de Cathalans honra y gloria teniu nos sempre en memoria
Sant Ramon de Peñafort.
 ¶ Ab rahó gran Barcelona la richa tot anomenen pauca cal feuch en ella tenen feut cola certa y notoria fer vn thesor de gran fore teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ A lesa C. brith imitane quans n'vi defus en la creu la nit del Demendes fast de sant Domingo peneu habit que cresu meritoria ab vn diuinal accet teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Fone la vira fanca y tata voltes ho vnaes tras gras y la d'vno tant clara quel mioris princeps christians vos tenen ab molts gloria per consellor guia y nove re: la nos sempre en memoria &c.
 ¶ Com a ciutat del cel langel de guardas traçana y cada q' ab fanca zel a orar vos intenta ab que atengues victoria del diuini cruel y fort teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Voltes miracles ion tans ve nois pot alga conparar es hu gran enrely gras passat fens vexell la mar dexane la honra transitoria del Rey y tota la cost teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Ab la fardça capa volta quens font barca mol figura gran miracula Deus auolta p'ca infinis malalts cura fent nos propiataria a molts fluitant de la mort teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ La terra maruellosa que max daquell hloc figrat com de font miraculosa



hont vos foren enterre virtut e preferensera y de tots mals es confort, feneu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Vn miracle important ab aquells foies notoria quel voltre sepulchre tant ab lo cap solen rocar g'ra faine consolat'ia r'odes y en lo mal conort, teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Quare voltre sepulchre oberta en aquell f'raide d' hono molt l'ides asillien vn home que no sentia olor, sent cola notoria cobra per fa ditca y fort, teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Sols los mouers reitucias per fer voltra virtut tanta d'alguns r'uhors si l'ataz molton fer meo le p'paransa per vos vn m'eresolus alancam de l'ata cort, teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Voltes conuirtia lo vort en f'z tant alga gra que al mon causa admiratia fent tals milales tor dia que por fer delis nous historia per er dignes de recort, teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Cegos, coxos, y tullies, y daltres molts fos curats y molts peccalors conuerts ploren dexant fos peccas les efreritas conort fillancan que gran gloria, teniu nos sempre en memoria &c.
 ¶ Com vus font f'ca y f'ca que ab preffis es frequerada de gran g'ra voltra capella dia y nit es v'ridada por lo mon en vna abort acut ab m'le gran concordia &c.
 TORNADA.
 ¶ Paxi in g'ra y v'ridada dexauon en legor por celia nos sempre en memoria &c.

Verf. Ora pro nobis beate Raymunde
 R. Vi digni efficiamur promissionibus Christi.

ORATIO.

Deus qui beatum Raymundum pateris Sacramenti ingenium ministrum elegisti. Et per maria uirginem mirabiliter tradidisti. concede, ut eius intercessione dignos panitentia fructus facere, et ad eterne salutis portum peruenire valeamus. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Conciliencia. En Barcelona en la Estampa de Jaume Cendrat en lo carrer den Pedrixol dauant de la Yglesia del Pi.M.D.C.I.

GOIGOS EN ALABANZA DEL GLORIOSO S. RAYMUNDO DE PEÑAFORT C.

á 7 de Enero.

Para vuestro feno, y biena dea ya y aduira al mundo voluen glorios Raymundo nuestro amparo y proteccion. De nobis Padre p'cido, p'fencia en tierra cada los oficio de p'ida, que siempre habita ajorido de la culpa habela lido con grande resolucion, &c. Con vivas ansias y ardor al estudio ya cultivado. Balaia os ha p'cedido de ambos derechos gran doctor desampaña tanto honre con noble satisfacion, &c. Macha fut vuestro doctrina, vuestro amadid mayor; del mundo hui con fervor con la g'ra, y los diuina á san Domingo os destina Dios con noble inspiracion, &c. Gregorio por capellan os elige, y confesor penitenciero mayor; y tambien la mitra os dan de Arzobispo y aue an hui tanta estimacion, &c. A la Mercad, o que honora cuando s' Nelsono vualista, d'ista y tan tiempo la hiciéla colosa de fructuosa sus hijos g'ras locos os castio por tal b'no, &c. P'fiteis digo confesor de pastores y heres; á la Mayord d'ista legas que la rigun con primer general inspiador os elige con razon, &c. Sobre la opra p'ca que cuando de Malaca os hiciéla, á tanto espanto meridia, que h'ca se puede afirmar, que os vuestro capa en par para la negacion, &c. Con seis horas navegatis un viage p'rimado, y á Barcelona llegada, al conuente encaminatis, y aunque cercado os entratis á tomar la bendiccion, &c. Dia de Reyes vult vuestro alma al Parais y el santo Rey que la h'ca de gloria la tenen; entre augios la dejó como es en allegro mones, &c. De al sufrerio asidid vuestro l'etra milagroso y oy se vé las cupias que se dice con v'rdad, que de vuestro caridad manifiesta la intencion, &c. La salud perfecta alonca, y todo hui atora si que deuo os implora con vira fe, y esperansa, y así os tribula alonca nos nosla resolucion, &c. Dada de consoliacion os selama todo el mundo; consoliad ó g'ra Raymundo al castivo no os aflicion.

Ante: Optime Pater & Patrois singularis! O Beate Raymunde b'neque nos de peccis interre.

OREMUS. ¶ De digni efficiamur promissionibus Christi. Deus, qui beatum Raymundum pateris Sacramenti ingenium ministrum elegisti, et per maria uirginem mirabiliter tradidisti. concede, ut eius intercessione dignos panitentia fructus facere, et ad eterne salutis portum peruenire valeamus. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

GOIGS EN LLAOR DE SANT RAYMOND DE PENYAFORT

Venerat a l'altar que tó aixecat en honor seu a la Basílica de Santa Maria de Vilafraanca del Penadés

Ver model de sena vida digna del millor record, socorro el qui se crida, Sant Raymunde de Penyafort. Per l'alta Gracia Divina en ale llinatjo hu asseut, i excel'len en la doctrina que nos guia vora la v'rdat. Com predicador indigno vos del poble el més par axord. Abilitancia i c'lica, g'ra d'istina i oracion, feneu voltre exercicio en totes las ocasions. Els llibres sacre meditaua trobati el coll lo conhort. Amb tot que p'nocheu v'ere sempre recollit, cada jorn, més detachau, con estel en fonsa nit. Tercer Casual de l'Orde f'oreu per diuina aort. Com a confessor insignis, cabereu gentil. Voltre nom brillat ex digne font d'Inquisidor cabal. Dos archiebisbat detakeu humil, feigat de la cort.

Y Ora pro nobis, beate Raymunde. ¶ Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

OREMUS: Deus, qui beatum Raymundum pateris Sacramenti ingenium ministrum elegisti, et per maria uirginem mirabiliter tradidisti. concede, ut eius intercessione dignos panitentia fructus facere, et ad eterne salutis portum peruenire valeamus. Per Christum Dominum nostrum. Amen.

Any del Senyor MCM.LV. Amb l'hocha. T'ra setis recortat. Xil'gr'ca original de R. Viera Sabat

L'any 1601, el mateix de la canonització, ja circulaven els primers goigs de sant Ramon, però només ens han arribat els impresos «en la estampa de Jaume Cendrat en lo carrer d'en Pedrixol, davant de la Yglesia del Pi». Els vaillets, els frares i el comú del poble cantaven els goigs del nou sant en les processons solemnes amb què tot Catalunya va celebrar la canonització. Cal pensar, doncs, que aquests goigs ja devien ser coneguts i populars molt abans d'aquella data

Matasegells d'aniversari, dit també sobre de primer dia, molt valorat pels filatèlics, amb el qual foren celebrats els setanta-cinc anys de la coronació canònica de la Mare de Déu de la Mercè. Als quatre segells, les efigies dels personatges vinculats a la naixença de l'orde de redempció de captius: Jaume I, Pere Nolasc i Ramon de Penyafort, i la imatge de la Verge patrona de Barcelona



Cançó de sant Ramon en l'edició popular de Cançons catalanes harmonitzades per Enric Morera i editades per la Tipografia de l'Avenç. Barcelona, 1911

CANÇONS CATALANES

Armonitzades per ENRIC MORERA

MÚSICA

POESIA

Sant Ramon

(CANÇÓ POPULAR)

1. Partitura per chor d'omes i nois, solo i armonium.
2. Reducció per a cant i piano.
3. Lletra de la cançó.

Preu : 2 rals

Tipografia «L'Avenç», de Massó, Casas & C., Rambla de Catalunya, 24
Teléfono 115 Barcelona, 1911

GOIGS EN HONOR DEL GLORIOS SANT RAYMOND DE PENYAFORT FILL I PATRO DE VILAFRANCA

Estampats amb motiu de la seva festa, que per prerrogativa de la Santa Seu, es celebra a la seva vila natal el dia 7 de gener.

Ver model de santa vida digna del millor record, socorreu el qui us crida, Sant Raymond de Penyafort.

Per l'alta Gràcia Divina en alt lliçatge heu ascendit i excel·lit en la doctrina que ens guia vers la virtut. Com predicador insigne sou del poble el més par nord.

Abstinències i cilicis, greus dejunis i oracions, foren vòstres exercicis en totes les ocasions. Els llibres sants modèsticament trobant-hi cel·l'ic consort.

Amb tot i que procuràveu viure sempre recollit, cada jorn, més destacàveu, com cèter en foca nit. Tercer General de l'Ordre foreu per divina sort.

Com a confessor insigne, endevensiu genial. Vostre nom brillà tot digne tant d'inquisidor cabdal. Dos arquebisbes deixàreu, humil, fugint de la cort.

De illa mallorquina veniu per damunt la mar; vostra capa com divina barca us va transportar. Fins i tot, al Rei En Jaume, oposau vostra cor for.

Els nafrats s'us presentaven amb ben pura devoció; illar salut els esperava per la vostra intercessió. Car guarien les malures, salvant a molts de la mort.

Vostre virtut valiosa cerquen els desparats, i esdevé tan abundosa que proa rebien conhortats. Una caritat tan viva, abraçada el cor més somort.

Amb la canem les grandees que callabien vòstre nom, car Vós exere mil empreses foreu model per tothom. Vilafranca que us estima, salves, sempre, de tot tort.

Ver model de santa vida digna del millor record, socorreu el qui us crida, Sant Raymond de Penyafort.

Text del S. XVII. aranjat. Música de Mn. Josep Masdeu, Piz. Xilografia de R. Vicens Sureda. Any 1922.

Culte i devoció

Tot i la fama de santedat de Ramon de Penyafort i la insistència dels dominics, fins l'any 1601 no fou elevat als altars. Barcelona li tributà unes festes solemnes i molt concorregudes, en què els advocats de la ciutat tingueren un paper lluït i destacat. La seva tomba es trobava al convent dominic de Santa Caterina —on avui hi ha el mercat del mateix nom— destruït durant la crema dels convents de 1835. La tomba i les restes foren traslladades a la seu de Barcelona, i des del 1879 és una de les capelles més conegudes de la nostra catedral. Cada any, per la seva festivitat, el Col·legi d'Advocats de Barcelona hi celebra una missa en sufragi dels col·legiats morts durant l'any anterior, i la benemèrita associació d'Amics de sant Ramon de Penyafort, fundada per Ramon Rucabado, publica uns goigs, una estampa o algun altre record per fer reviure la memòria del Sant. «Advocat i sant —miracle de la gràcia—», com deien els advocats descreguts del segle passat.

La festivitat religiosa se celebrà, primerament, el dia 23 de gener, però després de la darrera reforma litúrgica, i tenint en compte que el Sant havia mort el dia 6 de gener de l'any 1275, se celebra l'endemà, o sia el 7 de gener. Es diu que a l'enterrament del Sant hi assistiren fins i tot els reis Jaume I i el seu gendre, Alfons el Savi de Castella, que es trobaven a Barcelo-
na aquells dies.

Ciutats i pobles l'escolliren per patró. Barcelona i Vilafranca del Penedès el tenen per copatró; Cabrianes i Masllorens com a patró, i el Castell de Penyafort, sobretot des que Jordina Gallemí, gran devota del Sant, organitza la festa, celebra la diada de sant Ramon de Penyafort. Té capelles i altars i confraries escampades arreu dels Països Catalans.

Els mercaders i la moneda barcelonina

Els mercaders barcelonins foren devots del Sant, que els orientà sovint amb el seu consell. De la famosa i discutida obra *Modus iuste negociandi in gratia mercatorum*, no en conservem cap text autèntic, però la relació de Ramon de Penyafort amb els mercaders barcelonins fou intensa i continuada. Un dels mercaders més importants del seu temps, Ponç d'Alest, hi tingué amistat personal i fou un dels promotors de la construcció del convent de Santa Caterina, on fou enterrat el Sant.

El consideraven un home de consell indispensable, i Ponç d'Alest li demanà de reunir-se amb el rei Jau-



Ramon de Penyafort influí prop del rei Jaume I fins aconseguir que aquest mantingués el valor de la seva moneda per tal d'afavorir

l'estabilitat econòmica del país i la tasca dels mercaders catalans. Gabinet Numismàtic de Catalunya (Ramon Manent)

me i per tal d'evitar que el rei alterés el valor de la moneda de plata barcelonina, dita de tern, afegint més coure del declarat. Jaume I, l'any 1269, es comprometé solemnement a no modificar el valor de la moneda barcelonina sense acord amb els ciutadans. Així, doncs, podríem proclamar sant Ramon «patró de l'estabilització», en vista dels alts i baixos de la moneda de tots els temps.

Viatge per mar

Però la representació més coneguda de sant Ramon de Penyafort i la llegenda més estesa són el suposat miracle de la transfretació, o sigui, el viatge per mar damunt la seva capa. I diem suposat miracle, perquè en cap document del temps del Sant no se'n parla, ni tan sols en el procés de beatificació del segle XIII, quan encara vivien persones que l'havien tractat. La llegenda apareix més tard, entrat el segle XV, i es fa popular al XVII. Un misteri ben barroc, com corresponia a la nova època. La llegenda afirma que sant Ramon de Penyafort es trobava a l'illa de Mallorca, on havia anat acompanyant el rei Jaume I. Aquest havia donat ordre que ningú no tornés el Sant a Catalunya, perquè el volia mantenir al seu costat, com a confessor, fins que li donés l'absolució per haver tallat la llengua del bisbe de Barcelona. Sant Ramon de Penyafort hauria anat fins al port de Sóller, i allí s'hauria embarcat dalt de la seva capa; i, amb el manteu per vela i l'escapulari per senyera, hauria arribat feliçment al port de Barcelona.

Naturalment, cap document coetani no recull aquesta proesa nàutica, però la poesia popular no s'ho podia deixar perdre. I, així, el conegut *Romanç de sant Ramon* assegura: «Vostres miracles són tants / que no els pot ningú comptar / més un dels grans entre els grans / passar sens vaixell la mar / deixant l'honra transitòria / del Rei i tota sa Cort. / Oh digne d'etern record / de catalans honra i glòria / tingueu-nos sempre en memòria / sant Ramon de Penyafort.»

Grans poetes, com Verdaguer o Maragall, recolliren en emotius poemes la memòria del Sant. Diu Maragall: «La Mare de Déu / un roser plantava / d'aquest sant roser / naixia una branca / n'és nat sant Ramon / fill de Vilafranca / confessor de reis / de reis i papes.» I Verdaguer canta el miracle del sant navegant; «Los peixos trauen lo cap / per veure la meravella / d'un dominic navegant / en un llaüt d'estamenya.»

I si no és cert el miracle, des del punt de vista documental, és cert que aquest viatge meravellós ha deixat un record poètic inesborrable.



Imatge barroca de sant Ramon, del segle XVIII, semblant a les que guarnien moltes bazines o plats de capta, amb l'escena llegendària i poètica de la navegació del Sant de Penyafort damunt les ones de la Mediterrània. La primera citació d'aquesta llegenda és del dominic català Jaume de Sant Joan, l'any 1456. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

Havien existit confraries a Albinyana, Cabrianes, Cubelles, el Catllar, Guardiola de Font-rubí, Girona, Igualada, Lleida, Martorell, Masllorenç, Montblanc, el Pla de Santa Maria, Mont-roig, Montserrat, Olèrdola, Olivella, Puigdàlber, Ripoll, Sant Quintí de Mediona, Sitges, Tarragona, Tossa de Mar, Verdú, Vic i Vilafranca del Penedès.

Ramon de Penyafort i el Dret

Santiago Bueno i Salinas

Precedents

La influència a Catalunya del dret canònic, és a dir, el dret de l'Església catòlica, ha estat importantíssima fins a temps ben recents, de tal manera que ha contribuït a marcar el dret català amb uns trets característics. Aquest grau d'influència no és estrany, car la nostra terra rebé en profunditat la civilització romana, com a província Tarraconense de l'Imperi Romà, i també molt aviat rebé l'evangelització cristiana. En desaparèixer l'Imperi, segles més tard, l'Església restà com a hereva i continuadora d'aquella cultura.

Fins a la invasió islàmica del segle VIII, l'Església de la província Tarraconense posseïa, en general, les característiques de l'Església hispana. Però en constituir-se la Marca Hispànica, després de la conquesta de Carlemany, els francs posaren les bases històriques de Catalunya, i l'Església catalana es veié igualment orientada vers el nord, sobretot davant del fet que Tarragona va haver de cedir la seva capitalitat a Narbona durant molt de temps.

Aquestes circumstàncies van propiciar que, a Catalunya, el dret canònic europeu s'hi introduís amb força, i que deixés rastres fins i tot en el dret civil. La reforma de l'Església que el papa Gregori VII va iniciar al segle XI, ja donava fruits en el dret català durant la primera meitat del segle XII, amb l'anomenada *Collectio canonum cæsaraugustana*, probablement elaborada pel mestre Renall. A Europa començaren a florir les universitats, en les quals l'estudi del dret romà fou el punt bàsic per a formar els nous juristes; precisament a Bolonya, un professor de qui només coneixem el nom, Gracià, aplicà les tècniques del dret romà al dret canònic en una obra magna, el *Decret de Gracià*. Des d'aquest moment, el dret comú europeu de l'Edat Mitjana va restar constituït per dues branques íntima-

ment relacionades, el dret romà i el dret canònic, que s'estudiaven conjuntament a les universitats.

A Bolonya els estudis jurídics aconseguiren llur màxima fama, de forma que hi anaven estudiants de tots els indrets, els quals s'agrupaven segons el seu origen. Els catalans eren tan nombrosos que formaren la seva pròpia «nació», i entre aquests destacà en el segle XIII el més gran canonista català: Ramon de Penyafort. Cap altre reialme hispànic de l'època comptà amb un jurista tan important, ni amb un recopilador i legislador de més gran influència en la història del dret a Europa.

Ramon de Penyafort, jurista

Ramon de Penyafort és el millor exemple d'home universal medieval, que uneix la rauxa espiritual amb el seny pràctic tan apreciat pels catalans. Ramon de Penyafort, que es presentava ell mateix com a *natione catalanus*, contribuï amb la seva activitat social, política i pastoral a l'obra expansiva del rei Jaume I; també el trobem, així mateix, als concilis provincials, a les eleccions episcopals (on procurava que fossin elegits els candidats més espirituals, més ben preparats i disposats a la reforma de l'Església), i, en general, a qualsevol iniciativa important de la seva època.

Ramon de Penyafort no va poder dedicar un esforç exclusiu al cultiu del dret, car les seves activitats eren molt variades. Per raó de les seves múltiples ocupacions, i també pel seu mateix caràcter, la seva obra fou sobretot pràctica. Havent nascut al Penedès, es traslladà a Barcelona, on fou ordenat de prevere i sembla que esdevingué professor de canons a l'escola catedralícia, i tal vegada fou fet canonge. Traslladat a Bolonya, primer fou alumne de la Universitat, i després professor. Hi redactà la *Summa iuris o Summa de iure canonico*, un petit compendi de dret canònic

Bolonya, seu d'una de les universitats més antigues d'Europa. Vista aèria i claustre de la basílica de Sant Esteve (Ramon Manent)

... cap a l'any 1210 es traslladà a Bolonya a fi d'estudiar cànons o dret eclesiàstic fins a la consecució del màxim grau acadèmic, i hi exercí el magisteri en dret canònic. A Bolonya coincidí amb grans mestres del dret, com Accursius, Tancred, Pietro delle Vigne, Sinibaldo Fieschi (el futur papa Innocenci IV), Roland de Cremona i d'altres.



Finalment, tot reconeixent que hi havia personatges més experts en teologia que no pas ell mateix, encarregà a un il·lustre subordinat, sant Tomàs d'Aquino, la *Summa contra gentiles*, amb la finalitat pràctica d'arribar fins i tot als no cristians.

Ramon de Penyafort, compilador de les *Decretals*

La seva obra principal com a jurista, aquella que li ha atorgat el més gran renom entre els canonistes, no va a nom seu: es tracta de la gran col·lecció del dret canònic medieval promulgada pel papa Gregori IX el 5 de setembre de 1234 amb la butlla *Rex pacificus*, anomenada *Liber extra* o, senzillament, *Decretals de Gregori IX*. Ramon de Penyafort, gràcies a la seva fama com a jurista i professor a Bolonya, i també perquè era considerat un home assenyat i de grans virtuts, rebé del papa l'encàrrec d'elaborar aquesta immensa col·lecció legislativa. Es tracta de la més gran col·lecció canònica oficial, alhora antiga i nova. En efecte, Ramon hi recollí el dret antic, que la *Concordia discordantium canonum* (o *Decret*) de Gracià havia elaborat àmpliament un segle abans, i hi adjuntà una sàvia selecció de la legislació nova: l'elaborada pels importants Concilis Lateranenses III (1179) i IV (1215), i les noves decretals de papes tan reconeguts com Alexandre III o Innocenci III. Ramon de Penyafort va ordenar tota aquesta legislació canònica, la va refondre amb mètode crític modern, l'adaptà a les noves circumstàncies (sobretot degudes als avenços aconseguits amb la recepció del dret romà), la modificà allà on li semblà necessari, i hi afegí nous textos on calia.

Ramon actuava amb l'autoritat legislativa que el mateix papa donaria al fruit del seu treball; comptant amb això, es va moure lliurement. Procurà corregir el *Decret* de Gracià en aquells llocs on aquest no havia estat prou lúcid per a destriar els textos apòcrifs; adoptà la sistemàtica en cinc llibres avançada poc abans pel canonista Bernat de Pavia (*Liber I: De Ecclesia et ecclesiastica potestate; Liber II: De iudiciis; Liber III: De clericis; Liber IV: De matrimonio; Liber V: De delictis et pœnis*); retallà els textos de les antigues decretals allà on li semblaven redundants, innecessaris, confusos, contradictoris amb altres textos, o contraris a la finalitat perseguida per Gregori IX (però tingué la prudència d'assenyalar amb les paraules *et infra* aquells fragments retallats, o *partes decisæ*, que quedaren fora de la promulgació del papa), i redactà noves decretals sota el nom del mateix Gregori IX. El resultat final donà la xifra de més de dos mil textos canònics.



Gràcies a la seva llarga vida, sant Ramon fou penitencier i confessor dels papes Gregori IX, Innocenci IV, Alexandre IV, Urbà IV i Gregori X. Pintura conservada en la Pontifícia Universitat de Sant Tomàs d'Aquino (Angelicum), de Roma

«Aquest present, Ramon, que mon cantar Molt de bon cor vos pretenc oferir, Amb cant suau desitjant de vos dir Vostres llaors y vida singular.»
Ausiàs March
Cant encadenat en llaor de sanct Ramon de Penyafort

Els textos que Ramon de Penyafort recollí eren sobretot cànons i decretals. Els cànons eren les lleis promulgades pels concilis (les assemblees dels bisbes cristians), des de temps antiquíssims, i que donaren nom al mateix dret de l'Església. Les decretals, en canvi, eren les respostes que els papes remetien per carta per a resoldre les qüestions que els eren proposades per bisbes, sacerdots, abats o monjos, o per qualsevol fidel que acudia a la saviesa dels pontífexs esperant rebre una solució justa i raonable, inspirada en l'Evangelí. Tradicionalment, era considerada la més antiga d'aquestes decretals l'adreçada pel papa Sirici al bisbe de Tarragona Eumeri, l'any 384; actualment, però, tenim notícies d'altres decretals anteriors.

La col·lecció de *Decretals* de Gregori IX constitueix el cos legislatiu més important de tota l'Edat Mitjana, i constituí el cim del saber jurídic de la seva època, ja que no tracta exclusivament d'assumptes eclesiàstics, sinó que comprèn també d'altres matèries jurídiques. Juntament amb el *Corpus Iuris Civilis*, arribà a constituir un dret comú que unificava l'experiència jurídica de l'Europa occidental. Es va estendre per tot Europa ràpidament, fins al punt que encara avui és el manuscrit europeu més abundant després de la Bíblia.

A més, la col·lecció generada per sant Ramon donà lloc a l'enorme obra dels decretalistes, els comentaristes de les decretals. Ell mateix no comentà com a autor privat la col·lecció que havia elaborat per al papa, però molts altres noms il·lustres seguiren el seu camí: papes de renom jurídic com Innocenci IV (Sinibald Fieschi) o Benet XIV (Pròsper Lambertini); els cardenals Enric de Susa, Jofre de Trani o Francesc Zabarella; els insignes juristes Joan d'Andrea, Baldo d'Ubaldo, l'abat Panormità (Nicolau de Tudeschis), i, més endavant, Fagnani, Lancelotti, el cardenal de Luca, Pirhing, Reiffenstuel, Schmalzgrueber, Wernz, etc. Els estudiosos que han investigat l'obra de Ramon de Penyafort són molt nombrosos i de gran qualitat; encara avui és imprescindible acudir a les *Decretals* de Gregori IX per a qualsevol investigador del dret canònic, del dret civil, del dret penal o del dret processal.

Vigència de l'obra de Ramon de Penyafort

La influència de Ramon de Penyafort en el dret europeu, tant continental com anglosaxó, es pot comparar a la de Justinià per al dret romà; però la col·lecció de les *Decretals* de Gregori IX, tot continuant la rica i

antiga tradició romana, la posava al dia, i feia més propera i pràctica l'aplicació d'un dels més grans llegendes de la cultura occidental a la humanitat: el cultiu del dret al servei de la justícia, amorosit, enaltit i espiritualitzat pels ideals evangèlics. Com que l'obra de Ramon de Penyafort va ser duta a terme tres-cents anys abans de la reforma protestant, fins i tot els països que la seguiren, malgrat separar-se formalment de l'Església catòlica al segle XVI, ja havien estat influïts i modelats pel dret canònic.

Les *Decretals* de Gregori IX, integrades com a part principal del *Corpus Iuris Canonici*, foren vigents a l'Església catòlica fins l'any 1918, quan es promulgà el primer Codi de dret canònic; encara l'actual Codi de 1983 ha conservat la referència obligada a la compilació de Ramon de Penyafort en allò que el dret actual reproduceix el clàssic (cànon 6, § 2).

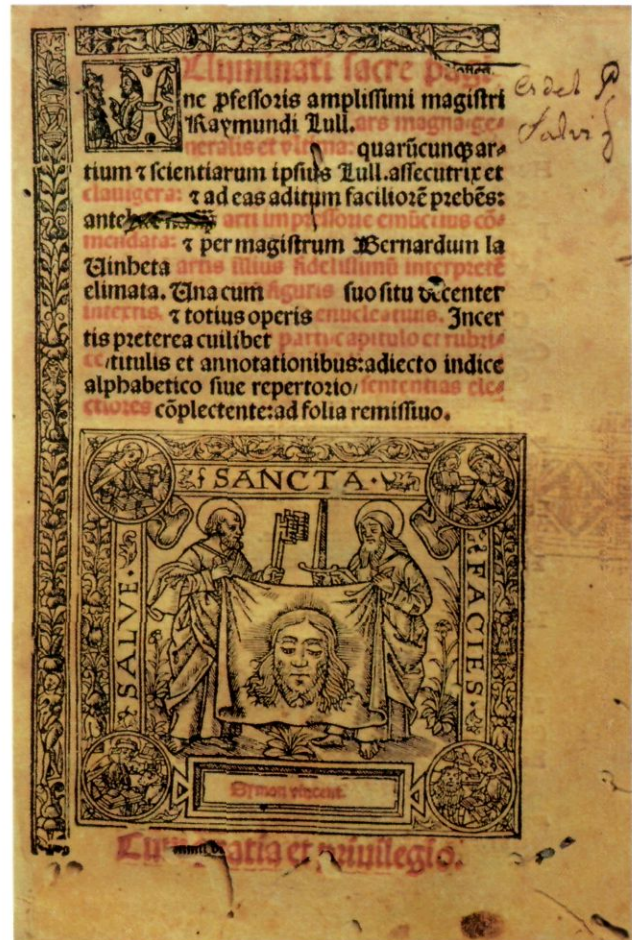
Però si a algun país europeu el dret canònic influí com a cap altre el seu ordenament jurídic i la vivència popular del dret, aquest fou Catalunya. La tradició jurídica catalana, de la qual parla l'art. 1 de la vigent Compilació de dret civil català, ha estat bastida principalment pel dret canònic medieval, i pel dret romà.

Ja en temps del mateix Ramon de Penyafort era notable la influència a Catalunya dels estudis jurídics renovats que es difonien principalment des de la Universitat de Bolonya. Aquells advocats i juristes catalans que havien tingut l'oportunitat d'estudiar a Itàlia tornaven al país disposats a aplicar la ciència jurídica romanocanònica. A través dels formularis notariais, el poble entrà en coneixement d'aquell nou dret, que es deixà sentir a tots els àmbits, fins al punt que les classes que es consideraren perjudicades per les noves idees (fonamentalment, la noblesa i una certa part de la burgesia) s'adreçaren al rei Jaume I per tal que aturés l'entrada del nou dret, amb l'excusa de conservar el dret propi: en definitiva, el dret dels privilegis feudals i mercantils. La pressió fou tan forta que Jaume I cedí, i prohibí la citació de lleis romanocanòniques en els judicis per una llei de Corts de 1251. Tot fou inútil, car el dret canònic i el dret romà seguiren aplicant-se. Així, les Corts de Cervera de 1351 manaren que els jutges i advocats estudiessin dret canònic i dret romà abans d'exercir, i Pere III va haver de recordar el 1380 que les constitucions catalanes tenien prioritat respecte al dret comú romanocanònic. A partir del segle XV, era doctrina comuna que s'havien d'aplicar les decretals i el dret romà en defecte dels usatges i les constitucions catalanes, i així ho reconegueren en diverses ocasions les corts. Finalment, les Corts de Barcelona de 1599, sota Felip II, establiren la prelación definitiva de les fonts ju-

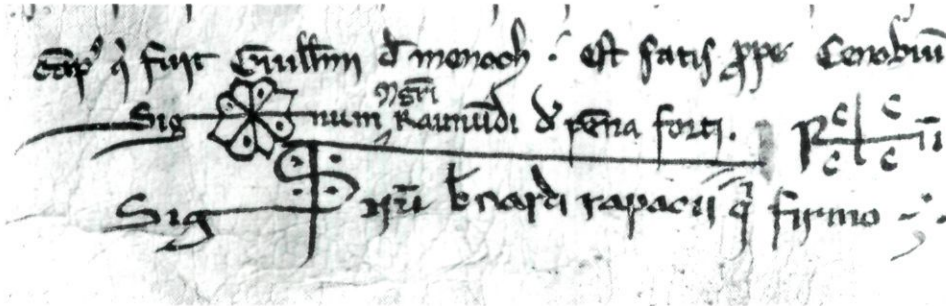
rídiques per a tot el Principat, el Rosselló i la Cerdanya: el dret canònic, seguit del dret romà, com a primera font supletòria d'un dret propi català no gaire extens. A més, l'ordenament català tancava el seu sistema amb l'últim recurs a l'equitat i la bona raó: el concepte d'equitat havia estat elaborat pels canonistes medievals com aquella actuació que aplicava la justícia tot amorosint-la amb el precepte evangèlic de la misericòrdia. Molts segles més tard, un cop perdut el poder legislatiu propi a causa del Decret de Nova Planta de 1716, els advocats i juristes catalans defensaren aferrissadament, al començament del segle XIX, la vigència del dret canònic com a element diferenciador de la identitat jurídica catalana, contra el centralisme espanyol que intentava suplantar la vigència a Catalunya del dret romanocanònic a favor del dret castellà de la *Novísima recopilación*.

La influència del dret canònic i de l'obra de Ramon de Penyafort a la Corona d'Aragó, però, no es limitava al dret civil entre particulars (el dret privat). Durant el segle XIII, en temps de Jaume I, el dret romà i el dret canònic aportaren principis diversos a la formació política dels nous estats. En efecte, els reis aprofitaren la recepció del dret romà per a fonamentar el seu govern prenent com a model les fortes institucions imperials romanes, ja que aquestes aportaven valuoses eines ideològiques en la lluita dels monarques contra els estaments medievals (els nobles i els eclesiàstics); en aquest sentit, els reis de la Corona d'Aragó, com els de Castella, intentaren d'imposar a la política la regla romana *quod principi placuit* ('allò que plagui al príncep') per tal d'aconseguir la construcció d'un estat monàrquic personalista i absolut. Contra aquest principi, els diversos territoris catalanoaragonesos es mantingueren fermament fidels al principi canònic *quod omnes tangit, ab omnibus approbari debet* ('allò que afecta a tots, per tots ha de ser aprovat', Regula Iuris 29 del *Liber Sextum* de Bonifaci VIII), que els assegurava el dret al pluralisme i a la diferència en una unió de tipus federal.

Per causa d'aquesta resistència dels seus diversos territoris, que tenien orígens polítics i costums diferenciats, els reis catalanoaragonesos no aconseguiren crear un estat modern fort, autoritari i centralitzat, com sí que van fer els castellans. En bona part per aquesta raó, Castella, constituïda en poder absolut al segle XV, capitalitzà la unificació espanyola, però sota els criteris d'uniformitat, centralisme i absolutisme, que tradicionalment ha intentat traslladar al antics reialmes de la Corona d'Aragó. Les radicals diferències sobre la idea d'Espanya que encara presenten avui la concepció castellana i la catalana, doncs, tro-



Ars Magna, de Ramon Llull, edició del 1517. És coneguda la relació i la influència que el dominic català va exercir prop del literat mallorquí. Biblioteca de la Universitat de Barcelona (Ramon Manent)



Pergamí autògraf i signatura de sant Ramon (Arxiu Mas)

ben les seves últimes arrels en el dret romà i en el dret canònic, respectivament. Així, el dret canònic que Ramon de Penyaforç col·laborà a aplicar a Catalunya s'implantà profundament en l'estructura política dels territoris de la Corona d'Aragó.

Bibliografia

- BUENO SALINAS, Santiago: *Dret canònic. Universal i particular de Catalunya*, Barcelona, 1999.
- Decretales Gregorii Pp. IX*, ed. de E. Friedberg, Leipzig, 1881 (Corpus Iuris Canonici, 2). N'hi ha una nova edició: Graz, 1959.
- GARCÍA Y GARCÍA, A.: «Valor y proyección histórica de la obra jurídica de san Raimundo de Peñafort», *Revista Española de Derecho Canónico*, 18 (1963), pàgs. 233-251.
- GARCÍA Y GARCÍA, A.: «Tractatus de dispensationibus. ¿Una nueva obra de san Raimundo de Peñafort?», dins *Estudios de derecho matrimonial y procesal en homenaje al Prof. Dr. D. Juan L. Acebal Luján*, Salamanca, 1999, pàgs. 15-27.
- KUTTNER, S.: *Repertorium der Kanonistik (1140-1234). Prodomus Corporis Glossarum*, I, Ciutat del Vaticà, 1937, pàg. 449.
- RAMON DE PENYAFORT, sant: *Summa Iuris*, ed. de J. Rius Serra, Barcelona, 1945.
- RAMON DE PENYAFORT, sant: *Summa de iure canonico*, ed. de X. Ochoa i A. Díez, Roma, 1975.
- RAMON DE PENYAFORT, sant: *Summa de pœnitentia*, ed. de X. Ochoa i A. Díez, Roma 1976. N'hi ha traducció catalana dels darrers capítols, juntament amb algunes cartes, a RAMON DE PENYAFORT, *Suma de penitència*, trad. de J. Fàbregas, Barcelona, 1999.
- RAMON DE PENYAFORT, sant: *Summa de matrimonio et alia opera minora*, ed. de X. Ochoa i A. Díez, Roma, 1978.
- RIBES MONTANÉ, P.: *Relaciones entre la potestad eclesiástica y el poder secular, según san Ramón de Penyaforç. Estudio histórico-jurídico*, Roma, 1979.
- VALLS I TABERNER, F.: *Sant Ramon de Penyaforç*, 2a. ed. traduïda i completada, Barcelona, 1996.



Bust de marbre, obra d'Eusebi Arnau, que des del 1896 presideix la sala de la Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

L'Assemblea de Pau i Treva reunida per Jaume I a Tortosa, l'any 1225, tot seguint el procediment instaurat tres segles abans per l'abat Oliba a Toluges. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Ramon Manent)

El Dret dels catalans



Dret Civil i identitat nacional

Del dret pactat a la reivindicació política

Josep M. Puig Salellas

La història del sistema català de dret civil —és a dir, el que regula les relacions privades dels ciutadans, des del dret de propietat a la seva transmissió per causa de mort, passant per les relacions de família o els contractes no mercantils— és una història complicada, que, com és natural, corre paral·lelament a la història política.

Inicialment, quan el país no depèn sinó d'ell mateix, la idea d'identificació passa a un segon terme. O, si es vol, la dinàmica del dret civil dels catalans es mou amb absoluta normalitat i, per tant, en una altra direcció que la identitària; és a dir, allò que el caracteritza és simplement allò que caracteritza el seu dret en general: en bona mesura, neix del pacte.

La consciència de la identificació, doncs, serà posterior i, com és natural, s'iniciarà quan el poder començarà a no ser exclusiu. O, dit d'una altra manera, aquesta manca d'exclusivitat del poder suprem, un poder que, d'altra banda, resideix fora, fomentará com a reacció defensiva aquella idea d'identitat i, en conseqüència, la necessitat d'establir una línia de defensa de les institucions.

Al final, perdudes les institucions, s'haurà d'esperar a la recuperació cultural del país i, amb ella, el catalanisme polític. Aleshores, el dret civil, amb la llengua, acabarà sent l'emblema de la reivindicació institucional.

Cal, doncs, començar parlant del pactisme.

Un dret pactat

L'afirmació que els catalans som una gent pactista és gairebé un tòpic. Però el cert és que, si hi ha un àmbit en el qual les referències històriques siguin clares, aquest és precisament el del dret i, més concretament encara, el procés d'elaboració de les lleis. Una

altra cosa són les causes que han propiciat aquestes circumstàncies, les quals, en bona mesura, caldria cercar en la insuficiència del poder del sobirà, que, a l'hora d'establir les regles del joc, es veu obligat a convenir-les amb els sectors més poderosos dels seus súbdits. I és possible que aquesta elaboració consensuada del dret sigui, al seu torn, la raó de la identificació —una identificació evident— entre aquest i el poble que se'n serveix.

L'exemple emblemàtic d'aquest pacte jurídic, certament llunyà en el temps, el tenim en l'elaboració dels *Usatges de Barcelona*, durant la primera meitat del segle XI. Es tracta d'un codi començat durant el govern de Ramon Berenguer I i acabat durant el de Ramon Berenguer III, si hem de seguir l'opinió de Joan Bastardas, o durant el del seu fill Ramon Berenguer IV, segons Ramon d'Abadal. Aquest codi és producte de la necessitat d'exterioritzar l'acord assolit entre el comte de Barcelona i els altres senyors de la terra, que, després d'un procés de revolta i de turbulències, acabaren assumint l'autoritat preminent d'aquell.

És a dir, si el text de l'usatge 2, *Cum dominus*, podia donar lloc a una certa sensació d'autosuficiència per part del comte, ja que comença amb l'afirmació que els *Usatges* són establerts i emesos per «lo senyor Ramon Berenguer, veyl compte e marquès de Barcelona e subjugador d'Espanya», afegeix tot seguit que això té lloc «per consel de sos pròmens, ensems ab la [...] muler sua, Alamurs».¹ L'usatge següent és més explícit i ens indica quines eren les veritables regles del joc.

Segons l'usatge 3, *Hec sunt usualia*, en efecte, resulta que el marc real era més pròpiament el d'una convenció. Per tant, un pacte: «açò són los Usatges de la cort; los quals establiren a tenir en tota lur terra per tots temps lo senyor Ramon, veyl comte, e Ala-

murs, sa muler». No els establiren, però, ells dos sols, sinó «ab consel e volentat dels grans hòmens d'aquesta terra, ço és a saber», i segueix la nòmina d'aquells que ara, a més d'aconsellar, deixen constància de la seva voluntat.

Eren vint-i-dos. Tres vescomtes: Ponç de Girona, Ramon de Cardona i Ulait de Barcelona. I, després, sense indicació de dignitat, Gombau de Besora, Mir Gilabert —que havia estat el primer dels rebels—, Alaman de Cervelló, Bernat Amat de Claramunt, Ramon de Montcada, Amat Eneas, Guillem Bernat de Queralt, Arnau Mir de Tost, Dalmau de Cervera, Arnau Mir de Sant Martí, Guillem Senescals, Jofre Bastó, Gisbert Guitart, Umbert de les Agudes, Guillem i Bonfill Marc, i Guillem Borel.

Pot haver-hi una exteriorització més patent d'un acord pactat? En qualsevol cas, però, l'usatge 64, *Princeps namque*, és la referència clara d'aquella preeminència pactada, que era allò que realment interessava al comte barceloní. És a dir, que se'l consideri príncep i amb la prerrogativa que, si «qualques aventuras, serà asitiat ho él tindrà sos enemics sitiats, e oyrà algun rey ho príncep contra si venir a combat, e amonestarà la sua terra a él per socórrer, per letres o per missatges, ho per costums ab què hom sol amonestar la terra, ço és a saber, per fars, tots hòmens tan cavalers com peons qui ayen edat e poder de combatre, sempre que açò oyan e veuran, can pus ivarç pusquen, li acórruguen». En cas contrari, el càstig seria greu, ja «si negú li falia d'ajuda que en açò li pusca fer, pendre deu per tots temps tot ço que per él ha», i això per una raó definitiva: «negú no deu falir al príncep a tan gran obs ni a tan gran cuyta».

L'exponent més transcendental de pactisme polític, projectat precisament sobre el procés d'elaboració de les lleis —per tant, sobre com s'havia de crear

el dret—, té lloc una mica més de dos-cents anys després. Se situa en la dinàmica d'una política d'expansió territorial, que, com és lògic, necessitava importants recursos per al seu finançament. Els del sobirà no eren suficients i calia completar-los amb d'altres de procedència diferent; sorgeix, doncs, el pacte amb els que estaven en condicions de fornir-los.

El pacte es produeix sota Pere II, en ocasió de l'anexió de Sicília. L'empresa s'inicia el 30 d'agost de 1282, amb el desembarcament del rei a Tràpani i, com a conseqüència immediata, té lloc l'enfrontament bèl·lic de Pere amb els Anjou i amb el papa, que el fulmina amb l'excomunió. El sobirà comença aleshores un penós *via crucis* a través dels seus dominis, a la recerca de finançament, i això comporta a Catalunya ni més ni menys que la consagració de les Corts.

En primer lloc cal esmentar la constitució *Una vegada lo any*, per la qual el sobirà s'obliga a convocar corts precisament cada any, «en aquell temps que mills ne serà vist expedient». Amb aquesta temporalitat, «nós, e los successors nostres, celebrem dins Cathalunya General Cort als Catalans, en la qual, ab nostres prelats, religiosos, barons, cavallers, ciutadans, e homes de vilas tractem del bon stament, e reformatió de la terra». Amb una reserva: «la qual Cort fer ne celebrar no siam tenguts, si per alguna justa rahó serem empatxats».²

En segon lloc, la constitució *Volem, statuim*. És a dir, «volem, statuim, e ordenam, que si nós, o los successors nostres, constitució alguna general, o statut fer volrem en Cathalunya, aquella, o aquest façam de aprobació, e consentiment dels prelats, dels barons, dels cavallers, e dels ciutadans de Cathalunya, o, ells apellats, de la major e de la pus sana part de aquells».

Els dos textos significaven, doncs, dos compromisos, un de positiu, el de convocar les corts, i un de ne-



Alguns sants patrons de Barcelona, entre els quals distingim Ramon de Penyafort, santa Eulàlia de Sarrià, sant Medir (?), santa Maria de Cervelló i sant Lluís Gonzaga (?). Capella de l'Institut d'Estudis Catalans a la Casa de Convalescència de l'Hospital de la Santa Creu, de Barcelona (Ramon Manent)

El dia 29 de gener de l'any 1635 es reuní el Consell de Cent en el qual, entre altres coses, «se deliberà que se procurés en haver un breu de sa Sd. pera poder tenir per a patró lo gloriós pare St. Ramon de Penyafort, com a cathalà y fill natural que es della, y que per dit efecte, per medi de dos persones, ço és cavaller y militar, se fessen embaxades al Sr bisbe de Barcelona, Srs deputats, molt Ille. capitol y bras militar pera que fossin servits de intercedir lo mateix ab sa Sd.».

gatiu, el de no dictar cap disposició de caràcter general sense el concurs dels tres braços, l'eclesiàstic, el nobiliari i el reial, o sigui, les ciutats. És a dir, el pactisme havia arribat al més alt nivell: no es tractava ara d'obtenir, per exemple, un determinat privilegi econòmic, sinó que l'objectiu era ni més ni menys que l'establiment un marc polític compartit d'emissió legislativa.

Un marc que, amb el temps, definirà amb nitidesa el jurista gironí Tomàs Mieres, que neix l'any 1400 i mor a Barcelona el 1474. En la seva obra capital, que porta el títol d'*Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae*, ens explica que la llei havia d'estar d'acord amb el dret diví i amb la justícia i, precisament sobre la base del primer, requeria la seva promulgació per qui ostentava el poder suprem, de forma que «només el príncep pot fer lleis generals». Ara bé, «no es pot en canvi fer a Catalunya lleis generals sense els tres braços de la cort, de forma que l'apoteigma '*quod principe placuit legis habet vigorem*' es troba limitat a Catalunya».

Les lleis generals assolien, per tant, tota la força que els atribuïa el seu caràcter de lleis pactades, la qual cosa es podia produir de dues maneres. O es tractava de constitucions generals, que eren lleis proposades pel rei, que aprovaven els tres braços i en les quals aquell parlava en primera persona, o es tractava

de capítols de cort, que eren les lleis aprovades pels tres braços i, seguidament, pel rei, amb la fórmula «plau al senyor rei» o una altra de semblant.

La bilateralitat era evident i Mieres la posa de manifest de manera pou clara: «això és —diu—, el senyor rei, per una part, i totes les corts del Principat, de l'altra part, constitueixen».³ El cas curiós és que quan Tomàs Mieres deia tot això, estava exercint de jurista en la cort de Joan II, un Trastàmara i, per tant, un personatge educat en una altra cultura política que la del pactisme. I, en el marc que ens ocupa, el sobirà que, des del meu punt de vista, protagonitza uns esdeveniments que marquen clarament la inflexió del sistema.

Aquests esdeveniments es produeixen de resultes del seu enfrontament amb la Generalitat, a causa de l'empresonament de Carles, príncep de Viana, el desembre del 1460. El procés es resol inicialment amb la signatura, el 21 de juny de 1461, de les capitulacions de Vilafranca. Però els termes que incloïen eren molt durs: el rei no podia entrar a Catalunya sense el permís de la Diputació del General i Carles de Viana passava a ser el seu lloctinent. Certament, Joan II es reservava el dret a convocar corts, però els oficials públics s'havien d'elegir per acord entre ell i les institucions catalanes, que, si no complien les lleis, podien destituir-los.

Era un pacte, però els temps havien canviat, com

també les mentalitats. Fou, doncs, un acord transitori, perquè repugnava al monarca. En aquest sentit és eloqüent un text que transcriu Carme Batlle⁴ i que Joan II dirigeix a les Corts de Montsó del 1470. És en castellà i el sobirà hi lamenta que, «habiendo yo en lo pasado sustraídos entre las necesidades de sus príncipes tantos e tales privilegios que quasi toda la suprema jurisdicción de potestad habían a sí transferido, se desdeñaban ya de tener superior ninguna y, puesto que lo tuviesen, quisieron que fuese solamente de nombre».

Mort Carles de Viana, s'inicià el contraatac; per tant, la guerra entre Joan II i la Generalitat, la qual cercà fins i tot un sobirà alternatiu, primer Pere IV de Portugal, i després, mort aquest, Renat d'Anjou, duc de Provença. Al final, la contesa —la primera guerra civil entre catalans—, amb aquell episodi prou conegut del setge de la reina Joana Enríquez i del príncep Ferran, després Ferran II, a la Força de Girona, es resol amb la desfeta de la Generalitat.

Té lloc, doncs, l'anul·lació de la capitulació de Vilafranca i se'n signa una de nova, la de Pedralbes, el 24 d'octubre de 1472. Havien passat onze anys, i el sobirà ja era prou fort perquè, en un període de temps relativament curt, per la força, estigués en condicions de deixar sense efecte un pacte subscrit per ell mateix, malgrat que es guardaren les formes, amb la signatura d'unes noves capitulacions.

El dret com a defensa de les institucions

No deixa de ser remarcable el fet que sigui precisament amb el primer Trastàmara, Ferran I, que els catalans sentin la necessitat de deixar degudament establert, compilant-lo, quin era el seu dret. És evident que el canvi dinàstic no feia perillar la seva entitat, tant si ens referim al dret públic com al dret privat, però el cas és que fou precisament aleshores quan el país procedí per primera vegada a la seva compilació.

El fet té lloc entre els anys 1413 i 1422, però cal evitar les simplificacions i admetre que hi havia més d'una circumstància que afavoria aquesta actitud. D'una banda, les Corts de 1412-1413 havien reorganitzat la Reial Audiència, màxima instància judicial del país. De l'altra, cal tenir en compte el fet que les Corts de 1409, encara sota Martí I, amb la constitució *Lo canceller*, havien donat a l'anomenat *ius commune*, basat en el dret canònic i en el dret romà —que eren esmentats per aquest ordre—, la categoria de dret supletori, tot recollint allò que, de fet, ja esta-



El Tribunal de la Inquisició actuant. Retaule de Santa Bàrbara, segle xv. Museu Nacional d'Art de Catalunya

va passant de manera perfectament constatable a la pràctica.

Hi havia, doncs, raons objectives suficients perquè hom estimés convenient de recopilar el dret propi. D'altra banda, era una tasca que venia facilitada per l'existència al país d'un selecte grup de juristes. Des de l'eminent Jaume Callís, canonge de Vic, i Bononat Pera, autors del text inicial de 1413, a Narcís de Sant Dionís i Francesc Basset, els seus revisors l'any 1422, sense oblidar gent com Jaume Marquilles, comentarista dels *Usatges*; Tomàs Mieres, el gran teòric del pactisme, o Joan Socarrats. També s'ha d'esmentar l'interessant Guillem de Vallseca, que assistí al Compromís de Casp i fou l'únic que votà per Jaume d'Urgell.

Així mateix, en la línia del nostre discurs, hom no ha d'excloure aquelles raons de caire estrictament polític. Com observa Josep M. Font i Rius,⁵ el nou rei era un rei foraster, que havia estat elegit sense el beneplàcit general del país, desconixedor de les seves lleis i constitucions. Per tant, afegeix, convenia disposar-les de manera clara i entenedora, a fi de facilitar-ne l'observança del rei i dels seus oficials.

Perquè, naturalment, no estem parlant només del dret privat, sinó de tot el sistema jurídic amb què es governava el país i, per tant, també hi hem d'incloure el dret públic. En qualsevol cas, la recopilació de 1412-1413 és el punt de partida d'una sèrie que tindrà el seu segon exponent el 1495, durant el regnat de Ferran II, el darrer dels Trastàmara, quan la situació política havia esdevingut encara molt més complicada. Ferran, des del seu casament amb la futura Isabel I de Castella, s'havia implicat clarament en els afers d'aquest altre país, del qual havia estat reconegut com a rei el 1475. Quatre anys abans que, amb la mort Joan II, el seu pare, accedís al govern de la Confederació, el 1479.

Això no obstant, fins a Ferran II, amb més o menys arrelament, i fins i tot amb exemples clamorosos de distanciament físic, com és el cas d'Alfons IV, que, de fet, s'establí a Nàpols, el sobirà era un sobirà exclusiu. Després, amb els Àustria, les coses es compliquen molt més i, com a màxim, en la terminologia utilitzada per alguns historiadors, el rei esdevingué només un sobirà compartit, el qual, a més, traslladada la cort des de Valladolid per Felip II, normalment vivia a Madrid.

Cal afegir a tot això, encara, que som a l'època de l'absolutisme polític, i la filosofia del pacte entre el sobirà i els seus súbdits ha esdevingut un anacronisme. Les referències són notòries; entre aquestes evidències és especialment revelador el ritme decrei-

xent de la convocatòria de les corts, que, en el marc de la política general, com explica Henry Kamen,⁶ més enllà de l'obtenció dels recursos necessaris per al finançament de les guerres, resultaven un tràmit enutjós. El ritme, doncs, és clarament descendent: si sota Carles I es convocaren sis vegades, dues a càrrec del futur Felip II, com a lloctinent del seu pare, aquest, Felip, en nom propi, només en convocà dues. Després d'ell, les Corts ja només es reuniren durant el govern dels Àustria una vegada, sota Felip III, el 1599. Felip IV i Carles II, doncs, no les arribaren a convocar mai.

Al final, aquella gent perdé fins i tot la referència formal del desenvolupament de les corts; calgué, doncs, deixar constància escrita de com era el seu procés de celebració. Com ens indica Tomàs de Montagut,⁷ primer Miquel Sarrovira, que rebé l'encàrrec de les Corts celebrades el 1585, i després Lluís de Peguera, escrivien sengles obres sobre aquesta qüestió, les quals es publicaren el 1599 —amb motiu d'aquelles últimes Corts dels Àustria— i el 1632; el text de Peguera es reedità el 1701: havia de servir de referència, sens dubte, per a les corts que Felip V havia de celebrar l'any següent, el 1702, les últimes de tota la història.

En aquest marc certament complicat, és natural que aquella preocupació per deixar constància de quin era el dret del país anés en augment. Les Corts de 1537, sota Carles I, doncs, acordaren novament la seva compilació. Però la publicació es demorà i, davant la manca d'activitat, l'encàrrec fou reiterat en les de 1564 i, encara, en les de 1585, per bé que no fou fins el 1588 que tingué lloc la publicació efectiva del text.

Des del meu punt de vista, això no obstant, la plasmació normativa més eloqüent, gairebé gràfica, d'aquesta actitud de defensa del marc jurídic propi —en definitiva, indirectament si voleu, de les institucions— la trobem en la constitució *Per quant les constitucions*, aprovada per Felip III a les Corts de 1599.

Ja no era suficient l'esmentada obligació, assumida per Pere II el 1283 en la constitució *Volem, statuim*, de no aprovar cap constitució o estatut sense «aprobat i consentiment dels prelats, dels barons, dels cavallers e dels ciutadans de Catalunya». Calia obtenir, a més, una norma de cobertura que, anant del moment de la creació al de la derogació de la norma, completés el sistema. És a dir, que calgués també el pacte per alterar el sistema o, que és el mateix, que «les constitucions, capítols y actes de cort no púgan ésser derogades, alterades ni suspeses sinó en corts

Miniatura del Llibre dels privilegis de Jaume I. Ciutat de Mallorca (Ramon Manent)

«Allibera't, per tant, del consell d'aquestes coses, no confiant en la ciència ni en l'enginy, sinó solament en la clemència de Déu, que va donar una correcció al profeta per mitjà d'una somera muda que parlava amb veu humana, jo, Ramon, català, professor de dret canònic, emprenc una obra superior a les meves forces, per la qual, en el mar pregon del dret canònic, l'anyell pugui caminar amb els anyells i hi puguin nedar els elefants.»

Ramon de Penyafort, Summa de paenitentia



Miniatura de Domènec Crespi al Liber Instrumentorum que es conserva a la catedral de València (Arxiu Mas)



generals, y que si contrari serà fet, que no tingui ninguna forsa ni valor».

Naturalment, els sistema féu crisi definitivament amb l'adveniment dels Borbó, malgrat que la relació d'aquests amb Catalunya s'havia iniciat de manera correcta. Concretament, en les Corts de 1702, Felip V havia fet reconeixement del sistema institucional i jurídic del país. Fins i tot es procedí a una nova compilació del dret vigent, amb addició de les disposicions que havia aprovat aquella assemblea, que s'inicià diligentment l'any 1704.

Quan tingué lloc aquella edició, però, només faltaven deu anys per a la derrota de 1714 i, per tant, per a la pèrdua de les institucions.

La pèrdua de les institucions

Dos anys després de la desfeta, en efecte, el Decret de Nova Planta, de 16 de gener del 1716, estableix un nou sistema jurídic que ja no té res a veure amb el que hem vist fins ara.

Es perden les institucions polítiques —el dret públic— i es produeix la primera imposició lingüística en l'àmbit jurídic, per bé que d'abast reduït: el castellà esdevé l'única llengua dels procediments davant de la Reial Audiència. El punt de partida és el dret de conquesta i s'ordena «que en el referido Principado se forme una Audiencia, en la cual presida el capitán general o comandante general de mis Armas», i, en el seu punt 4, que «las causas en la Real Audiencia se substancien en lengua castellana».

S'havia imposat la tesi restrictiva del terrassenc Francesc d'Ametller, il·lustre botifler, membre del Consell de Castella i de la Junta Superior de Govern i Justícia del Principat, que, en la fase de preparació del Decret, creia que calia limitar la imposició del castellà —en comptes del llatí, tot s'ha de dir— a aquella instància superior, però que entenia que «en cuanto a las curias ordinarias inferiores, que puedan los litigantes actuar, y deducir en su lengua vulgarmente».

Però el que ens interessa més pròpiament és que prevalgué també el criteri d'Ametller en allò que feia referència al dret civil, que, al final se salvà —no així el dret mercantil, llevat del Consolat de Mar, que seguirà vigent. A darrera hora, doncs, s'evità la pretesa aplicació a Catalunya del dret de Castella, amb tots els trasbalsos que això hauria suposat en l'ordenació civil d'una societat fonamentalment agrària, especialment en el territori de la Catalunya Vella, on el sistema dotal, en allò que feia referència al règim de béns del matrimoni —enfront del castellà de guanyos—, i la ins-

titució d'hereu únic, basada en l'existència d'una lleítima curta —en comptes de la lleítima castellana dels dos terços—, eren fonamentals.

Ara bé, aquell règim lingüístic dels processos judicials s'endurí notablement durant el regnat de Carles III, en ple període il·lustrat. El text central d'aquesta nova situació és sens dubte la Reial cèdula de 23 de juny de 1768, que s'inicia amb una sèrie de disposicions relatives als aranzels judicials, però que, a la xifra VI, entra en l'àmbit del procediment i estableix que «en la Audiencia de Cataluña quiero cese el estilo de poner en latín las sentencias, y lo mismo en cualesquiera tribunales seculares donde se observe la práctica». La imposició del castellà, en allò que respecta a l'aplicació judicial del dret, doncs, esdevé d'abast general.

Hi ha fins i tot un aspecte despectiu en la presa de posició, car es considera impropri «que las sentencias se escriban en lengua estraña, y que no es perceptible a las partes —cosa evidentment incerta—, en lugar que escribiéndose en romance, con más facilidad se explica el concepto». I, a la recerca d'una uniformització general, sortint fins i tot de l'àmbit judicial, «derogo y anulo todas cualesquier resoluciones, o estilos, que haya en contrario, y esto mismo recomendará el mi Consejo a los ordinarios diocesanos, para que en sus curias se actúe en lengua castellana».

Naturalment, l'abast d'aquestes mesures no era només lingüístic; anava acompanyat de la corresponent entrada al Principat de funcionaris que només parlaven castellà, el dret propi dels quals, a més, en general, era el dret de Castella. El fet era més greu si pensem que el país, amb la pèrdua de les institucions, havia perdut també la capacitat d'elaboració normativa i, per tant, amb el temps, les noves lleis foren elaborades fora, d'acord amb uns principis jurídics sovint no coincidents.

Si tenim en compte que, a més, l'organització judicial acabà esdevenint piramidal, amb un Tribunal Suprem situat a la capital del regne, integrat per magistrats educats també en el dret castellà, que, per tant, se sentien molt més còmodes amb el maneig dels textos que l'integraven, entre d'altres raons perquè estaven redactats en una llengua que era la seva, i no en català o en llatí, era evident que el procés d'erosió s'havia iniciat.

El segle XIX

Tot això ens situa ja en un moment una mica avançat del segle XIX. En qualsevol cas, és evident que

aquest havia començat en plena dinàmica uniformitzadora, l'emblema de la qual, en l'àmbit que ens ocupa, era sens dubte l'article 278 de la Constitució de 1812. Segons aquest article, «el Código civil y criminal y el de comercio serán unos para toda la Monarquía, sin perjuicio de las variaciones que por particulares circunstancias puedan hacer las Cortes».

No cal dir que el precepte, amb una redacció més o menys similar i amb diferents ubicacions en l'articulat, és repetit per les altres constitucions del segle. En el marc d'aquest panorama advers, però, és precisament al llarg d'aquest segle quan la recuperació cultural i econòmica del país propicien, primer, la defensa del dret civil com un fet diferenciatiu, i, després, ja en una direcció netament política, la reivindicació de les institucions encarregades de la seva elaboració.

L'inici del procés té fins i tot les seves referències emblemàtiques, tan relatives com es vulgui. El cas és que, casualment, dos esdeveniments prou significatius d'aquelles dues recuperacions coincidiren gairebé en el temps i, si el 1832 és l'any en el qual es funda la societat Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia., que instal·la a Barcelona la primera màquina de vapor, l'any següent, el 1833, Bonaventura Carles Aribau, que aleshores vivia a Madrid, escriu el seu poema «La pàtria», que s'ha volgut presentar sovint com l'inici de la Renaixença.

És clar que, en el pol oposat, també va ser aleshores quan, pel Decret de 30 de novembre de 1833, s'organitzà la demarcació provincial. No obstant això, el procés de centralització i, per tant, d'uniformització de l'Estat —en el qual cal situar aquesta disposició— ensopegà precisament amb el dret civil. Concretament, amb la reacció que produí a Catalunya i als altres territoris amb dret propi l'intent de redacció d'un codi civil únic. És a dir, el projecte de 1851, de García Goyena.

El seu fracàs, però, no frena el projecte unificador, que, a més del dret, mostra novament una especial agressivitat en relació amb la llengua, la qual, si bé, com hem vist, havia estat expulsada dels procediments judicials, persistia encara en els documents notariaus. La Llei orgànica del notariat, de 28 de maig de 1862, doncs, unifica aquesta funció, que a Catalunya s'exercia de manera diferent que a Castella, i, a més, al seu article 25, tanca la possibilitat que els instruments públics continuïn redactant-se en català: «los instrumentos públicos se redactarán en lengua castellana».

També és en aquest marc castellanitzat que s'organitza el Registre de la propietat, per bé que, en les Lleis hipotecàries de 8 de febrer de 1861 i de 21 de



Actes de les Corts de Montsó del 1534. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

desembre de 1869, hom ni s'ocupa de la llengua dels assentaments. Es pressuposa que s'han d'estendre en castellà, i el mateix passa amb el Registre civil: la llei de 17 de juny de 1870, al seu article 28, partint de la mateixa base, estableix simplement que, «cuando los documentos presentados se hallen redactados en idioma extranjero o en dialecto del país, se acompañará a los mismos su traducción al castellano».

I, tancant el cercle, retornant a l'àmbit judicial, en el mateix sentit es manifesta la Llei d'enjudiciament civil, aprovada per decret de 3 de febrer de 1881. El seu article 601, en efecte, estableix que «a todo documento redactado en cualquier idioma que no sea el castellano, se acompañará su traducción al mismo y copias de aquél y de ésta».

El cas és, però, que la defensa del dret civil propi era ja un moviment imparabile, que, d'altra banda, obtenia un important suport doctrinal extern: l'aparició a Alemanya —una referència de prestigi— de l'obra de Savigny i de l'escola històrica, que abonava el dret consuetudinari enfront del moviment codificador. I és sobre la base de les tesis d'aquesta escola que, el 1883, Duran i Bas —que fou ministre de Gràcia i Justícia el 1899— escriví la seva *Memoria acerca de las instituciones del derecho civil de Cataluña*.

El text tingué un impacte notable. Però, a més, el marc doctrinal autòcton també era important i, per exemple, abans de la *Memoria*, el 1861, Vives i Cebrià havia publicat els seus *Usages y demás derechos de Cataluña*. I, encara abans d'aquest estudi, a partir sobretot del 1880, havia començat l'obra del gran civilista i historiador del dret que fou Guillem M. de Brocà, el gran jurista català del canvi de segle.

La defensa, doncs, perquè podia ser solvent i fonamentada, fou decidida i, en una segona fase, ja fracassat l'intent de codi civil de 1851, va esdevenir clarament política. Se centrà ara a l'entorn de l'article 15 del nou projecte de codi, que, tal com estava redactat inicialment, afavoria l'expansió del dret de Castella, en detriment, per tant, dels altres drets territorials. Fou, doncs, la bandera més evident d'una reacció que s'estengué més enllà dels àmbits jurídics i de l'estricta marc barceloní. I és que estem parlant ja dels començaments del catalanisme polític.

De l'impuls resultant, en efecte, en sortiren el Memorial de greuges de 1885 i el Missatge a la reina regent de 1888, dos textos, especialment el primer, elaborats amb la redacció ampullosa de l'època. Ara bé, si el Memorial se centra fonamentalment en la defensa del dret civil, el Missatge té ja un abast programàtic més ampli: es reclama que «torni a posseir

la nació catalana ses corts generals, lliures i independents». Es reclama, per tant, plena autonomia en l'e laboració del dret.

Es vivia l'eufòria de l'Exposició Universal, també del 1888, i, a més, l'origen de la destinatària del Missatge, Maria Cristina d'Habsburg-Lorena, no sense ingenuïtat, semblava obrir el camí a l'esperança: «perquè, essent d'una il·lustre família, heu vingut d'un gran poble a on es procura atendre la vida de totes les nacionalitats harmònicament al voltant del Pol de l'Estat, com practica vostre magnànim parent Francisco Josep I, qui no confon los poders, sinó que, esclau de lo que les lleis antigues disposen, se cenyeix per igual la corona imperial d'Àustria i la corona reial d'Hongria». La nostàlgia d'una unió personal, precisament en la corona, era clara i es qualificava Hongria com a «mirall de Catalunya, ab qui tant s'assembla en fermesa de caràcter i amb drets de nacionalitat».

El cas és que, al final, el Codi civil de 29 de maig de 1889 assolí una redacció acceptable, que, en si —és a dir, en principi, deixant ara de banda l'aplicació excessiva a Catalunya que en feren després els tribunals, amb el Tribunal Suprem al davant—, evitava aquell efecte expansiu del dret de Castella. Però, a més, estem ja a punt de veure l'eclosió clara d'aquell catalanisme polític; les referències, en efecte, són evidents: Valentí Almirall té una actuació determinant en la redacció del text de 1885, Narcís Verdaguer i Callís és un dels primers firmants del de 1888 i, el 1892, amb les Bases de Manresa, arriba l'hora d'Enric Prat de la Riba.

Crec que les Bases són el document que ha de tancar aquesta exposició de la perspectiva jurídicocivil del segle XIX. Més enllà de les consideracions tècniques que pugui merèixer el seu text, allò que importa és que, en la regulació de l'anomenat poder regional, a la base 2a, hom pretenia el manteniment de «lo temperament expansiu de la nostra legislació antiga, reformant per a posar-les d'acord amb les noves necessitats, les sàvies disposicions que conté respecte dels drets i llibertats dels catalans».

Podríem dir, doncs, que, si fins a les Bases, en general, hom s'havia mogut en el terreny de les reivindicacions genèriques, lluny encara de l'àmbit de la institucionalització, ara l'evolució ideològica era patent. És a dir, en qualsevol cas, en el tombant del segle, el marc ja no tenia res a veure amb l'atonía en què el país havia viscut durant les tres primeres dècades del XIX.

Com a conseqüència inevitable, el segle següent havia de ser el de les institucions.

Pàgina dels Usatges de Barcelona, primer codi feudal europeu, iniciat entre els segles XI i XII. Més tard varen regir tot Catalunya. Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona (Foto Ramon Manent)



La recuperació difícil

De fet, la qüestió, si no resolta del tot, s'havia estabilitzat amb la redacció definitiva donada al Codi civil. De tota manera, l'estructura unitària de l'Estat continuava intacta, tot i la creació de la Mancomunitat, simple unió administrativa de les quatre diputacions catalanes, aprovada pel Decret de 26 de març de 1914. Per tant, la uniformitat es manté fins la promulgació de l'Estatut de Catalunya de 9 de setembre de 1932, i encara després, a partir del 1939, que és quan s'acaba la Guerra Civil, es perllongarà quaranta anys més.

És a dir, es mantenia el dret civil, però se seguia sense disposar d'unes institucions que fessin possible la seva renovació i, a més, el sistema d'aplicació —els tribunals— no contribuïen a la seva consolidació, ans al contrari. El canvi substancial del panorama no arribarà fins a la caiguda, el 14 d'abril de 1931, de la monarquia, que coincideix a Catalunya amb l'expansió del catalanisme polític a una més àmplia base social.

El 1901 s'havia fundat la Lliga, com a primer exponent polític del catalanisme; és evident, però, que la primera autonomia institucional des del 1714 ve fonamentalment de la mà d'Esquerra Republicana de Catalunya, partit certament complex, aparegut gairebé per sorpresa, arran de les eleccions municipals que dugueren a la proclamació de la Segona República.

De fet, la Lliga, en plena vigència de la Mancomunitat, havia dut a terme el primer intent autonòmic quan va presentar al Congrés dels Diputats el projecte d'estatut de 1919. El text, en allò que interessa a aquesta exposició, reservava per a Catalunya la competència en matèria de dret civil, «excepció feta d'aquells preceptes del Codi civil que, segons el seu article 12, són aplicables a Catalunya». Es tractava simplement de les disposicions que determinaven l'eficàcia de les lleis i les regles generals per a la seva aplicació, d'una banda, i les relatives a les formes del matrimoni, de l'altra.

Però el projecte fracassa en plena fase de degradació del sistema de partits dinàstics, i la primera dictadura militar del segle arriba fins i tot a suprimir la Mancomunitat, en la disposició transitòria cinquena de l'estatut provincial de 20 de març de 1925. La institució, doncs, havia durat onze anys i ara es retornava al més estricte centralisme, agreujat per un sistema de govern netament autoritari.

El nou cicle s'inicia amb l'Estatut de 1932. El seu referent, naturalment, era la Constitució republicana de 1931, que, en el seu article 15, apartat 1r, en allò

que feia referència al dret civil només reservava a l'Estat la forma del matrimoni, l'ordenació dels registres i hipoteques, les bases de les obligacions contractuals i la regulació dels conflictes entre les diferents legislacions civils d'Espanya.

De tota manera, les circumstàncies ja no permetien el que havien previst els polítics catalans que van elaborar el projecte anomenat Estatut de Núria, estimulats sens dubte pels conceptes de la declaració del president americà Wilson, després de la Primera Guerra Mundial —coneguda aleshores com a Guerra Europea. L'article 1, en efecte, concebia Catalunya com «un Estat autònom dintre la República espanyola», després que, en el primer paràgraf de l'exposició de motius, es parlés «del dret que té Catalunya, com a poble, a l'autodeterminació».

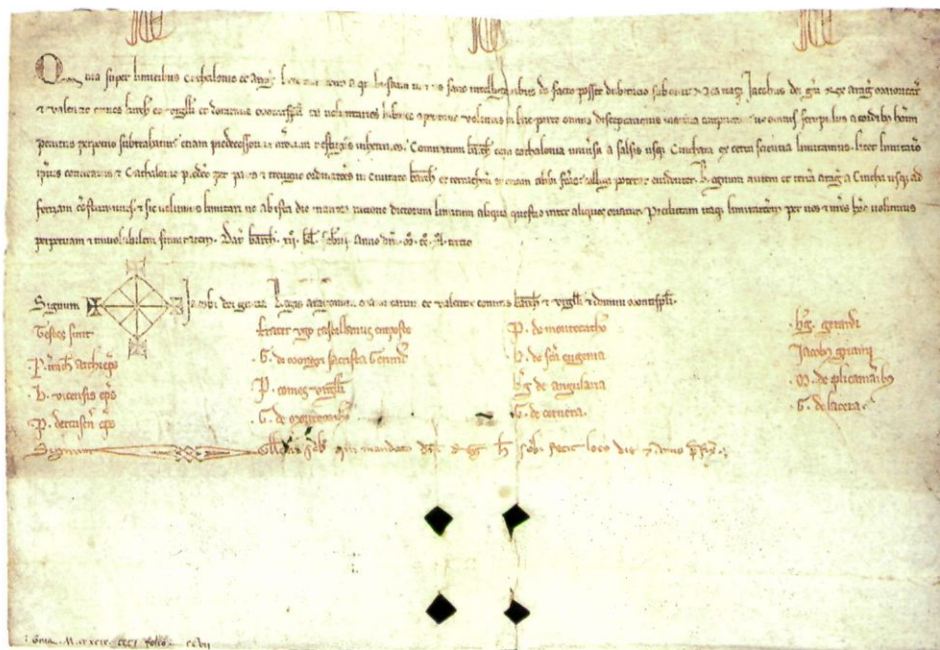
Sobre aquesta base conceptual, no és estrany que hom preveïés una competència plena de la Generalitat en matèria de dret civil, fins i tot en dret hipotecari, amb només dues excepcions quant a aquell: «les formes legals del matrimoni i l'ordenació del Registre civil».

Com és sabut, però, les coses no anaren exactament en aquesta direcció i, al final, en unes Corts més aviat hostils, l'Estatut de 1932 s'hagué d'atènyer als termes de la Constitució —com és natural, d'altra banda. En qualsevol cas, la mutació era important. Més enllà del dret civil, l'existència de competències en matèries de dret públic implicava, per primera vegada des del 1714, l'assoliment de capacitat normativa en aquest marc i, en allò que concernia el dret privat, si bé no es recuperà la competència en dret mercantil —que tampoc no es té ara, i no la preveia ni l'Estatut de Núria—, sí que s'aconseguí un ampli marc d'actuació en aquell; és a dir, en matèria de dret civil.

Concretament, l'article 12 atribuïa competència exclusiva en dret civil a la Generalitat, llevat de la reservada a l'Estat per aquell article 15 de la Constitució, i hi havia, a més, un fet addicional prou important: hom assumia una àmplia intervenció en l'estructura d'aplicació del dret. El mateix article 12, en efecte, donava a la Generalitat l'organització de l'administració de justícia, en totes les jurisdiccions, excepte la militar; el nomenament de jutges i magistrats, així com de secretaris judicials i personal auxiliar, i també el de notaris.

És precisament sobre la base de la competència civil que es va legislar sobre la majoria d'edat i l'habilitació d'edat, en la Llei de 8 de gener de 1934, en la qual es va establir aquella en els 21 anys; sobre capacitat jurídica de la dona i dels cònjuges, en la Llei de 19 de maig de 1934, que eliminava l'aplicació a

Manuscrit del 1243 amb la signatura de Jaume I el Conqueridor on el sobirà fixa els límits de Catalunya des de Salses fins al Cinca i els d'Aragó des del Cinca fins a Ariza. Arxiu de la Corona d'Aragó (Ramon Manent)



Catalunya de la llicència marital de l'article 60 del Codi civil; sobre contractes de conreu, en l'atzarosa Llei de 14 de juny de 1934, recorreguda davant del Tribunal de Garanties Constitucionals; sobre successió intestada, en la Llei de 7 de juliol de 1936. Fins i tot, en plena Guerra Civil, es va legislar sobre el divorci, en els Decrets de 18 de setembre i 23 de desembre de 1936.

Naturalment, la segona dictadura militar del segle anorreà el sistema i hom tornà a la concepció unitària de l'Estat, fins l'Estatut de 1979. Per tant, en matèria de dret civil, es restablí plenament el Codi civil de 1889 i, com a conseqüència, s'esdevingué l'abrogació de la legislació de la Generalitat republicana.

Es féu amb un estil verbal agressiu. El text inicial és la Llei de 5 d'abril de 1938, que, en la seva exposició de motius, afirma que «cualquiera que sea la concepción de la vida local que inspire normas futuras, el Estatuto de Cataluña, en mala hora concedido por la República, dejó de tener validez, en el orden jurídico español, desde el día diecisiete de julio de mil novecientos treinta y siete». No hi ha, doncs, derogació expressa, perquè el fet es té per evident: «no sería preciso, pues, hacer ninguna declaración en este sentido».

La raó de fons és novament el dret de conquesta, però la finalitat de la Llei era només el restabliment de

la demarcació provincial. El marc es completà l'any següent amb l'article únic de la Llei de 8 de setembre de 1939: «quedan sin efecto, y por tanto dejarán de aplicarse desde esta fecha, todas las leyes, disposiciones y doctrinas emanadas del Parlamento de Cataluña y del Tribunal de Casación, restableciéndose en su integridad el Derecho existente al promulgarse el Estatuto».

Es tornava, doncs, al règim anterior a 1931. Ara bé, el fet curiós tingué és que va ser precisament durant el règim franquista quan tingué lloc l'elaboració i la promulgació de la Llei 40/1960, de 21 de juliol, que contenia el que aleshores fou denominat dret civil especial de Catalunya. Aquest dret, en la part que no ha estat reformada pel Parlament, conserva encara una vigència residual.

Ara bé, malgrat que és cert que el text compilat tenia un aspecte positiu, car facilitava l'aplicació pels tribunals del dret propi, ho és també que no era una llei emanada d'una institució catalana, en l'exercici d'una competència pròpia, intocable. Era, en canvi, una llei que restava a la disposició del poder central de torn. O, dit d'una altra manera, quant als continguts, la situació era assumible en principi —és a dir, amb reserves i ateses les circumstàncies polítiques del moment—, però restava netament insuficient des d'un punt de vista institucional.



Constitucions fetes per la sacra cesàrea cathòlica i real magestat de Don Carles... en la primera Cort de Barcelona celebrada en l'any MDXX.
Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

De fet, la compilació no era el primer cas de llei atorgada i, ja abans, s'havia produït un exemple comparable amb la promulgació de la Llei de 31 de desembre de 1945, d'inscripció, divisió i redempció de censos a Catalunya; era, per tant, una llei destinada només al seu territori. I aquesta és, a grans trets, la situació vigent fins l'Estatut de 1979.

La situació vigent

Naturalment, no és aquest el lloc on s'ha d'analitzar de manera especialitzada la forma com els grans textos vigents, la Constitució de 1978 i l'Estatut de 1979, regulen la matèria del dret civil. El fet és, però, que la regulació no és prou satisfactòria.

D'una banda, perquè aquelles competències sobre l'àmbit judicial desapareixen. De fet, allò que la Constitució anomena poder judicial resta rígidament centralitzat, aliè al sistema autonòmic, més enllà de la creació dels tribunals superiors de justícia. D'altra banda, perquè les competències que l'article 24 de l'Estatut prometia en relació amb el nomenament de notaris i de registradors de la propietat mercantil han estat escamotejats després, tot s'ha de dir, amb el beneplàcit del Tribunal Constitucional.

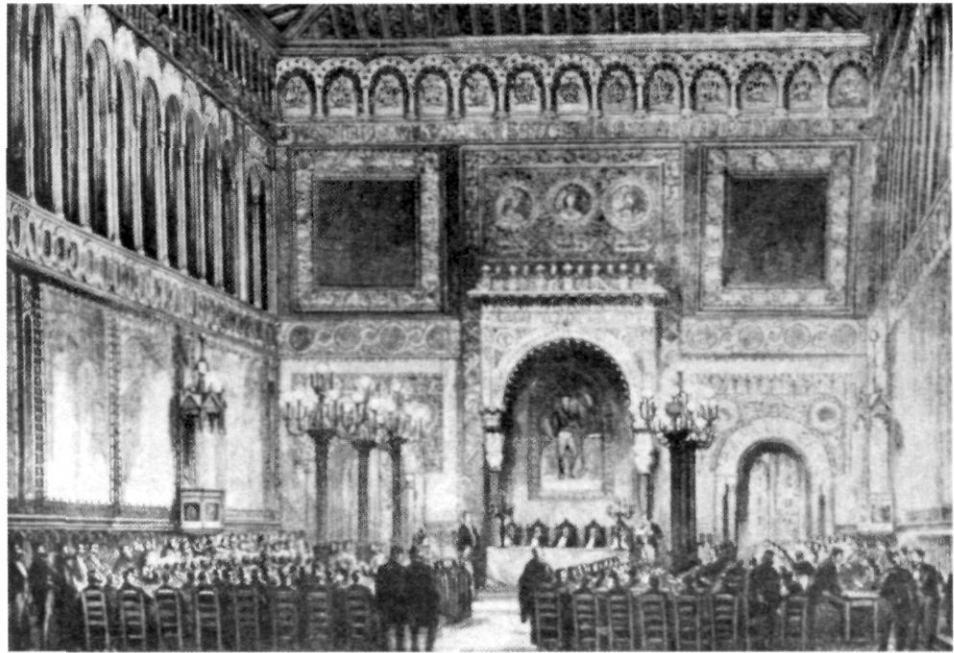
Però, en sentit estricte, aquestes són qüestions col·laterals. Concentrant-nos en el dret civil, d'entrada, la redacció de l'article 9.2 de l'Estatut podria convidar a l'optimisme, si pensem que, segons aquest, la Generalitat té competència exclusiva per a la conservació, la modificació i el desenvolupament del dret civil català.

Els problemes vénen de l'ambigüitat amb què la matèria és tractada en el text constitucional previ. En contrast amb la nitidesa de l'article 15 de la Constitució de 1931, l'article 149.1.8 de la vigent, que és el que cal tenir en compte, és gairebé un model de la manera com no s'han de redactar els textos normatius, si d'allò que es tracta és que aquests siguin clars i fàcilment entenedors.

Comença afirmant la competència exclusiva de l'Estat, si bé continua tot seguit indicant que aquesta és «sin perjuicio de la conservación, modificación y desarrollo por las comunidades autónomas de los derechos civiles, forales o especiales, allí donde existan». El precepte es tanca, però, amb un segon incís, que ens indica les matèries que, «en todo caso», són competència estatal. S'hi recullen les mateixes que la Constitució de 1931 reservava també a l'Estat, amb lleugeres modificacions de text i amb una addició: els instruments públics, és a dir, els documents notariais.

Una interpretació lògica d'aquesta redacció tan

El primer Congrés de Jurisconsults Catalans, celebrat l'any 1881 en el paranif de la Universitat de Barcelona, va tractar amplement el tema de la defensa del dret civil català



complicada sembla que hauria de dur a la distinció entre comunitats autònomes amb dret civil propi —per tant, entre d'altres, Catalunya— i comunitats sense aquest dret. Per a les segones, la competència en matèria de dret civil seria estatal. Per a les primeres, en canvi, la competència seria autonòmica, llevat de les matèries que «en todo caso» havien de correspondre, com el 1931, a l'Estat.

Però no és aquest el criteri del Tribunal Constitucional, que s'ha manifestat al respecte en les seves sentències 88/1993, de 12 de març, i 156/1993, de 26 de maig. De fet, la fonamental és la primera, que, a través d'un raonament a vegades contradictori, si bé indica que «los derechos civiles forales o especiales podrán ser objeto, no ya de “conservación” y de “modificación”, sino también de una acción legislativa que haga posible su crecimiento orgánico y reconoce, de esta manera, no sólo la historicidad y la actual vigencia, sino también la vitalidad hacia el futuro», acaba puntualitzant que «este crecimiento, con todo, no podrá impulsarse en cualquier dirección ni sobre cualesquiera objetos».

És evident, per tant, un cert sentit, diguem-ne, arqueològic i, com a conseqüència, malgrat que «el “desarrollo” de los derechos civiles forales o especiales enuncia, pues, una competencia autonómica en la materia, que no debe vincularse rígidamente al conte-

nido actual de la Compilación u otras normas de su ordenamiento», es tracta, en realitat, d'una competència limitada. Concretament, «cabe que las comunidades autónomas citadas de derecho civil foral o especial regulen instituciones conexas con las ya reguladas en la Compilación dentro de una actualización o innovación de los contenidos de ésta según los principios informadores peculiares del derecho foral».

Per tant, primer, connexió amb institucions contingudes en la compilació respectiva segon, relació amb els principis informadors d'aquesta, amb tots els inconvenients i la incongruència que un plantejament tan imprecís comporta per al bon govern civil d'una societat dinàmica amb problemes i amb institucions pròpies. En qualsevol cas, aquesta posició doctrinal serà reproduïda després per l'altra sentència, la 156/1993.

La paradoxa és que, amb aquest estrany criteri, la Compilació de 1960, òbviament un text elaborat durant la dictadura, quan Catalunya havia perdut l'autonomia legislativa assolida el 1932, és elevada, un cop recuperada la democràcia, a referència determinant. Hi ha d'altres argumentacions que denoten la vulnerabilitat de la tesi reduccionista del Tribunal Constitucional, però no crec que hagin de ser exposades en un text com el present.

En qualsevol cas, el fet és que la notable activitat legislativa del Parlament de Catalunya en la matèria

ha saltat més d'una vegada per sobre d'aquells límits i, si bé és cert que això donà lloc a dos recursos d'inconstitucionalitat, també ho és que, al final, un i altre acabaren sent retirats pel govern de l'Estat. Aquesta circumstància, a parer meu, constata que la posició del Tribunal Constitucional és socialment i políticament anacrònica i, per tant, ideològica.

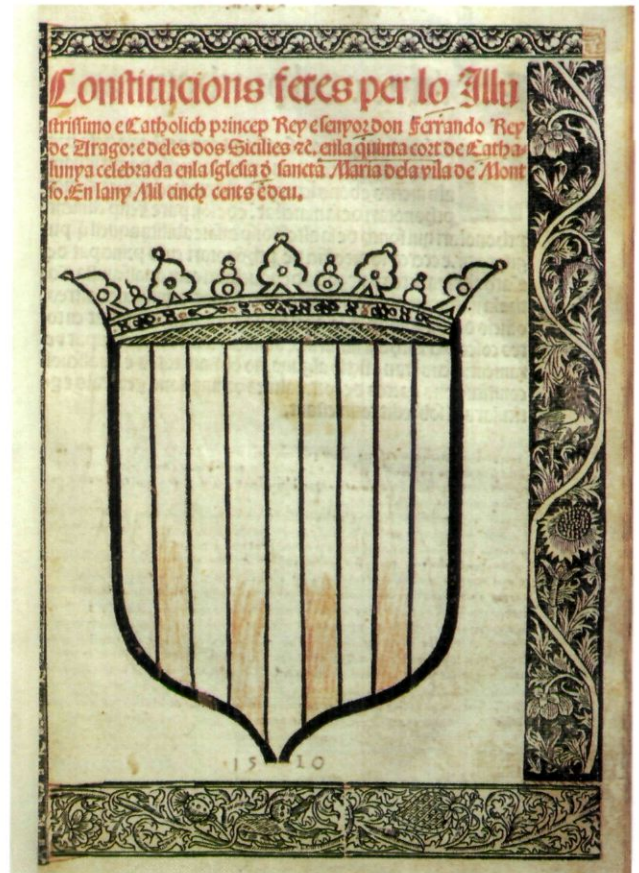
L'activitat legislativa del Parlament té el seu primer exponent en la Llei 13/1984, de 20 de març, sobre la Compilació del dret civil de Catalunya, l'objectiu primer de la qual era l'adequació del seu text a la Constitució de 1978, especialment en allò que feia referència a la igualació de les situacions jurídiques de l'home i de la dona en el matrimoni, i entre les diferents filiacions, reclamades pels articles 32 i 39 del text constitucional. I, a la vegada, fou el punt de partida d'un nou text de la Compilació, ara ja redactat en català; és a dir, el Decret legislatiu 1/1984, de 19 de juliol.

A partir d'aquí, la tasca, impulsada per les exigències d'una societat en curs accelerat d'urbanització i, per tant, en un procés evident de revisió de conceptes fins ara indiscutits, ha estat notable en el marc dels drets de família i de successions, donant lloc a una sèrie de lleis que han acabat refonent-se, primer, en el Codi de successions, aprovat per la Llei 40/1991, de 30 de desembre; després, en el Codi de família, aprovat per la Llei 9/1998, de 15 de juliol. Aquest darrer codi era acompanyat per la Llei 10/1998, també de 15 de juliol, d'unions estables de parella, que regulava, per primera vegada a l'Estat i com una de les primeres lleis en el dret comparat, tant les parelles heterosexuals com les homosexuals.

Restava, naturalment, l'àmbit de l'anomenat dret patrimonial, és a dir, els drets reals —el de propietat en primer lloc— i el dret d'obligacions, que han estat objecte d'alguna regulació aïllada. Caldria, doncs, elaborar també respecte a aquests drets els projectes generals corresponents, els quals, refosos després amb aquells dos codis ja vigents, acabessin configurant la redacció d'un text unitari, amb tot el dret civil de Catalunya.

Però no ens enganyem, serà, en qualsevol cas, un *corpus* incomplet, que vindrà condicionat per dos fets. D'una banda, per les competències que, amb la Constitució a la mà, té reservades l'Estat, fins i tot fent una interpretació estricta del seu article 149.1.8. D'altra banda, pels condicionaments —vull dir, les autolimitacions— que, per temor al recurs, poguessin derivar-se d'aquella jurisprudència estatalista del Tribunal Constitucional.

No cal dir que l'obstacle greu és el segon i, per tant, hom ha de parlar d'autonomia relativa o, si es vol, d'autonomia limitada.



Constitucions de Catalunya, signades per Ferran II l'any 1510, a Montsó. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

Al final, són mil anys de la història d'un determinat dret civil. Certament, una història complexa, que, després d'un període de plenitud, autosuficient, marcat per aquell pactisme polític, projectat també en el sistema d'elaboració de les lleis, inicia un lent retrocés, especialment a partir del segle XVI, que culmina amb la pèrdua institucional a començament del XVIII.

Sorprenentment, però, tot i les conseqüències de la desfeta del 1714 —després de la qual, malgrat tot, encara que sense institucions aptes per renovar-lo, el dret civil es conservà—, resulta que el país estava en condicions de recuperar les seves referències. I un d'aquestes, al llarg del segle XIX, fou precisament aquell dret, fet certament natural si pensem que el dret civil no és altra cosa que el sistema de normes, no necessàriament escrites, que un país s'ha donat a si mateix per regir la convivència més directa entre els seus ciutadans.

Al final, doncs, treballósament, a partir del 1932, però amb una interrupció violenta entre els anys 1939 i 1979, el segle XX acabarà veient una certa recuperació institucional, que restituirà un àmbit de competència precisament en matèria de dret civil. Però, com acabem de veure, es tracta d'un àmbit incomplet i, per tant, malgrat el progrés que significa si mirem enrere, insatisfactori.

I és que, al capdavant, aquesta insuficiència no és altra cosa que la conseqüència ineludible d'un sistema polític massa subordinat. O, dit d'una altra manera, malgrat que és cert que el sobirà de la primera època tenia el seu poder d'emissió de normes civils limitat, la limitació es quedava a casa. És a dir, era interna, mentre que ara, en aquest tombant de segle, l'autonomia ve reduïda per un poder extern, que no busca, com aleshores, l'acord pactat. Simplement, vol fer seva la competència.

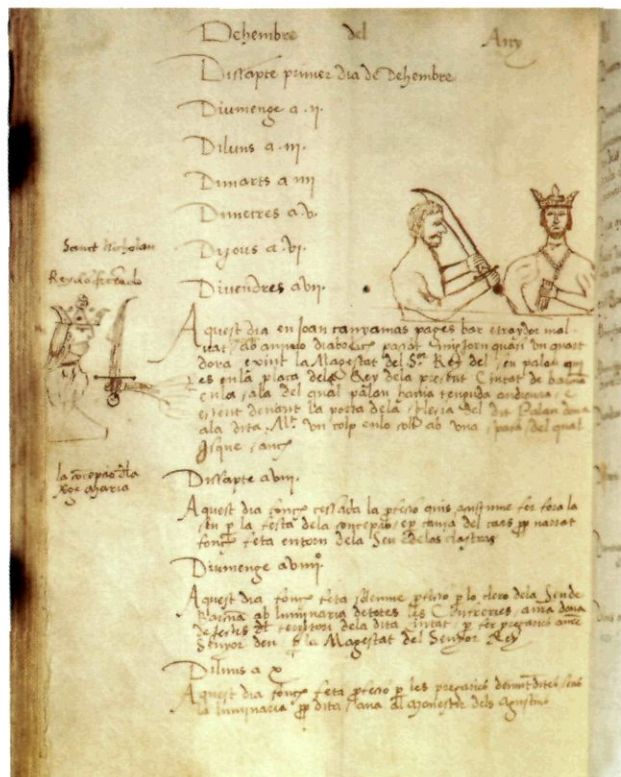
Notes

1. Prenem el I text d'aquest usatge i el dels altres dos que es transcriuen de Bastardas, Joan, *Els Usatges de Barcelona. El Codi a mitjan segle XII*, Fundació Noguera, 1984.

2. Prenem el text d'aquesta constitució i el de les altres que es transcriuen de les *Constitucions i altres drets de Catalunya* de 1704.

3. Vegeu Vallet de Goytisolo, Juan, «Las fuentes del derecho según el *Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cataloniae* de Tomás Mieres», dins *Libro homenaje a Ramón M. Roca Sastre*, I, Madrid, Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, pàgs. 143 i ss.

4. Batlle, Carme, *Història de Catalunya*, III, *L'expansió baix-medieval (segles XIII-XV)*, Barcelona, Edicions 62, 1968, pàg. 194.



Pàgina corresponent al 7 de desembre de 1492 del Manual de Novells Ardis, dietari del Consell barceloní. Aquesta crònica municipal de Barcelona, recull nombrosos

apunts i records de les solemnitats que la capital de Catalunya dedicava al Sant, així com nombrosos miracles d'aquest. Arxiu de la Corona d'Aragó (Ramon Manent)

5. Font i Rius, Josep M., «Estudi introductori» a *Constitucions de Catalunya. Incunable de 1495*, Barcelona, 1988 (Col·lecció de Textos Catalans Antics del Departament de Justícia), pàg. xvii.

6. Kamen, Henry, a *Felipe de España*, Madrid, Siglo XX de España Editores, 1997, pàgs. 52 i 98.

7. Montagut, Tomàs de, a la introducció de l'edició de *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals a Catalunya, y materias y incidents en aquellas*, Barcelona, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales - Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Departament de Justícia, 1998.

L'ordenament jurídic de Catalunya

Josep M. Mas i Solench

Per això es dóna la llei, perquè la passió nociva sigui limitada sota la regla del dret i així el gènere humà visqui honestament, no perjudiqui l'altre i doni a cadascú el seu dret.

(D'una carta del pontífex Gregori IX en la qual participa als doctors i estudiants de París la publicació de les *Decretals*, compilades per Ramon de Penyafort)

En aquest fragment de carta, Gregori IX ofería una definició sobre la finalitat de la llei, manllevada del dret romà, justament el 5 de setembre de 1234, quan Ramon de Penyafort acabava d'enllestir la compilació canònica coneguda per *Decretals*. Era, per altra banda, el moment en el qual es consolidava a Catalunya la recepció del denominat dret comú, acceptat ja per la cúria del comte Ramon Berenguer IV, malgrat la prohibició dels sobirans que es pronunciaven a favor del dret consuetudinari.

Durant el segle XIII Catalunya va adquirir la seva plenitud sota el govern de Jaume I el Conqueridor. Als importants esdeveniments socials i polítics i a l'expansió, sobretot en terres de Mallorca i València, es va unir l'impuls per l'ordenació jurídica, en el dret territorial, amb el reconeixement dels *Usatges de Barcelona* i, en el dret marítim, amb el *Consolat de Mar*. Al mateix temps, el comte de Barcelona reiterava la prohibició d'invocar en els judicis les lleis romanes i canòniques i, fins i tot, les antigues lleis gòtiques, si bé establia com a supletori el sentit comú, l'equitat i la bona raó, conceptes que feren viable la introducció d'aquells drets, més tard reconeguts com a fonts del català.

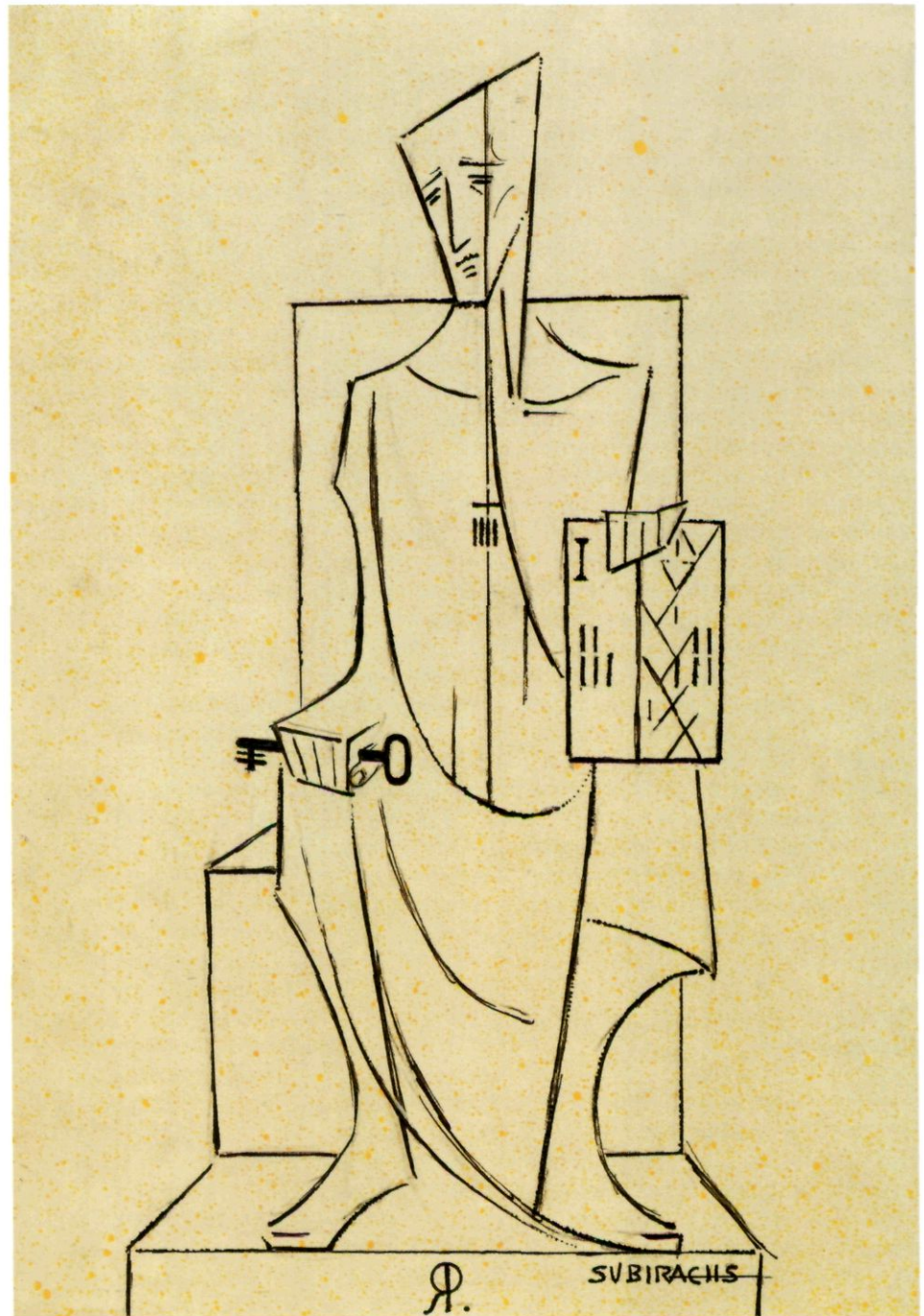
El dret, però, va a remolc de la història de cada poble perquè regula l'activitat i la conducta dels seus habitants segons les necessitats de cada moment. L'evolució de la societat comporta el desenvolupament de noves formes de vida i aquestes han de ser

ordenades mitjançant les normes que estableixin les oportunes lleis. Aquell segle XIII fou l'època en què varen conèixer les rellevants personalitats de Jaume I el Conqueridor i de Ramon de Penyafort, les biografies dels quals ocupen les tres quartes parts de la centúria. Els documents legislatius que varen cristal·litzar en l'esmentada centúria i que ambdós personatges impulsaren des de les seves respectives posicions per harmonitzar els diversos aspectes de la col·lectivitat social de l'època, constitueixen un resum de la situació i alhora un punt de partida de la legislació del país.

D'aquí l'oportunitat de presentar, en aquesta aportació que anualment fa a la cultura catalana la nau de la Fundació Jaume I, una síntesi, forçosament limitada, de la manera com s'ha regit Catalunya al llarg dels segles, paral·lelament als esdeveniments històrics, a vegades favorables i a voltes adversos, i de quina manera es reflecteixen avui en l'àmbit privat. Ho farem amb quatre apartats, en els quals ens referirem a les fonts de la legislació catalana; les institucions públiques que han governat el país; la lluita per mantenir el dret civil, element principal de la nostra identitat, i com aquest regeix l'entrellat de les relacions jurídiques dels catalans. No podem deixar, d'observar, però, que actualment la nostra legislació és influïda per elements externs, com la Declaració universal de drets humans o les disposicions jurídiques que emanen de les resolucions que dicta la Unió Europea.

Tanmateix, en l'horitzó del conjunt del nostre ordenament jurídic, hem d'albirar-hi la utilitat educadora per al poble que el practica, amb l'objectiu d'ensenyar a descobrir-lo, en el marc de la comunitat catalana i en el decurs del temps, de manera que es reconegui la importància del seu coneixement per aconseguir, en definitiva, l'harmonia ciutadana.

Sant Ramon de Penyafort,
dibuix de Josep Maria
Subirachs



1 Fonts de la legislació catalana

La història de l'evolució del dret català se'ns ofereix a través d'un bon nombre de documents que sorgeixen paral·lelament als esdeveniments que afecten el país, perquè són fruit de factors de caràcter cultural, social o polític, i reflecteixen els diversos moments de l'evolució de la col·lectivitat. Aquests documents constitueixen les fonts d'on es deriva el coneixement de la norma que ha regit les relacions dels habitants de Catalunya en les diverses èpoques i les variacions que ha sofert en el transcurs del temps.

Les terres que avui constitueixen Catalunya, vers el segle IX es recuperaven de l'ocupació sarraïna que havia enderrocat el regne visigot. Sota l'impuls de l'exèrcit franc es constituïen uns comtats que conformaven la marca o frontera que servia de defensa del regne carolingi. Aquests comtats, de concessió imperial, amb el temps s'anaren aglutinant a l'entorn del de Barcelona, de tal manera que, al final de l'esmentat segle, Guifré I el Pelós en reunia la major part sota el seu govern; aquest fet li permeté l'legar-los als seus hereus i constituir la casa comtal de Barcelona.

Durant aquest període regien els capitulars concedits pels sobirans carolingis, des de Carlemany fins a Lotari, mitjançant els quals atorgaven privilegis i concedien immunitats, beneficis i donacions a determinats personatges. Per altra banda, l'Església també concedia butlles per a la creació i l'organització d'esglésies i monestirs. Mentrestant, es desenvolupava l'agricultura, a redós dels monestirs es constituïen centres de cultura, i la llengua que es parlava en aquests territoris començava a diferenciar-se del llatí.

El primer dret

Vers el final del primer mil·lenni, al costat del comte Borrell II, que regia el comtat de Barcelona, s'havien agrupat els altres comtats que constituïen el territori de la marca; aquesta situació va permetre que l'any 988, en la conjuntura de la transició de la dinastia carolíngia a la capètica, aquest comte deixés de prestar vassallatge a Hug Capet. S'inicià així, la independència dels territoris que, poc després, foren anomenats Catalunya.

En el segle X el món occidental havia oblidat el dret antic. En la major part d'Europa aquells que havien d'impartir justícia prescindien de les aportacions que havia fet el dret romà, i tampoc aplicaven les anomenades lleis bàrbares, que tenien arraconades. El com-

te regia el país amb el consell de la seva cort, i el dret privat no era una creació del governant legislador, sinó fruit de l'aplicació de la consciència col·lectiva; era, per tant, un dret lligat a la moral, les reiterades decisions del qual es convertien en costum. Per això, la justícia era impartida, més que per jutges, *per boni homini*, o tribunals arbitrals que es pronunciaven segons el seu saber i entendre.

L'autoritat màxima era del comte. Una resolució dictada per Ramon Borrell i la comtessa Ermesenda així ho afirma: «Nos, garants del dret, perquè la justícia no desapareixi...» Això no obstant, aparegué la figura dels jutges, sorgits de les escoles comtals o episcopals, els quals com a funcionaris públics administraven justícia en nom del comte, a través d'un procés senzill però que ja es presentava amb les característiques d'un procediment judicial: els litigants exposaven les seves pretensions i procedien a provar allò que afirmaven; després, el jutge dictava la sentència que finalment executava. El comte, però, disposava ja de l'assessorament de la *cort comtal*, la qual col·laborava en les tasques de govern i en l'administració de justícia.

La divisió del país encara en comtats i el fraccionament feudal comportaven que els costums es diversifiquessin segons les circumstàncies i les necessitats de cada territori. Encara, però, tenia vigència el *Liber Iudiciorum*, compilació de dret visigòtic, promulgat pel rei Recesvint a l'entorn de l'any 654, única norma escrita que incloïa disposicions dels reis anteriors i que va ser revisat i ampliat pels seus successors. Aquest *Liber*, conegut amb el qualificatiu de *Iudicum*, *Iudiciorum* o *Legum*, es va traduir al castellà per *Fuero Juzgo*, i al català com a *Llibre Jutge*, i és considerat el primer codi visigòtic de caràcter territorial, això és, que era obligatori per a tots els habitants del regne. Anteriorment es distingien els drets personals dels territorials, ja que es mantenia el dret dels hispans al costat del dictat pels visigots. Això no obstant, com s'ha indicat, s'atorgava prioritat al costum.

El feudalisme i l'Església

Arribava, ara, el moment del desenvolupament del feudalisme, que va comportar la crisi de l'autoritat, amb les consegüents dificultats per a l'administració de justícia. Per això, en els segles XI i XII, s'establiren pactes entre llinatges influents, al marge del comte. Aquests pactes són coneguts com a *convenientiae* i es concretaven en promeses de matrimoni, drets successoris o disposicions sobre propietats. Eren acords ne-

gociats lliurement i sense intervenció de cap jurisdicció pública o privada, pels quals les parts contractants s'imposaven obligacions mútues, de les quals es garantia l'execució per mitjà d'un compromís solemne (P. Bonnassie). D'aquí que les *convenientiae* es complementessin amb el jurament de fidelitat o *sacramentaliae*. En el món rural la pressió que els senyors exercien sobre els pagesos va fer que aquests cedissin o venguessin terres a canvi de protecció, i, encara, que es veiessin obligats a prestar serveis al senyor.

També l'Església tenia la seva autoritat i al seu entorn varen sorgir les *assemblees de pau*, que establien pactes per alliberar de la violència certs estaments de la població. Ben aviat, a aquests pactes s'uniren els de *trevva*, per tal de lliurar de la violència certs dies o períodes de l'any considerats sagrats o festius, durant els quals no es podia guerrear. D'aquí que les autoritats disposessin noves festes per tal d'estalviar dies de lluita.

Aquest moviment d'inici eclesiàstic fou convocat i presidit pels bisbes en les seves circumscripcions diocesanes. No va ser fins més endavant, en el moment en què va intervenir l'autoritat del comte, quan aquesta institució es va reforçar i va adquirir un major àmbit d'aplicació i efectivitat.

Disposicions comtals

L'evolució dels temps, la transformació del món rural, el procés d'urbanització i, especialment, el progrés de la reconquesta, comportaren el lliurament, per part dels monarques o dels senyors feudals, de les denominades cartes de població i franquesa. Eren uns privilegis o concessions del sobirà o del senyor per afavorir el repoblament d'un lloc. En aquests documents s'estableixen les condicions o es concreten les normes per als pobladors als quals van dirigides. Constitueixen les primeres fonts originàries de dret municipal (J. M. Font i Rius).

La progressió de la reconquesta del país havia arribat a l'ocupació de les terres de les conques del Segre i del Baix Ebre, duta a terme principalment pel comte Ramon Berenguer IV i altres senyors que hi col·laboraren, va comportar una reorganització de la vida social que els esmentats documents pretenien harmonitzar. Les seves motivacions eren polítiques i militars, o econòmiques i socials, i els oferiments es concretaven en unes condicions adequades per a l'assentament del lloc, i la tinença de sòl i de l'habitatge. Constituïen, doncs, els instruments jurídics que emparaven l'establiment d'una col·lectivitat so-

cial i n'asseguraven la instal·lació i l'estabilitat i convivència.

Les cartes de població i franquesa foren un factor de modificació o de renovació de la llei gòtica, la qual cada vegada es manifestava menys apta per regular les relacions entre els habitants de Catalunya. La llei gòtica, però, mantingué la seva vigència, cada dia més feble, fins el segle XIII, mentre que els sobirans i els senyors, laics o eclesiàstics, seguiren atorgant cartes per ordenar els seus territoris fins el segle XV.

Els Usatges de Barcelona

El comte de Barcelona ja era sobirà dels seus territoris. No depenia del rei franc, a qui havia deixat de prestar jurament. A més, la casa comtal barcelonina era hegemònica sobre la resta dels comtats i tenia un consell privat per al desenvolupament de les tasques de govern. La llei goda era, a poc a poc, superada pel costum que regulava les relacions dels habitants dintre la societat de l'època. Semblava, doncs, arribada la necessitat d'iniciar l'activitat compilatòria dels usos i costums, de la qual sorgiren els *Usatges de Barcelona*. Es tracta d'un recull anònim de normes jurídiques. La tradició ha mantingut que, vers la meitat del segle XI, en el govern del comte Ramon Berenguer I el Vell i de la seva esposa Almodis, es començaren a reunir les primeres disposicions de dret, les quals foren ampliadades pels comtes successius fins a constituir aquesta compilació.

El cert és que la primera data coneguda documentalment d'aquest cos legal es la del 1173, a la reunió de Fondaldara. Més tard, el 1251, a la cort de Barcelona, Jaume I el Conqueridor disposa que s'ha de jutjar d'acord, primer, amb els usatges i, després, amb els costums del lloc i el seny natural. La configuració definitiva, enllestida al segle XIII, abasta un total de 174 capítols, escrits en llatí. És en aquest moment que es tradueix al català i que la seva utilització s'estén per Catalunya, fins a constituir, com s'ha escrit, «l'element primordial i bàsic del dret dels catalans» (F. Maspons). El text llatí i la seva traducció catalana es va aprovar definitivament a les Corts de Barcelona de 1412-1423 i fou publicat dins de les Constitucions de les Corts de 1495.

En els *Usatges* s'inclouen lleis visigòtiques o modificacions d'aquestes, resolucions del comte, jurisprudència de la Cúria comtal i fragments de documents i textos jurídics anteriors. La pretensió dels compiladors no era constituir un codi complet, sinó oferir només una referència a problemes i solucions

de dret públic i de dret privat. A partir d'aquesta compilació decau la importància del document escrit com a element provatori en els judicis i el que preval és el *jurament*, la veracitat del qual ha de ser provada per les *ordalies* o el judici de Déu, això és, per un acte que permeti determinar el favor diví. Així, per a la gent del camp, la prova era l'aigua bullent, i, per als senyors, la batalla amb escut i bastó, realitzada pels seus representants.

Recepció del dret comú

El segle XIII va començar malament per als comtes-reis de Catalunya, valorat com un dels segles més florents de la història catalana i un dels més densos en producció legislativa. Pere I el Catòlic, que havia contribuït a la victòria de la batalla de les Navas de Tolosa al costat dels exercits castellans i navarresos contra els sarraïns, va prendre part en la lluita contra Simó de Montfort i a favor del comte de Tolosa. Era una empresa difícil, creada per una situació complexa, en la qual tenia un paper central la croada contra l'heretgia càtara. A la batalla de Muret el rei català va caure mortalment ferit.

Pocs anys més tard, el seu fill Jaume I, malgrat serioses dificultats i la seva joventut va prendre les regnes del govern del país, i va assolir fites elevades. Una de les més importants va ser solucionar definitivament la situació amb el rei de França, ja que encara no s'havia signat cap document que establís la independència, de manera que s'evitaren així els conflictes que aquesta situació podia comportar. Va ser l'any 1258 quan es va signar el tractat de Corbeil entre Jaume I de Catalunya i Lluís IX de França, en virtut del qual es fixaven els límits de les sobirania, les quals quedaven definitivament deslligades.

En l'àmbit jurídic era l'època del desvetllament del dret romà a Bolonya, pels estudis del qual els juristes catalans sentien una especial atracció, fins el punt que, entre els grups d'estudiants procedents de diverses nacions que assistien a la universitat de Bolonya, la corporació dels catalans era una de les nombroses. Allà, al costat dels grans mestres i mestres ells mateixos, es forjaren les personalitats de Guillem Sasala, Vidal de Canyelles, Guillem Botet, Pere Albert i Ramon de Penyafort, entre d'altres. El dret que s'estudiava a l'escola de Bolonya era el sorgit del *Corpus Iuris Civilis* de l'emperador Justinià, el qual ben aviat va ser influït pel dret canònic, a través del *Decret* de Gracià i, després, per les *Decretals* del papa Gregori IX, compilades per Ramon de Penyafort. A aquests drets

s'unien també elements de dret feudal, i constituïen l'anomenat *dret comú*, que és aquell dret bàsic europeu que a la nostra terra es consolida de tal manera que el dret d'elaboració pròpia anirà voltant a l'entorn de confirmacions, adaptacions, limitacions o correccions d'aquell (J. M. Pons Guri).

Determinats sectors feudals i el mateix rei s'oposaven a la introducció del dret comú i prohibien la invocació de les lleis romanes o canòniques, que consideraven alienes, a favor del dret propi. Jaume I, a les Corts de Barcelona de 1251, com s'ha indicat, en reiterava la prohibició; això no obstant, s'introduïa, a través del sentit comú, l'equitat i la bona raó, els quals eren admesos per les esmentades Corts com a fonts supletòries del nostre dret. Finalment, en les Corts del rei Martí l'Humà, de 1409, el dret comú era definitivament admès.

A partir d'aquesta època, a Catalunya, els documents i les escriptures que fins aleshores havien estat redactats per eclesiàstics, començaren a ser elaborats per escripturans públiques, fet que afavorí el sorgiment dels notaris. L'autenticitat de l'escriptura privada havia de ser provada. Ara, l'escriptura pública dona fe per ella mateixa. Molts notaris utilitzen formularis de procedència italiana, cosa que contribueix a la introducció del nou dret, el qual es comença a invocar en els judicis quan les normes jurídiques utilitzades en el país fins llavors es consideren insuficients.



El papa Nicolau V atorga indulgència al rei català Alfons IV el Magnànim, l'any 1444. Miniatura del Llibre

vermell de Montserrat. Biblioteca del Monestir de Montserrat, Bages (Ramon Manent)

Recull de Costums

La progressiva formació de comunitats i nuclis urbans va constituir la base sobre la qual es desenvolupà la configuració de termes territorials, en els quals es fa necessària una ordenació. És per suplir aquestes deficiències que sorgeix l'administració local. En aquest aspecte, l'Església també va conformar les seves divisions a partir de les parròquies, que contribuïren a la consolidació d'aquelles comunitats, amb el lligam de vincles cada vegada més consistents. Es crearen consells assessors del batlle i del veguer per tal d'exercir millor les funcions administratives i judicials. Paral·lelament, el sobirà o els senyors havien atorgat cartes de població i privilegis de franquesa, que es recollien en els aplecs de costums locals i constituïen les *Consuetudines* o *Costums*, escrites primer en llatí i, ben aviat, en català.

En l'esmentat segle XIII, juntament amb el dret comú, s'havia infiltrat el dret feudal d'origen llongabard, pel qual els nostres monarques se sentiren atrets. En la cort de Jaume I, i sota la influència d'aquest dret, sorgeixen les *Costumes de Catalunya*, d'autor desconegut, i les *Commemoracions* de Pere Albert, jurista format a l'escola de Bolonya. Eren documents que complementaven els *Usatges*, principalment per ordenar la tinença de castells. Aquests reculls trobaren acceptació a tot el país i el seu prestigi va fer que, més tard, aconseguissin sanció oficial a les Corts de Montsó de 1470, durant el regnat de Joan II, i s'incloguessin a les *Constitucions de Catalunya*.

Mentrestant, una lletra de Jaume I el Conqueridor concedia l'autogovern a la ciutat de Barcelona i es constituïa el municipi, el govern del qual, més tard, seria format per cent membres: el *Consell de Cent*. Tot i això, també va tenir els seus reculls de dret consuetudinari i en el mateix segle es va conformar l'anomenat *Recognoverunt proceres*, que va ser aprovat com a privilegi pel rei Pere II el Gran; aplega normes sobre qüestions civils, mercantils i penals. Encara un altre recull, titulat *Ordinacions de Sanctacília* i realitzat amb caràcter privat, que reuneix les ordinacions sobre servituds de finques urbanes i conté normes dictades per Jaume II. L'acceptació d'ambdós reculls va fer que el seu ús s'estengués per Catalunya i que, posteriorment, acabessin formant part de les compilacions oficials.

Legislació del monarca

El concepte de l'Església sobre l'autoritat i la seva acció pacificadora, juntament amb el dret romà, va-

ren contribuir al reforçament de la monarquia i aquesta podria fer front a les pretensions dels senyors feudals. El sobirà exercia el poder i s'envoltava d'organismes i personatges que col·laboraven a les tasques de govern com a assessors de confiança: el consell, la cúria i la tresoreria reial, per una banda, i el procurador general, el senescal, el camarlenc i el mestre racional, per l'altra. Aquesta complexitat de càrrecs i atribucions va fer necessari que el rei Pere III el Cerimoniós dictés unes *Ordenances* a fi de regular-los convenientment.

El rei, però, dictava disposicions a través de documents que contribuïen a regular els diversos aspectes del seu govern a mesura que es feia necessari, i prenia diversos noms segons el seu contingut: *pragmàtiques*, o disposicions de caràcter general dictades per iniciativa del monarca per respondre a peticions formulades pels estaments; *privilegis*, o disposicions particulars atorgades a determinats grups o municipis; *sentències arbitrals*, dictades pel sobirà o els seus tribunals per dirimir els plets o conflictes, i *cartes de població*, a les quals ja hem fet referència. Per aquestes cartes de població es concedien franqueses o privilegis a centres de formació recent per necessitats militars, polítiques o econòmiques.

Naixement de les corts

Les corts tenen el seu origen en la junta de vassalls que va començar a convocar el senyor amb la finalitat de contribuir al millor governament o a l'administració de justícia, i en són un inici les assemblees de pau i treva i la cúria comtal. Al segle XII ja hi ha esments de la *cort solemne* o *cort general*, que evoluciona i es consolida vers la segona meitat del segle XIII, i va constituir —com s'ha escrit— la institució bàsica de la història de Catalunya fins començament del segle XVIII. Les corts han estat definides com la reunió dels tres sectors en què és repartit el domini del país: l'oligarquia feudal eclesiàstica, l'oligarquia feudal laica o militar, i les oligarquies municipals, que compartien amb el rei la sobirania (R. d'Abadal).

Les corts, doncs, segons la definició citada, estaven constituïdes pels tres estaments o braços esmentats —l'eclesiàstic, el militar i el popular— i eren convocades pel monarca segons les necessitats, en el lloc més avinent. Malgrat els acords per a la seva reunió periòdica, es convocaren en períodes intermitents, segons els regnats: en època de Pere II només es convocaren una vegada; en canvi, Pere III el Cerimoniós les va convocar vint-i-una vegades.

Jaume I presideix les Corts catalanes, amb el protonotari dret al seu costat i, asseguts als bancs, els representants dels tres braços, eclesiàstic, militar i reial. Miniatura d'un incunable de les Constitucions de Catalunya, del 1495. Arxiu de la Corona d'Aragó. Institut Municipal d'Història de Barcelona (Jordi Gumí)



Més endavant, dedicarem més espai a descriure el mecanisme del funcionament d'aquesta institució. Tanmateix, s'ha de fer referència al fet que a les Corts de 1289 es varen designar uns delegats amb la finalitat de recaptar els impostos, i que en les de 1358-1359, convocades pel Cerimoniós i tingudes successivament a Barcelona, Vilafranca i Cervera, es va constituir una comissió formada per quatre representants de cadascun dels braços —en total, doncs, dotze membres—, que formaven la Diputació del General, que havia de tenir cura del fisc. Un any més tard es va crear l'impost denominat *generalitat*, el qual fou administrat per l'esmentada Diputació.

La institució, amb el temps, va variar de constitució i contingut, fins que es va convertir en una delegació de les corts que, de manera permanent, actuava en representació d'aquestes en els intervals de les reunions i com a element executor de les decisions que adoptaven. Més endavant va adquirir també competències en l'àmbit de la política i va esdevenir el primer organisme executiu de la política catalana (J. Sobrequés).

Les corts eren convocades amb solemnitat i presidides pel monarca o el seu representant directe. Es reunien en el lloc designat pel sobirà segons la seva conveniència i varen produir abundosa legislació, la qual prenia diversos noms segons la procedència d'allò que s'hi disposava: constitucions, capítols de cort o actes de cort.

La freqüència en la celebració de corts, com s'ha exposat, fluctuava segons les èpoques i els diversos governs, i, malgrat que varen continuar convocant-se, varen decaure amb l'accés al poder dels monarques de la dinastia Trastàmara i, sobretot, amb els Àustria. Tot i així, es varen mantenir fins a l'entrada dels Borbó. Les primeres i úniques corts de Felip V, tingudes a Barcelona el 1702, encara van acordar una nova compilació de dret català.

Legislació marítima

Encara hem de fer referència a l'època del rei Jaume I el Conqueridor. Havia iniciat les conquestes de les terres de «més enllà del mar» i del sud, on va dur el dret català, amb les modificacions convenientes per adaptar-lo a les noves circumstàncies. Així, conquerida Mallorca el 1229, li atorgà una carta de franquesa, de la mateixa manera que un cop ocupada València, el 1240, promulgà un *Costum* que el 1261 s'inclougué en els *Furs*. I reis posteriors concedien a les noves conquestes el privilegi de regir-se pels *Usatges de Barcelona*.



Pàgina miniada del Llibre del Consolat de Mar, obra de Domènec Crespi, 1407. Arxiu Municipal de València

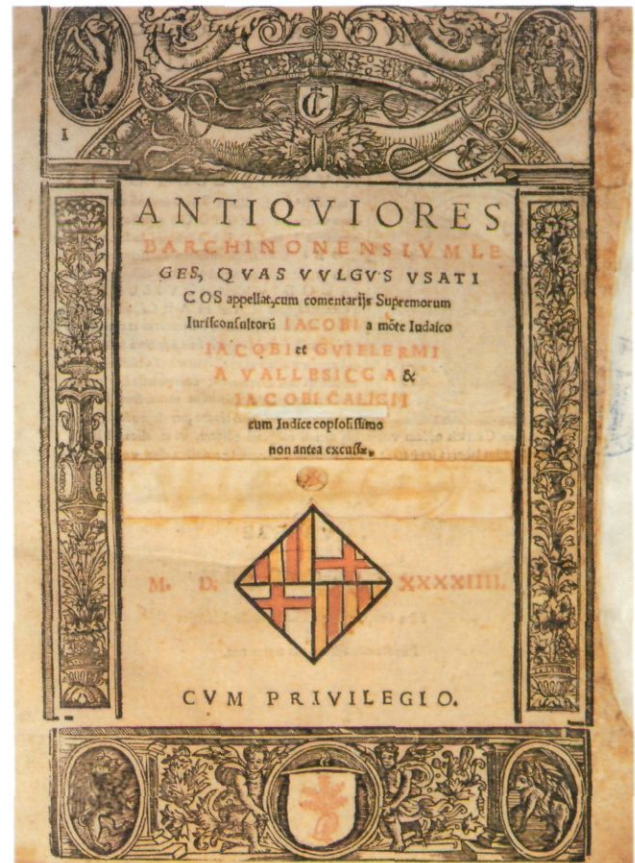
Era també l'època en la qual les naus que salpaven de Barcelona duïen a terme transports als ports de la Mediterrània, a Itàlia i Grècia, o a Bizanci i Egipte, i arribaven per l'Atlàntic fins a Flandes. Aquesta activitat marinera va desvetllar el barri de Ribera, en el qual s'establí una corporació, aprovada per Jaume I, que l'any 1258 va produir una primera manifestació de dret marítim, les *Ordinacions de Ribera*. Eren uns costums juridicomarítims que varen sofrir una reelaboració posterior quan, el 1265, s'institucionalitzà el Consell de Cent i nomenaren cònsols a bord de vaixells, primer, i residents a poblacions estrangeres, posteriorment.

Així, durant la primera meitat del segle XIV s'establiren *Consolats de Mar* dintre del país —a Tortosa, Girona, Perpinyà i Sant Feliu de Guíxols— i a l'exterior. Al mateix temps, al costat del cònsol, hi havia els jurats de mercaders, el consell de la Llotja i els defensors de la mercaderia, i s'implantaren impostos. Aquestes activitats comportaven usos marítims i pràctiques que naixien a redós dels consolats, les quals s'aplegaren en una col·lecció, avui perduda, coneguda per *Costums de la Mar*, que, no obstant ser una obra d'utilitat privada, va influir en els ordenaments dels *Costums* de Tortosa i dels *Furs* de València. El resultat final fou la compilació del *Llibre de Consolat de Mar*, elaborada a Barcelona vers el 1370, si bé no es va publicar fins el 1484. Poc després, fou traduït a diverses llengües i va aconseguir una gran difusió en el món marítim.

Les Constitucions i altres drets de Catalunya

Amb la consolidació de les corts, els seus acords foren la font de dret no solament de Catalunya, sinó també dels territoris de la Corona catalano-aragonesa. Des del matrimoni de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aragó, Catalunya s'havia unit amb el regne aragonès i, el seu fill, Alfons I el Cast, era el primer comte-rei de la Corona. Per la seva banda, Jaume I va conquerir Mallorca i València, i va reunir tots els territoris sota el seu govern, malgrat que cadascun mantingués la seva independència. Aquesta situació va comportar que els monarques convoquessin sessions de corts particulars per a cada regne quan els afers a tractar es referien només al seu territori, o corts generals si els problemes a resoldre afectaven a tota la Corona.

Les corts varen continuar reunint-se, de forma particular per a cada territori o general per a tots els regnes, durant els governs dels comtes-reis del Casal de Barcelona, i promulgaren constitucions que afectaven



Pàgina del llibre Antiquiores Barchinonensium leges quas vulgos usaticos appellat, cum comentariis, publicat el 1544, amb comentaris als Usatges de Barcelona de Jaume de Montjuïc, Jaume i Guillem de Valseca i Jaume Càncer. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona

separadament els diversos territoris o tot el regne, segon el cas. Hem de referir-nos, però, al canvi de dinastia, esdevingut després de la mort de Martí l'Humà i com a conseqüència del Compromís de Casp. En entrar la dinastia Trastàmara, el rei Ferran I, «amb pactes elegit», va convocar les primeres corts a Barcelona els anys 1412-1413, en les quals es va acordar, a petició dels diversos braços, la traducció del llatí al català dels usatges, constitucions i capítols de cort i, la seva ordenació metòdica en forma de compilació. Aquest treball fou realitzat pels juristes Jaume Callís i Bononat Pere, i revisat pels també juristes Narcís de Sant Dionís i Francesc Basset. La tasca va ser enllestida el 1422, si bé va romandre a l'Arxiu Reial i a la Diputació, i no va tenir efectivitat pràctica.

Hagueren de transcórrer encara uns anys fins que el 1495, durant el govern de Ferran II el Catòlic, s'acordà publicar aquella compilació, amb el títol de *Constitucions de Catalunya*, complementada amb pragmàtiques, privilegis, concòrdies i declaracions diverses referides als estaments, establerts amb posterioritat a la compilació (J. M. Font i Rius). Aquesta compilació, tot i que va ser impresa, no consta que arribés a ser promulgada oficialment i, per tant, que tingués validesa.

Els reis de la dinastia Trastàmara varen regnar a Catalunya durant un segle i foren substituïts pel govern de la dinastia dels Austriacs. Carles I (V d'Alemanya) va reunir Corts a Montsó el 1533, on es va acordar l'elaboració d'una nova compilació, que això no obstant, no es va arribar a portar a terme. En canvi, durant el govern del seu successor, Felip II (I de Catalunya), en unes noves corts tingudes també a Montsó, els anys 1563-1564, es va prendre l'acord de revisar i actualitzar la compilació de 1495, feina que es va encarregar a una comissió constituïda pels juristes Joan Cella i Miquel Pomet, nomenats pels braços de les corts, i Miquel Cordellas, Martí Joan Franquesa i Francesc Puig, per elecció reial. La compilació, amb el títol de *Constitucions i altres drets de Catalunya*, va quedar enllestida i fou publicada l'any 1588.

Encara hem de fer referència a unes altres corts importants per al dret català, les convocades per Felip III i tingudes a Barcelona el 1599, en les quals es va acceptar la doctrina dels doctors com a font de dret. Durant aquesta dinastia, però, les corts entraren en decadència. Felip IV va estar vint-i-set anys sense convocar-les, i els seus successors amb prou feines en convocaren. La dinastia desaparegué amb la mort de Carles II, el 1700, i va donar lloc a l'accés al tron de la dinastia borbònica.

El primer borbó, Felip V, una vegada proclamat rei,

va jurar a Barcelona les constitucions i llibertats de Catalunya, i va celebrar-hi corts, l'any 1702. En aquestes Corts es va nomenar una comissió, constituïda per un representant de cadascun dels tres braços, amb la finalitat d'elaborar una nova compilació catalana. Foren elegits per portar-la a bon terme Baltasar Montaner, abat del monestir de Sant Cugat del Vallès, Josep Solà i Guardiola i Salvador Massanes de Ribera. Aquesta compilació, *Constitucions i altres drets de Catalunya*, va ser aprovada i la seva edició va aparèixer l'any 1704, poc abans que els catalans s'inclinessin a favor de l'Arxiduc d'Àustria i, com a conseqüència, s'iniciés la Guerra de Successió.

Aportació dels juristes

Reculant a les Corts de 1483, cal anotar que aquestes varen donar una nova organització a la Reial Audiència, que a partir d'aleshores no va seguir el rei en els seus viatges, com havia fet fins llavors, sinó que s'establí de manera permanent a Barcelona i va passar a denominar-se *Sacre Regi Consell* i *Sacre Regi Senat*. Era l'òrgan suprem de justícia, presidit pel mateix rei o pel virrei, en delegació d'aquell. Aquesta institució va aplegar els millors juristes catalans. Una cort posterior va determinar que les *decisiones* de la Reial Audiència s'havien d'establir d'acord amb les lleis corresponents i la doctrina, d'acord amb les al·legacions dels advocats i ser publicades cada tres anys, amb càrrec als fons de la Diputació del General.

La jurisprudència, en aquest període, adquireix una extraordinària rellevància gràcies a l'aportació dels juristes. A aquesta tasca va contribuir la decisió de les Corts de 1599, una constitució de les quals acceptava la doctrina dels doctors com a font de dret que contribuïa a la interpretació de l'equitat i la bona raó. Aquesta acceptació s'estenia també als glossadors o postglossadors, intèrprets i comentaristes del dret comú. L'elevada qualitat de la producció dels nostres juristes en aquesta època va desenvolupar una literatura jurídica de les més completes, no sols de l'Europa medieval, sinó de tots els temps (Elías de Tejada).

Els homes de dret —advocats, eclesiàstics, jutges i notaris— varen contribuir, doncs, a afermar les fonts del dret català en la interpretació de les sentències de la Reial Audiència, justament en un moment en el qual la producció legal estava més aviat estancada. Els més representatius d'aquests juristes foren, entre d'altres, Jaume Callís, Jaume Marquilles, Jaume Càncer, Tomàs Mieres, Joan Pau Xammar i Joan de Socarrats.

El Decret de Nova Planta

La Guerra de Successió fou desfavorable a Catalunya. Després d'un llarg setge, i malgrat l'aferrissada defensa, Barcelona va caure davant del nombrós exèrcit del duc de Berwick. Era l'11 de setembre de 1714; a partir d'aquesta data Catalunya estava sota el poder de Felip V d'Espanya. Les *Constitucions i altres drets de Catalunya* perdrien la seva vigència i es dictaren disposicions que abolien els òrgans de govern del Principat. La Diputació del General, el Consell de Cent i els consells municipals desaparegueren i una Junta Real es va encarregar de regir provisionalment el país mentre el Consejo de Castilla elaborava les bases d'un nou règim, promulgat el 16 de gener de 1716. Era el *Decret de Nova Planta* de l'Audiència.

En ser abolides les Corts, el dret públic era suprimit i substituït pel castellà. La Corona catalanoaragonesa deixava d'existir, mentre que el Consejo de Castilla adquiria tota la importància. Catalunya quedava reduïda a província, ja que sense les Corts no tenia capacitat legislativa. Malgrat tot, gràcies a la intervenció d'alguns juristes catalans de tendència felipista, es va poder salvar el dret privat: «En todo lo demás que no esté previsto en los capítulos antecedentes de este decreto se observen las constituciones que antes había en Catalunya» (art. 42).

També es mantenia el Consolat del Mar «para que florezca el comercio y logre el mayor beneficio el país» (art. 43). El seu ordenament, però, era modificat en benefici de l'organització de Castella. Fins i tot els càrrecs públics havien de ser exercits per persones d'origen castellà, ja que «mi real intenció es que en mis reynos las dignidades y honores se confieran recíprocamente a mis vasallos por el mérito y no por el nacimiento en una otra provincia de ellos».

Començava una etapa difícil per al dret de Catalunya: perdia el dret públic i havia d'esmerçar tot el seu esforç per salvar el dret privat, en una lluita que duraria dos-cents cinquanta anys.

2. Principals institucions públiques

De la síntesi històrica de les fonts de dret que acabem d'exposar es desprèn la formació de certes figures, creades per la norma jurídica, que adquireixen caràcter social, independentment de la seva constitució, perquè el seu objectiu concret transcendeix el mateix moment que les feia necessàries. Són les institucions que, al llarg dels anys, néixen, es transfor-



Jaume Marquilles ofereix els seus Comentaris als Usatges als consellers de la ciutat presidits per la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim. Miniatura de Bernat Martorell, 1448. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

men segons les èpoques i moren, moltes vegades a causa de circumstàncies històriques adverses.

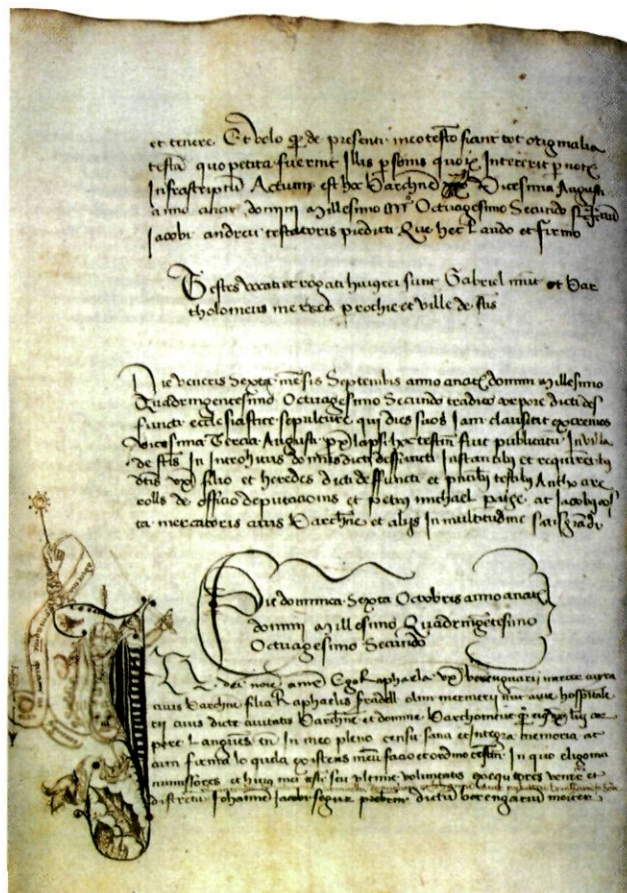
En aquest apartat, doncs, ens referirem a aquelles institucions que s'integren en un sistema públic amb finalitats de govern i d'administració municipal o de justícia. Això fa que, generalment, siguin impulsades per l'interès polític i, per tant, obtinguin major importància en determinats períodes, decaiguin en d'altres o siguin modificades. En l'exposició seguim l'ordre cronològic de la seva aparició.

Descriurem breument el seu origen i funció. Cal advertir, però, que totes aquestes institucions varen sofrir transformacions importants en el curs dels segles per tal d'adaptar-se a les exigències que anaven sorgint i, finalment, desaparegueren amb la instauració del Decret de Nova Planta, que va dissoldre les institucions públiques de Catalunya.

Els comtats: el comte

A l'època de la reconquesta o recuperació del territori, Catalunya, com hem esmentat, va estar formada per diversos comtats creats pels sobirans carolingis: constituïen la unitat administrativa de l'imperi, regida per un comte nomenat pel monarca. Aquest dignatari era elegit pel sobirà entre els personatges sobresortints de les famílies més preponderants. Per delegació de les funcions que li eren concedides, era l'autoritat màxima en la seva demarcació comtal, on exercia les funcions administratives, judicials, civils i militars. Els comtats s'anaren agrupant progressivament a l'entorn del de Barcelona, el qual, en lliurar-se de la dependència dels reis francs, va aconseguir autonomia de govern.

La institució comtal, doncs, era la que exercia la direcció del país. El comte aviat va ser assistit per un lloctinent, i al seu voltant va sorgir un nucli de personatges influents que actuaven de consellers, i també de funcionaris i assessors. Així es constituí la cúria comtal, a imitació de la cúria regia dels monarques francs. El govern del comte havia adquirit tota la importància a l'època de Borrell II, el qual ja es deia «comte per la gràcia de Déu», i, després del matrimoni de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aragó, el seu fill Alfons I el Cast es pot anomenar comte de Barcelona i rei d'Aragó. A partir de Jaume I el Conqueridor, a més de comte se l'anomena rei, «senyor rei». Això no obstant, els sobirans de Catalunya continuaren usant la denominació de comte com el primer dels seus títols, fins a l'adveniment de la dinastia Trastàmara.



Encapçalament del testament atorgat per Rafaela Serradell, 1482. Primer llibre de testaments del Notari Joan Mates. Arxiu Notarial de Barcelona

Més endavant, els comtes regiren el comtat com a sobirans o *princeps*, en llatí, i la denominació de *principatus* serà emprada pels juristes, per influència del dret romà, per indicar el territori del govern del príncep, fet que donarà el nom de Principat per designar Catalunya, a partir del segle xv. En el segle xiii, però, el sobirà català ja començava a governar amb les corts i a legislar amb el seu consentiment. Més tard, les lleis promulgades, compilades ordenadament, constituïren el corpus legal amb el qual es regí Catalunya.

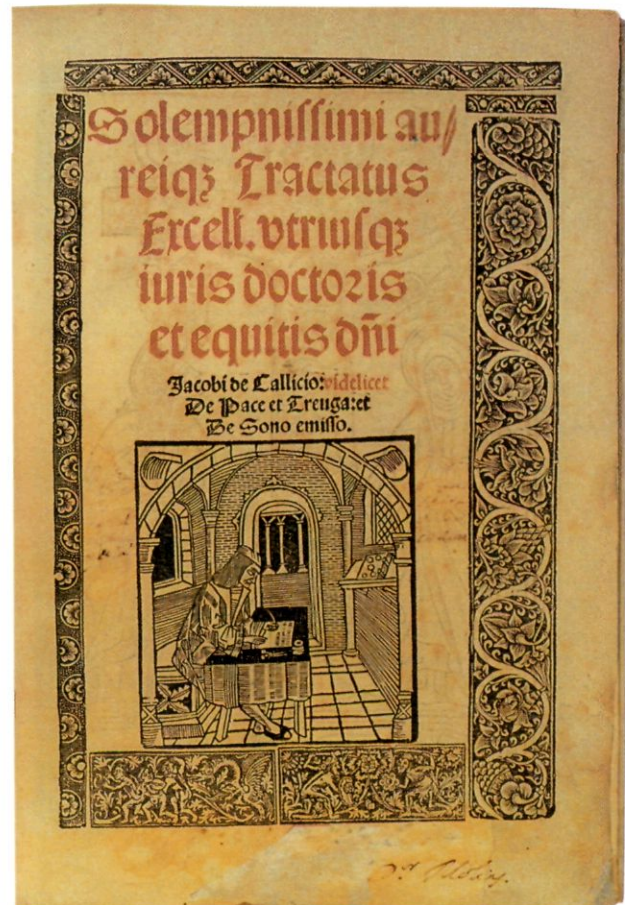
El costum

El costum és a la base de les lleis de Catalunya perquè està fonamentat en la pràctica quotidiana. La repetició de resolucions donades a fets similars, que solucionen conflictes entre els particulars, creen aquesta font de dret que, en la seva aplicació, es converteix en institució legal. «Les lleis catalanes —escriu F. Maspons— sempre han pujat de baix a dalt»; les ha anat formant el poble, d'acord amb l'evolució del temps i les circumstàncies. El costum és recollit després pel sobirà i acceptat definitivament com a llei. És la manera més efectiva per la qual la norma jurídica s'estableix d'acord amb la naturalesa de les coses (T. Mieres).

Aquestes fórmules legals consuetudinàries constituïren l'*ús*, i d'aquí l'*usatge*, la col·lecció dels quals va formar la compilació dels *Usatges de Barcelona*, en els quals es reconeix la vigència del costum quan es determina que «cascuna gent elegeix pròpia llei per sa costuma, car longa costum per llei és haüda». De manera semblant, els usos mercantils s'imposaren en les relacions entre la gent de mar, i foren recollits en els *Costums de la mar*, els quals es practicaven en els Consolats de Mar i varen ser reunits definitivament en el *Llibre del Consolat de Mar*.

Les constitucions de pau i treva

Va ser a l'entorn de l'any mil que començaren a reunir-se les assemblees de pau, sota els auspicis de l'Església, per tal de protegir certs sectors de la població de la violència que la manca d'autoritat d'aquells anys havia provocat. En el Concili de Charroux, celebrat l'any 989, es convingué establir pactes, anomenats de la *Pau de Déu*, per tal de protegir la població més indefensa: pelegrins, clergues, marxants i pagesos. A aquestes accions a favor de la pau, s'hi uniren aviat els acords de treva. Fou en les assemble-



Portada del tractat Solemnissimi... De pace et treuga: et De sono emissio (del somatén), obra de Jaume Callís, reconegut com un dels més grans juristes catalans, 1518. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)



El delegat d'un dels tres braços a Corts presenta les seves peticions al rei Pere el Gran. Miniatura del còdex dels Usatges. Arxiu de la Paeria de Lleida (Francesc Català Roca)

es de pau i treva, la primera de les quals va ser convocada per l'abat i bisbe Oliba a Tuluges, el 1027, i en les immediates posteriors celebrades a Vic, on es va establir que serien dies de treva els divendres, dissabtes i diumenges, els quals després es varen ampliar amb festes locals i altres que s'anaren creant per evitar al màxim la violència.

Foren, en un principi, reunions de caràcter eclesiàstic, admeses per l'autoritat del comte; a partir del 1173, però en l'assemblea de Fondaldara, sota el govern del comte-rei Alfons I el Cast, s'aconseguí la pau pública o pau del rei, en la què aquest s'obligava a fer complir els acords de pau i treva de les assemblees, des de Salses fins a Lleida i Tortosa. La participació del poder temporal del comte al costat de l'eclesiàstic dels bisbes, va contribuir al desenvolupament del dret català, ja que moltes de les seves resolucions varen formar part després dels *Usatges de Barcelona*.

Les constitucions de pau i treva inicialment establien només sancions de caràcter espiritual; en el moment que hi varen prendre part representants civils sota l'autoritat del comte, però, imposaren penes de restitució dels béns perjudicats i esmena del mal comès sota pena de pagament del doble del perjudici. Aquestes constitucions foren recollides com a institucions i, a la vegada, com a font de dret pel jurista Jaume Callís en el seu llibre *Directorium Paci et Treuguae*.

La Cúria comtal

A l'entorn també de l'any mil es va establir, al costat del comte, la cort comtal. Aquesta institució, similar a la que tenien els monarques francs, reunia personatges destacats de la noblesa, jerarques eclesiàstics i juristes que assessoraven el sobirà en les tasques de govern i de l'administració de justícia. Les seves funcions, a poc a poc, s'anaren diferenciant amb dos òrgans que ja es troben ben definits en l'època de Ramon Berenguer IV: el Consell, que s'ocupa dels afers polítics, i la Cúria, dedicada a assumptes jurídics.

El comte, amb el temps, amplia la Cúria amb més representants, i la institució adquireix una important rellevància durant els governs d'Alfons I el Cast i Pere I el Catòlic. És, però, en el segle XIII, durant el govern de Jaume I el Conqueridor que, amb la confluència de les assemblees de pau i treva, esdevé el precedent immediat de les corts catalanes, òrgan màxim de producció legislativa.

Les corts

Aquesta institució no va sorgir de sobte, sinó que es va formar en el decurs del temps i de les necessitats

del país i del monarca. Anteriorment hem vist com naixia, a partir de la junta de vassalls i en la confluència de la Cúria comtal i les assemblees de pau i treva. La seva organització es va establir de manera consuetudinària fins a aconseguir la constitució i els mecanismes del seu funcionament de forma estable. Així i tot, cada sessió de corts tenia les seves característiques pròpies i el protocol variava segons els casos.

El sobirà era qui tenia la facultat de reunir les corts i ho feia mitjançant una lletra de convocatòria. Les «corts generals —escriu Lluís de Peguera el 1632— ningú les pot convocar, ni personalment tenir, y celebrar, sinó sols lo senyor rey, lo qual és lo qui pot seure en lo sòlio». Tot i així, acceptava dues excepcions per substituir-lo en la presidència, com a lloctinents: la reina, quan el rei estava «legítimament impedit», i el primogènit, també degudament legítimat. Aquests casos de substitució, però, havien de ser aprovats cada vegada pels braços de les corts. Si bé el rei, segons les constitucions aprovades, s'havia compromès a convocar corts cada any o, més tard, cada tres, de fet ho feia quan ho considerava necessari.

El sobirà havia de convocar corts en el territori que aquestes afectaven i en un lloc on hi hagués espai i allotjaments suficients, en poblacions que comptessin com a mínim amb dos-cents focs. Podien intervenir a les corts només els convocats i era condició que havien de ser-ho els tres braços. Els seus membres tenien el deure d'assistència de manera que, si no es presentaven a temps, no eren admesos als treballs de les corts, encara que restaven lligats als seus acords.

Les corts s'obrien amb un ritual solemne: en primer lloc, els convocats oïen la missa de l'Esperit Sant i després eren cridats a toc de campana per a l'inici de la sessió. El rei, en entrar, prenia l'espasa nua que li oferia el camarlenc i, en seure, la recolzava al braç dret del tron: era el signe de la seva autoritat. En la sala, a la dreta del monarca prenien seient els elements del braç eclesialístic; a l'esquerra, els de la noblesa, i, davant seu, els membres del braç reial o popular. En un banc prop del sobirà seien els seus consellers.

En cada celebració de corts es designaven els càrrecs: els porters, el habilitadors, el procuradors, els notaris, els advocats, el promovedors, els tractadors i els provisors. La primera sessió s'obria amb un discurs del rei, en el qual formulava una proposició que contenia una sol·licitud econòmica per tal de subvenir les empreses que projectava realitzar. A continuació, els braços li presentaven els greuges, que una comissió recollia. La reparació dels perjudicis, que el rei havia de dur a terme, era una exigència de les corts.



Pàgina miniada de l'incunable de les Constitucions de Catalunya, del 1495. Arxiu de la Corona d'Aragó

S'havia de donar satisfacció a les violacions i abusos judicials i extrajudicials comesos, revocacions de privilegis o de provisions d'oficis sense causa justa. La satisfacció dels greuges per part del sobirà era condició necessària perquè les corts es pronunciessin sobre la concessió dels serveis o els donatius sol·licitats pel rei, els quals eren acordats vers el final de les sessions, ja que els braços reservaven la seva decisió fins a conèixer les constitucions establertes i la reparació dels greuges.

El pactisme

Amb l'acord de les Corts de 1283, les úniques convocades per Pere II el Gran, es varen aprovar unes constitucions considerades la carta magna de Catalunya, amb les quals quedava consagrat el pactisme. Eren tres normes fonamentals, que s'anomenen per les dues primeres paraules del seu text. Per la primera, *Restituim, atorgam*, els braços reconeixen que correspon al comte la concessió de privilegis i confirmen tots els que s'havien atorgat fins llavors. La segona, *Volem, estatuim*, disposa que les lleis hauran de ser aprovades amb «consentiment dels prelats, dels barons, dels cavallers i dels ciutadans de Catalunya». Finalment, *Una vegada lo any*, segons la qual el comte s'obliga a reunir les corts almenys un cop cada any.

El pacte és una de les característiques bàsiques del dret català, que s'ha convertit en un dels factors de la seva idiosincràsia. Les persones establien un tracte pel qual pactaven amb un objectiu determinat. Ja en l'època feudal s'acordaven *convenientiae*, convenis entre el rei i els vassalls o entre el senyor i els súbdits per a la seva defensa. En definitiva, el pacte amb la sobirania que ha de regular l'ordenació humana i política de la col·lectivitat (J. Vicens Vives). Va ser en les corts esmentades del 1283 on es va consagrar aquesta institució en les tres constitucions citades, i especialment per la coneguda amb el nom de *Volem, estatuim*.

Aquesta constitució estableix la norma de creació del dret a Catalunya. Segons el seu text, les lleis han de ser aprovades pels tres estaments de les corts juntament amb el rei. «A Catalunya —va escriure Fontanella— el rei per ell sol no pot legislar; legislen rei i poble juntament, i les lleis obliguen el rei tant com els altres, i, en entrar en vigència, el rei jura que les complirà.» Les lleis que emanaven de les corts, per tant, eren paccionades i rebien diversos noms, segons la seva procedència i contingut: *Constitucions*, o disposicions de caràcter general, dictades pel rei amb apro-

vació de les corts; *Capítols de Cort*, sorgits de la petició que feien els braços al rei, «plàcia a vostra magestat», i que el sobirà consentia amb la fórmula «Plau al senyor rei»; i *Actes de Cort*, per les quals es constituïen privilegis, pragmàtiques, edictes, ordinations, sentències o altres disposicions reials *extra curiam*, les quals després havien de ser aprovades pel monarca.

El pactisme informa la vida i l'activitat política i jurídica de la col·lectivitat. El primer monarca Trastàmara, Ferran I, que accedí al tron mitjançant el Compromís de Casp, és «un rei amb pactes elegit». Més tard, en les corts convocades a Barcelona per Ferran II el Catòlic en els anys 1480-1481, es va aprovar la constitució *Poc valdria*, coneguda després per la *Constitució de l'observança*, la qual referma el règim pactista: «Poc valria fer lleis si no eren per nós i els nostres oficials observades.» Aquesta constitució, segons Vicens Vives, és la clau de volta que coronà l'edifici pactista català i el féu perdurable fins el 1714.

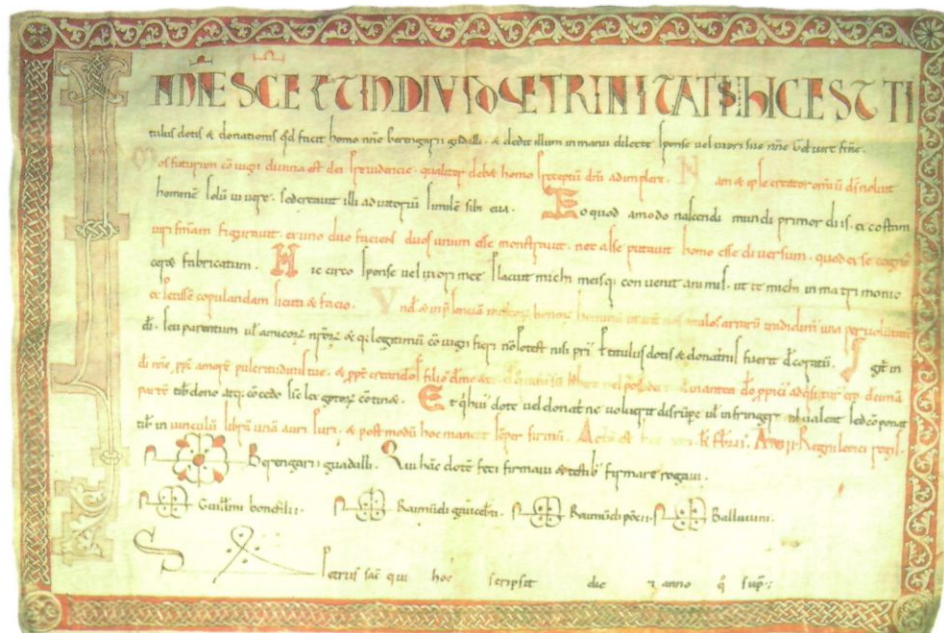
La doctrina també aferma aquest concepte. Així, en el segle XIV el framenor gironí Francesc Eiximenis escriu: «Cadascú pot presumir que cascuna comunitat féu amb la pròpia senyoria pactes o convencions profitoses i honorables», de manera que «no donaren la potestat absolutament a nengun sobre si mateixes, sinó amb pactes e lleis». Amb aquesta actitud, la formulació de la norma jurídica manté l'harmonia entre el rei i les corts i els seus mutus interessos: «Los reis elegits troben coses ordenades e en son ésser, e aquelles han de servir, e ab aquell mitjà e pactes e condicions accepten la senyoria. E per la mateixa rahó, los successors són obligats les dites coses a servir», va deixar anotat en el segle XV Gabriel Turell.

El pactisme s'incorpora a les relacions personals i els pactes que s'estableixen en les escriptures notariales, al llarg dels anys, en són el millor testimoni. »Personatges importants, aquests notaris, del cos viu de Catalunya durant segles i segles. No se'ls comprendria sense l'esperit pactista del país» (J. Vicens Vives).

El municipi

El municipi es constitueix en el decurs d'un procés històric que s'inicia a l'alta Edat Mitjana, quan les col·lectivitats locals, integrades dintre de la jurisdicció del comtat, comencen a adquirir personalitat pròpia, vers els segles XI i XII, i els seus representants exerceixen certes funcions administratives. Fins a aquests segles, doncs, no es fa realitat el que s'ha anomenat

Esriptura d'esponsalici, de l'any 1111, per la qual Berenguer Guadall dóna en dot a la seva esposa Gelvira la dècima part dels seus béns. Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona (Ramon Manent)



règim local. Les assemblees de veïns —*boni homines*— s'interessaven pels afers econòmics, concrets en mercats, pasturatges, boscos i altres qüestions que els afectaven directament.

Les viles o ciutats nomenaven anualment els seus representants que col·laboraven amb els oficials del rei —els *batlles*—; juntament amb els representants del rei o del senyor, regien la comunitat, moltes vegades, per mitjà d'un consell de prohoms. Aquestes municipalitats anomenades en llatí *universitas*, s'afermaren al segle XIII, hi confluïren la consciència d'una mateixa comunitat en un hàbitat concentrat, la defensa d'un territori, i una necessitat de resoldre problemes d'interessos i necessitats de la mateixa convivència.

A partir d'aquest segle el monarca deixa de recaptar tributs individuals per mitjà del batlle, i passa a exigir-los al municipi, el consell del qual es veu en la necessitat d'organitzar les aportacions contributives dels veïns per poder fer front a les exigències reials. Així s'acaba de constituir la seva personalitat jurídica. Amb Ferran II el Catòlic s'introdueix el concepte més restrictiu del municipi castellà i el sistema d'elecció de càrrecs de caràcter popular és substituït pel de sorteig o insaculació amb llistes aprovades pel rei, procediment que posa els municipis a la seva disposició.

El municipi català, però, es va mantenir fins el final de la Guerra de Successió. A partir de llavors s'establí l'ajuntament de procedència castellana. Barcelona, però, va tenir una organització municipal més complexa: el Consell de Cent.

El Consell de Cent

Aquesta institució municipal és fruit de l'activitat legislativa del període de Jaume I el Conqueridor. La ciutat passava per una etapa de prosperitat, reflex de la que vivia el país. Les necessitats de la seva ordenació es feien evidents. La població augmentava i el creixement del nucli urbà demanava la construcció d'unes noves muralles, i el moviment portuari es feia més intens. La ciutat estava regida per una incipient organització constituïda pels prohoms o caps de casa. El rei havia conquerit Mallorca i València. Era arribat el moment, doncs, de donar una estructura administrativa adequada a Barcelona. La nova organització començava amb la lletra tramesa per Jaume I a quatre ciutadans, als quals anomenava paers, o homes de pau, el 1249. En aquesta lletra, i en d'altres de posteriors, els ordenava el governament de la ciutat i els autoritzava a nomenar consellers.

La simplicitat d'aquest primer privilegi va compor-

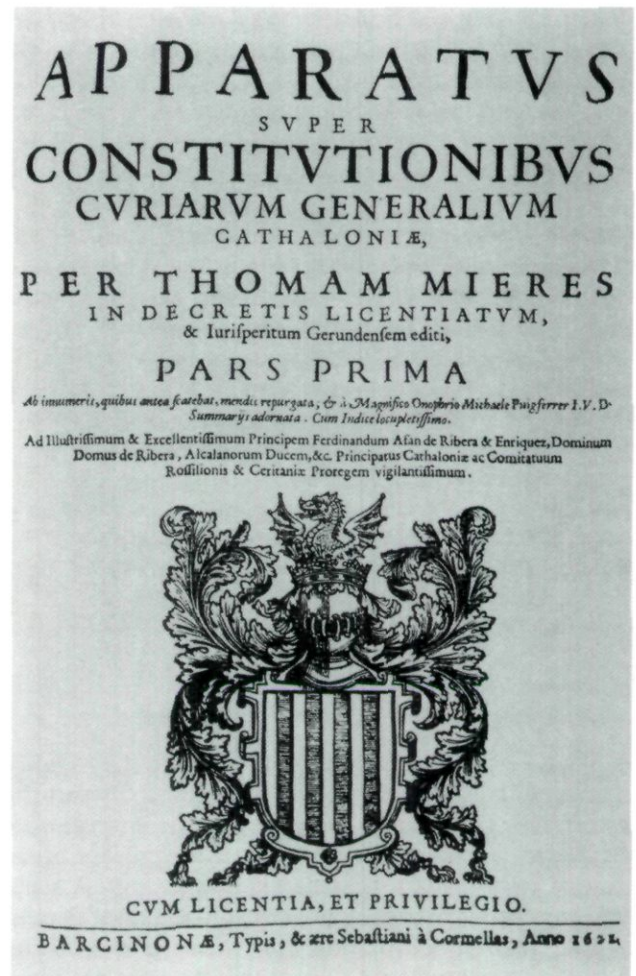
tar que Jaume I en concedís d'altres a partir del mateix any. La direcció del municipi va ser encarregada a quatre paers, assessorats per un nombre de consellers, segons la seva elecció. Aquesta estructura va anar canviant d'acord amb les necessitats, fins que, el 1265, desaparegué la figura dels paers, i els consellers quedaven reduïts a quatre. I el nombre de membres del consell que s'havia creat per auxiliari-los, que havia arribat a estar format per dos-cents prohoms, es va fixar en cent. Naixia així el Consell de Cent. Uns anys més tard, encara, el 1284, el successor de Jaume I, Pere el Gran, concedí a Barcelona el privilegi *Recognoverunt proceres*, que confirmava els privilegis anteriors, el qual fou ratificat també pels monarques successius.

Els càrrecs esmentats eren renovats anualment el dia de l'Ascensió i s'havien de jurar davant del *veguer*, funcionari de representació reial en els afers judicials, i del *batlle*, representant del sobirà a la ciutat. Les relacions entre aquests diferents càrrecs eren regulades pel *Recognoverunt proceres*, que igualment establia normes de caràcter econòmic, com els aprovisionaments, el control de les entrades i sortides de vaixells, o els impostos; els drets dels ciutadans enfront dels estrangers i les condicions jurídiques referides al matrimoni, la paternitat i les successions, i altres relacions ciutadanes.

El *Consell de Cent*, inicialment, es reunia i tenia les seves activitats en el mateix Palau Reial. Poc després, però, es va situar al convent de Santa Caterina de l'orde dels frares predicadors, que s'acabava de construir en un magnífic estil gòtic. Algunes complicacions que sorgiren en les relacions entre els consellers i els dominics foren la causa que el Consell s'establís durant alguns anys al convent de framenors, fins que el 1373 es va instal·lar definitivament al llavors recentment construït Saló de la Casa de la Ciutat, anomenat després Saló de Cent. Hi acomplí les seves tasques, amb més o menys fluctuacions segons les èpoques i les situacions polítiques, fins que el 1714, arran de la victòria dels exèrcits de Felip V, fou definitivament suprimit.

El Consolat de Mar

A partir del segle XIII i fins el XV, Catalunya desenvolupà una important activitat marítima en tota la seva façana marítima, en un moment en què Barcelona era un dels ports més importants de la Mediterrània. S'hi formularen —com hem esmentat— unes primeres normes de navegació, que foren objecte de modifica-



Primera part de l'obra Aurei Apparatus super constitutionibus curiarum generalium Cathalonie, de Tomàs Mieres, jutge de Girona i Conseller Reial, mort l'any 1474. Fou publicada l'any 1621. Col·legi d'Advocats de Barcelona

cions i comentaris, i, encara, posteriorment, varen ser complementades amb disposicions reials i consolars, jurisprudència, arbitratges i altres disposicions relatives a les naus.

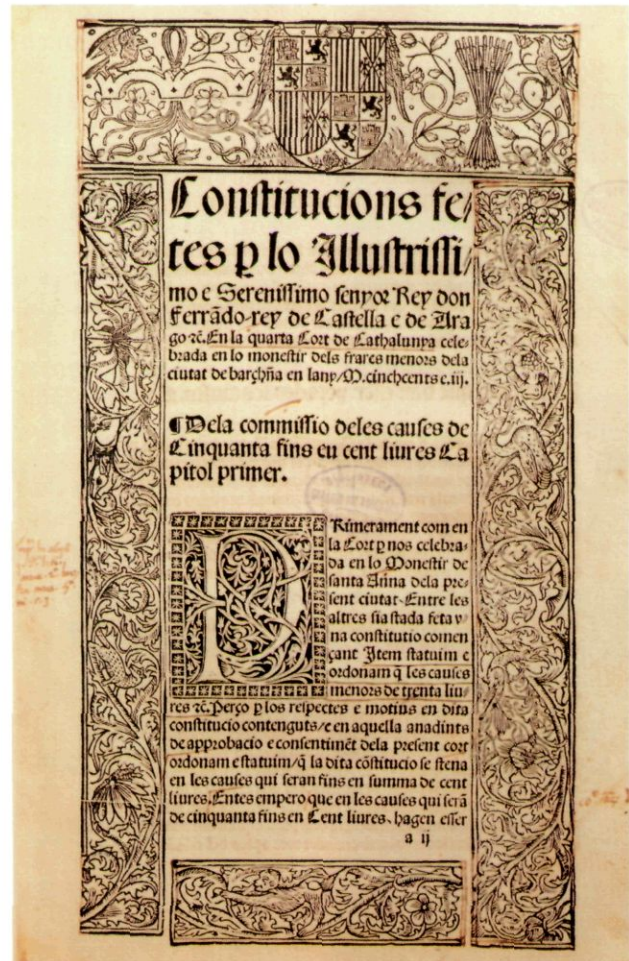
Mentrestant, s'havien instal·lat consolsats no sols als ports de Catalunya, sinó també a d'altres de la Mediterrània. El Consolat de Mar fou, segurament, la institució mercantil més important de les ciutats marítimes medievals, dins el marc del qual va néixer i es va practicar el dret mercantil durant segles. Aquesta creativitat jurídica és especialment destacable en el dret comercial marítim, àmbit en el qual va donar lloc al *Llibre del Consolat de Mar* (A. García Sanz).

El *Llibre*, doncs, és producte de l'agregació, al llarg del temps, dels diversos elements que el conformen. No fou escrit per un sol redactor, sinó per diverses mans. Això, segons F. Valls i Taberner, dona encara major importància a la producció dels diversos estats, capítols i ordinacions que integren la compilació, els quals vénen a ésser manifestació multiplicada de l'activitat jurídica d'una remarcable escola catalana medieval de dret marítim, informada d'una tradició pròpia, històricament molt rellevant.

Les normes que conté aquest recull són principalment de caràcter pactista i, en línies generals, ja que és impossible exposar el seu contingut en detall, es refereixen a la construcció del vaixell, al règim de propietat de la nau, als drets del senyor i dels comerciants, a l'explotació del vaixell, a la càrrega de les mercaderies, a les avaries i a les responsabilitats. Inclou tots els aspectes que, d'acord amb la pràctica, pot presentar la navegació mercantil. El *Llibre* recull el dret marítim i comercial de l'època, i és el precedent del dret posterior. El Decret de Nova Planta el va mantenir i la seva vigència va perdurar pràcticament fins l'establiment del Codi de comerç, el 1824.

Diputació del General

En les Corts de 1358-1359 convocades per Pere III el Cerimoniós, com hem vist, es va constituir una comissió amb l'encàrrec de tenir cura del fisc. Era la continuació de les comissions que s'havien nomenat a partir del 1289 per tal de reunir els subsidis que les corts havien concedit al sobirà, amb independència del fisc reial. Ara, però, com a conseqüència de les tan sovintejades convocatòries per subvenir les extraordinàries necessitats del sobirà —aquest rei les va convocar vint-i-una vegades—, es va disposar la creació d'una comissió permanent. En unes corts posteriors, tingudes a Montsó els anys 1362-1363, la ins-



Constitucions de Catalunya, 1503. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

titució s'afermà quan es crearen impostos amb el nom de *generalitats*, i la seva organització va ser regulada definitivament.

Els nous impostos consistien en els drets de *bolla* i els d'*entrades i eixides*. El primer era una contribució que gravava els teixits i va adquirir diverses formes que permeteren ampliar-lo. El segon afectava les entrades i sortides de les mercaderies procedents del país o estrangeres, i s'havia de fer efectiu a les fronteres terrestres o marítimes. Ambdós impostos havien de ser drets transitoris, però ben aviat es varen convertir en definitius.

Això va permetre acudir al deute públic, que va comportar la possibilitat de crear una administració permanent. A partir d'aquestes darreres corts la comissió va estar constituïda per tres diputats, nomenats un per cada braç de les corts, el mandat dels quals durava fins a les corts següents a les del seu nomenament i tenien l'obligació de residir a Barcelona.



Impartint justícia. El dret reial sobre la vida i la mort en una miniatura d'un pontifical del segle XIV. Museu de les Sales Capitulars de la Catedral de Girona (Ramon Manent)

Així quedà conformada en el futur, si bé encara fou complementada per la designació de tres oïdors de comptes. A mesura, però, que la institució va adquirir major importància, es va veure incrementada amb advocats, escrivans i altres càrrecs, necessaris per tal de desenvolupar la seva tasca amb major eficiència.

La constitució de la Diputació del General o Generalitat, i el nomenament de càrrecs, va variar amb el temps, com també el sistema d'elecció, modificat, en temps de Ferran II el Catòlic, en què es va passar a utilitzar el procediment d'insaculació. Les seves atribucions abastaven tot el territori i representava la delegació de les mateixes corts. Com es pot deduir, les seves atribucions com a comissió designada per recollir els subsidis o donatius concedits per les corts al sobirà, inicialment eren només econòmiques i d'administració. Això no obstant, amb el temps s'anaren convertint també en polítiques: govern del Principat, assistència al rei o defensa terrestre i marítima. Finalment, es va ocupar de vetllar pel compliment de les constitucions i de defensar els privilegis, així com de la publicació i interpretació dels acords de les corts.

Durant el govern dels Trastàmara, aquesta institució va anar perdent poder polític, i en l'època absolutista dels Àustria, l'actitud d'oposició del lloctinent dintre de la Diputació va ser causa de conflictes i creà situacions compromeses amb el Consell de Cent. La Generalitat es posicionava segons exigien les circumstàncies i, així, entre d'altres decisions, va donar suport a la causa de l'arxiduc Carles III en la guerra de successió contra Felip V, cosa que va comportar la seva dissolució, després del 1714. Al cap de més de dos-cents anys, el 1931, el nom de Generalitat va ser recuperat per designar el govern de Catalunya.

Audiència Reial

En un principi, el comte administrava justícia de manera personal des de la seva cort, amb assistència de la cúria. Encara durant el govern de Jaume II, aquest monarca va disposar que en endavant celebraria audiència, constituït en tribunal, un dia a la setmana, preferentment els divendres. Així, l'audiència s'anà institucionalitzant i al seu entorn s'hi aplegaren els principals juristes. Unes reformes posteriors de l'administració, durant el regnat de Pere III el Cerimoniós, van organitzar l'actuació judicial de la cúria, fins que, a partir de les Corts de Barcelona de 1365, començà a funcionar una audiència reial per als diferents regnes de la Corona catalanoaragonesa. Es tractava de l'establiment d'un tribunal únic però, a la ve-

*Tribunal reial de justícia.
Miniatura del retaule de Sant
Pere de Púbol, de Bernat
Martorell, 1437. Provenint del
castell de Púbol, es conserva
en el Museu d'Art de Girona
(Ramon Manent)*



gada, organitzat en tribunals particulars per a cada regne.

Va ser Ferran II el Catòlic qui, en ordenar novament l'administració de justícia, va donar una nova estructura a l'audiència: l'any 1493 creà la Reial Audiència de Catalunya, la qual fou encara modificada el 1599. Des d'aquest moment, la presidència va ser exercida pel lloctinent; l'Audiència estava formada per dues sales per als judicis civils, en primera instància, i per una tercera destinada a atendre les apel·lacions. Cadascuna d'aquestes sales era presidida pel canceller o regent; també en formaven part un nombre indeterminat de doctors. La tercera sala actuava així mateix en afers criminals. En aquest cas, s'hi afegien tres jutges de cort i el fisc hi era representat per un fiscal.

Així, l'Audiència va adquirir una extraordinària rellevància durant els segles *xvi* i *xvii*. La jurisprudència que n'emana, interpretativa del dret, va ser tan apre-

ciada que el monarca va decidir la publicació periòdica de les seves resolucions. Després del 1714, Felip V va disposar una nova estructura d'aquesta institució, que constitueix un dels punts bàsics del Decret de Nova Planta.

3. Defensa del dret privat

Arran del *Decret de Nova Planta* el país sofrí un canvi radical: el govern de Catalunya —com s'ha indicat— desaparegué en benefici del Consejo de Castilla. El mateix rei s'havia manifestat en aquests termes: «[...] habiendo con la asistencia divina y justicia de mi causa pacificado mis Armas el Principado de Cataluña, tocaba a mi soberanía establecer gobierno en él, y dar providencias para que sus moradores vivan en paz, quietud y obediencia.» Després d'aquest preàmbul Felip V disposa la constitució d'una

nova Audiència, que presidirà «el Capitán General o Comandante General de mis Armas».

Els càrrecs de virrei, lloctinent i governador general, quedaven substituïts pel de capitán general, el qual, no solament s'ocupava del comandament de l'exèrcit, sinó que presidia la Reial Audiència com a òrgan suprem de la governació i la justícia. Paral·lelament s'establí un nou càrrec important: el d'intendent general o superintendent, que tenia cura de tot el que feia referència a la tropa. Aquest fou qui va crear la primera contribució sense aprovació de les Corts, que havien estat abolides. Com a administrador de l'erari reial a Catalunya va establir l'impost del cadastre.

Quant a l'organització territorial, les vegueries foren substituïdes pels corregiments, a partir d'aleshores, els batlles van ser nomenats per la Reial Audiència; tots els càrrecs públics, a més, foren exercits per personatges d'origen castellà, perquè «mi real intención es que en mis reynos las dignidades y honores se confieran recíprocamente a mis vasallos por el mérito y no por el nacimiento en una u otra provincia de ellos». L'autonomia s'havia perdut i el dret públic quedava suprimit. Únicament se salvava el dret privat, si bé quedava estancat perquè les Corts que havien de dictar-lo tampoc no existien, i en el futur només el monarca castellà podia legislar a tot l'Estat espanyol.

Començava, doncs, un nou període difícil per al manteniment del dret català. Perdut el dret públic, s'iniciava una esforçada etapa per defensar el privat, sotmès a la pressió d'aquells que pretenien la seva unificació amb el de l'Estat. Foren necessàries més de dues centúries i mitja de lluita constant dels nostres juristes i polítics per aconseguir que el dret civil català retrobés la seva vigència sense entrebancs.

El dret privat en el Decret de Nova Planta

En el nou ordenament el dret privat de Catalunya es mantenia gràcies a una lleugera referència de l'article 42 del *Decret de Nova Planta*: «En todo lo demás que no esté previsto en los capítulos antecedentes de este decreto, se observen las constituciones que antes había en Catalunya». El Decret també mantenia el dret marítim, tot salvant el Consolat de Mar, «que ha de permanecer para que florezca el comercio y logre el mayor beneficio el país» (article 43). Per altra banda, el mateix Decret ja havia disposat que les causes de la Real Audiència «se sustanciarán en lengua castellana».

Tanmateix, el dret privat quedava primparat. Durant els regnats anteriors de dinasties foranes, sobre-

tot durant la dels Àustria, ja s'havia iniciat una tendència unificadora que ara s'incrementava amb la mentalitat centralitzadora de la monarquia borbònica. El dret privatiu de Catalunya, com el d'altres regnes, a partir d'aquest moment, va adquirir caràcter excepcional i s'anomenà *foral*, mentre que el castellà començà a denominar-se *comú*.

Les fonts de dret quedaven, doncs, constituïdes pel *Decret de Nova Planta* i les lleis que en el futur dictaria el nou estat. Quant al dret públic, s'aplicarien les lleis de Castella i, pel que fa al dret privat, continuarien essent fonts les establertes a la constitució de 1599, ja que també havia estat recollida a la compilació de *Constituciones y altres drets de Catalunya*, publicada el 1704, i que l'esmentat Decret havia conservat com el Consolat de Mar.

El Decret també establí l'organització judicial, el nombre de sales de l'Audiència, els ministres o magistrats que havien de formar-ne part i els dies d'audiència pública, que es tindrien els dilluns, els dimecres i els divendres de cada setmana, i «por turno de meses». Les noves disposicions i el fet que l'administració de justícia fos exercida per magistrats forans, oferien un futur del dret català amb clares deficiències i dificultats.

Període constitucional: la codificació

Durant el segle XVIII es manté el règim jurídic català. Ja no hi ha, però, corts que legislin i el dret privat no és objete d'estudi. La Universitat de Barcelona ha estat suprimida i s'ha creat una nova universitat a Cervera, que perdura fins el 1842, en què queda novament reintegrada a Barcelona. Algun jurista destacat intenta renovar la tradició jurídica. L'amenaça, però arriba en iniciar-se el segle XIX, amb els nous principis d'uniformisme i centralització que inspiren el període constitucional.

Els intents d'establir una constitució, i fins i tot el projecte de codificació especial per a Catalunya, durant l'època napoleònica, passen sense deixar rastre. La primera constitució espanyola va ser promulgada el 19 de març de 1812 per les Corts de Cadis, les quals estaven constituïdes per una cambra única i representaven la sobirania de la nació sota l'autoritat superior del rei. El caràcter dogmàtic d'aquestes Corts partia dels principis del nou règim: sobirania nacional, divisió de poders, llibertats individuals i propietat privada. Però també preveia que es promulgarien codis: «el civil, el criminal i el de comerç seran els mateixos per a tota la monarquia».

Tribunal presidit per un frare dominicà o franciscà. Miniatura del Llibre Vermell de Montserrat. Biblioteca del Monestir de Montserrat, Bages (Ramon Manent)



El projecte polític que s'inicia en aquesta època queda sintetitzat, doncs, en l'esmentat precepte constitucional pel qual les lleis i els codis han de ser els mateixos per a tot Espanya. Aquest criteri prevaldrà en les diverses constitucions promulgades en aquest segle, fins la del 1876, en la qual s'estableix que: «Unos mismos códigos regirán en toda la monarquía sin perjuicio de las variaciones que, por particulares circunstancias, determinen las leyes.»

Mentrestant, seguint la influència dels codis promulgats a França per Napoleó, s'havia iniciat ja la tasca codificadora: el Codi de comerç es va promulgar, per primera vegada, el 1824, i substituïa definitivament el *Llibre del Consolat de Mar*, i el Codi penal, després d'alguns intents fallits, va ser promulgat el 1848. Ambdós foren modificats en diverses ocasions. Restava encara el més complicat: el Codi civil, que afectava les institucions més íntimes del dret català. Tanmateix, es promulgaren també les lleis de procediment (o sigui, la Llei d'enjudiciament civil, de 1855, i la Llei d'enjudiciament criminal, de 1872, revisades posteriorment), i d'altres que havien de regir per a tot d'Estat.

El Codi civil i les institucions catalanes

Des que se celebraren les esmentades Corts de Cadis s'havien fet diversos intents de codificació, però

no és fins l'any 1843 que es constitueix la *Comisión de códigos*, la qual féu viable la possibilitat d'elaborar uns projectes de Codi civil, malgrat que estigués dominada pels principis unificadors a què hem fet referència. Això, per altra banda, desvetllava l'actitud reivindicativa dels territoris denominats «forals», la qual va comportar l'esforç unànim dels millors juristes catalans per aconseguir que el nostre dret privat fos respectat i conservat. A més, es donava la paradoxa que, a Catalunya, no es podia legislar i, per tant, el dret privat català, sense la facultat de creació, havia de viure del passat.

Un grup de juristes i polítics moderats varen elaborar, entre els anys 1843 i 1851, un projecte de Codi civil, conegut pel nom d'un dels seus autors, Francisco García Goyena. Aquest projecte va ser rebutjat, especialment a Catalunya, ja que deixava de banda algunes de les principals institucions característiques del dret català. La tasca més efectiva per a la codificació civil es va efectuar a partir del 1880, moment en què es van integrar a la Comissió juristes de les «regions forals». Va ser aleshores quan Manuel Duran i Bas, que formava part de l'esmentada Comissió, va elaborar la *Memoria acerca de las instituciones de derecho civil de Catalunya*, la qual constitueix una exposició bàsica de les institucions de dret civil català que s'havien de conservar i que ha servit, en bona part, de punt de partida per a les compilacions posteriors.

El nou Codi civil, conegut també amb el nom d'un

dels seus principals redactors, M. Alonso Martínez, va ser promulgat finalment el 1889. L'aplicació dels articles 12 i 15 va ser objecte de controvèrsia, i va provocar, a Catalunya, una gran campanya política i popular, que va aconseguir-ne la modificació. Finalment, foren rectificats i el dret català va ser respectat «sense que sofreixi alteració el seu actual règim jurídic, escrit o consuetudinari». Les bases que s'havien establert anteriorment preveïen que els drets forals fossin recollits en forma d'apèndix.

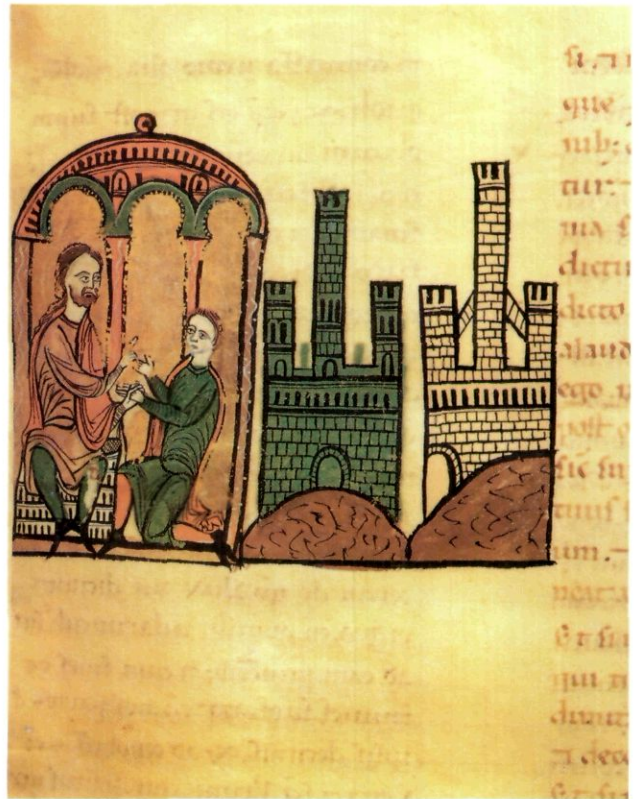
Tanmateix, després de promulgat, el Codi civil va regir per a Catalunya tot el que disposava sobre les lleis i els seus efectes, i sobre les regles per a la seva aplicació, així com el títol que tracta de les obligacions. Pel que fa a les altres matèries, doncs, regeix el dret anterior, si bé el Codi serà dret supletori. L'article 6è de l'esmentat cos legal disposa que l'ordre de les fonts de dret serà: la llei, el costum i, en defecte seu, els principis generals de dret.

De l'Apèndix a la Compilació

Un altre element que s'interposa en aquest panorama és la creació, el 1834, del Tribunal Suprem, únic òrgan de cassació de l'Estat, el qual tenia preferència a l'hora d'aplicar el Codi civil. Per això l'actitud reivindicativa del dret català impulsada pels juristes es manifesta, potser, amb més intensitat vers el final de segle; són mostra d'aquesta actitud el Congrés català de juriconsults, el *Memorial de greuges* presentat al monarca, les *Bases de Manresa* o el *Missatge* a la reina regent, Maria Cristina. Amb aquest esperit s'entra al segle xx, en el qual la catalanitat s'aferma amb l'acció política a favor de la llengua i el dret. El 1906 es convoca el primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any següent es crea l'Institut d'Estudis Catalans i el 1913 es publiquen les *Normes ortogràfiques* de Pompeu Fabra.

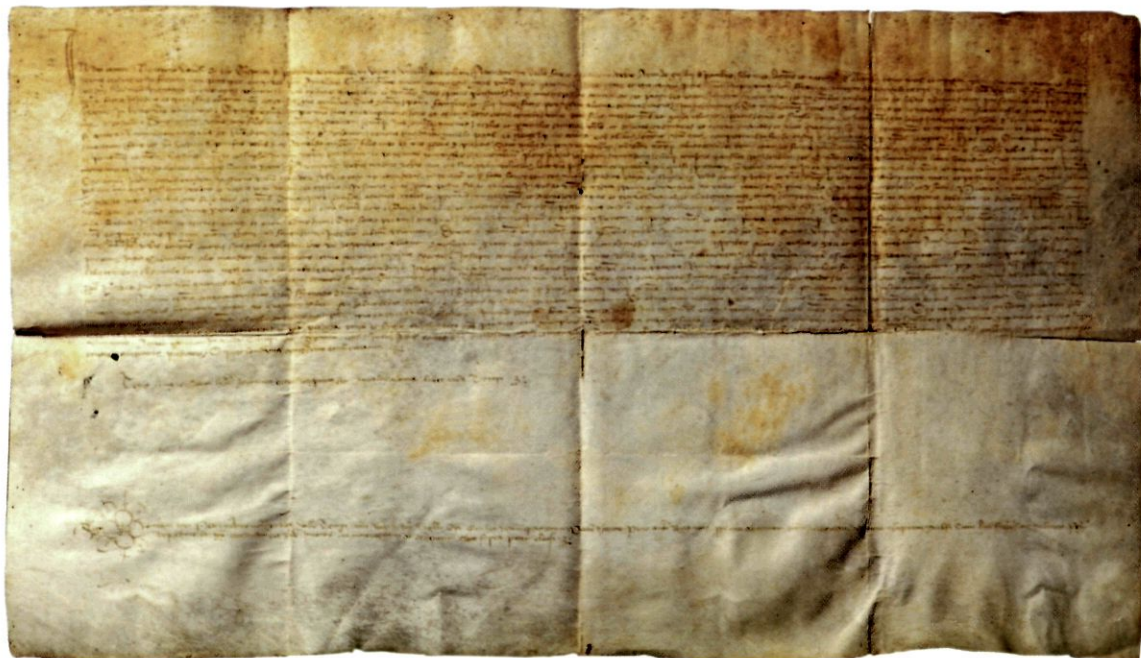
L'elaboració de l'Apèndix que havia de recollir els drets forals, però, era encara pendent quan el 1914 es va constituir la Mancomunitat de Catalunya, formada per les quatre diputacions catalanes. En sorgí l'Oficina d'Estudis Jurídics, òrgan tècnic que tenia l'encàrrec de formular unes normes de dret que integressin el règim jurídic català. Desgraciadament, aquesta Oficina va desaparèixer com a conseqüència de la dissolució de la Mancomunitat, el 1924, a causa de l'acció repressora de la dictadura de Primo de Rivera.

Sis anys més tard, amb l'adveniment de la República, es constituí el govern de la Generalitat; així mateix, es promulgà una nova Constitució i s'aprovà



Bernat Tallaferro imposa les mans al seu fill per segellar la donació dels castells de Penna i Taltavull. Miniatura del Liber Feudorum Maior, segle XIII. Arxiu de la Corona d'Aragó (Ramon Manent)

Document notarial on es declara l'emancipació d'un fill, atorgat l'any 1434 a Tremp, Pallars Jussà. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)



l'Estatut de Catalunya, els anys 1931 i el 1932, respectivament. En virtut d'aquests textos legals, Catalunya recuperà el Parlament i, per tant, la seva capacitat legislativa en matèria civil i la possibilitat d'organitzar l'administració de justícia. Igualment, es creà el Tribunal de Cassació de Catalunya. L'Estat espanyol, però, es reservà la legislació penal, mercantil i processal, i totes aquelles matèries no expressament reconegudes a l'Estatut. Els greus esdeveniments dels anys 1936-1939 no permeteren la continuïtat del desenvolupament legislatiu que s'havia iniciat. La Generalitat i el Parlament foren dissolts, i l'Apèndix de dret civil català quedà altra vegada pendent.

Durant la dictadura franquista Catalunya va perdre novament la capacitat de legislar i el dret català restà estancat. L'any 1946, però, arran del Congreso Nacional de Derecho Civil celebrat a Saragossa, es va desvetllar la idea compiladora i, a Catalunya, un grup de juristes va crear una comissió per tal d'organitzar una compilació. Malgrat les dificultats i l'actitud poc favorable del règim, l'any 1960 es va promulgar la *Compilació de dret civil especial de Catalunya*. Encara que la *Compilació* no abastava la totalitat del dret civil català i no va assolir l'aplicació judicial desitjable, va aconseguir reactivar, en certa mesura, les institucions civils catalanes. A més, va servir d'estímul per a la creació, a la Universitat de Barcelona, de la

càtedra Duran i Bas, dedicada a l'estudi del dret català, i l'organització el II Congrés Jurídic Català, convocat per l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació el 1971.

La democràcia i el dret civil de Catalunya

Després de la segona dictadura del segle, el país recupera la democràcia i es procedeix a l'elaboració de dos textos fonamentals que han de garantir la convivència dels ciutadans de Catalunya: la Constitució espanyola, de 1978, i l'Estatut d'autonomia de Catalunya, de 1979. La primera, en proclamar que Espanya és un «estat social i democràtic de dret», reconeix «el dret a l'autonomia de les nacionalitats» i que, de la mateixa manera que la llengua espanyola és l'oficial de l'Estat, les altres llengües espanyoles són també oficials en les respectives comunitats autònomes, d'acord amb els seus estatuts.

Si per una banda es recupera la llibertat pel que fa a la llengua, per l'altra, Catalunya, «exercint el dret a l'autonomia que la Constitució reconeix i garanteix», recupera les seves institucions. Per això, l'Estatut proclama que «com a nacionalitat i per accedir al seu autogovern, es constitueix la Comunitat Autònoma», i que la Generalitat és la institució en què s'organitza

políticament, la qual està formada per tres òrgans essencials: el Parlament, el president de la Generalitat i el Consell executiu o Govern.

Pel que fa a l'àmbit legislatiu, l'Estatut estableix que «les normes i disposicions de la Generalitat i el dret civil de Catalunya tindran eficàcia territorial», i els mateixos estrangers, quan «adquireixin la nacionalitat espanyola, quedaran sotmesos al dret civil català mentre mantinguin el veïnatge administratiu a Catalunya, salvat que manifestessin llur voluntat en contra». Pel que fa concretament al dret privat, l'Estatut d'autonomia disposa en el seu article 9 que la Generalitat té «competència exclusiva sobre el dret civil català».

Poc després, d'acord amb el que preveia l'Estatut, es constituí el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, amb el qual culminà l'organització judicial de Catalunya. Davant d'aquest Tribunal s'esgoten les instàncies dels processos seguits en els tribunals catalans. Igualment, es creà la institució del *Síndic de Greuges de Catalunya*, amb la missió de defensar els drets fonamentals i les llibertats públiques dels ciutadans.

El Parlament de Catalunya

D'acord amb la Constitució i després d'aprovar l'Estatut de Catalunya, el 10 d'abril de 1980 es constituí el Parlament, un dels tres òrgans de la Generalitat. Representa el «poble de Catalunya i exerceix la potestat legislativa, aprova els pressupostos, impulsa i controla l'acció política i de govern i exerceix les altres competències que li siguin atribuïdes per la Constitució i, d'acord amb ella i l'Estatut, per la llei que aprovi el propi Parlament» (art. 30 de l'Estatut).

Representa el poble de Catalunya perquè els seus membres són elegits per sufragi universal. La vigència dels càrrecs és de quatre anys, durant els quals són inviolables pels vots i opinions que emetin com a tals. La institució compta amb un president, que és qui representa la cambra i té cura de les sessions; uns vicepresidents, que substitueixen el president en cas en que no pugui assistir a la cambra, i els secretaris, que autoritzen els acords. Una mesa, formada pel president, els vicepresidents i un secretari, s'estableix en presidència de les sessions.

El Parlament funciona en forma de ple, en sessió ordinària o extraordinària, que es constitueix amb l'assistència de tots els diputats; en comissions de treball, d'acord amb les quals es divideix la institució

segons les necessitats, i en forma de Diputació permanent, quan el ple no es pot reunir, la qual li ha de donar compte de les seves decisions. A més de l'estructura descrita, cal tenir en compte que els membres del Parlament es divideixen en grups parlamentaris formats pels diputats dels diversos partits representats a la cambra. Cadascun dels grups té un portaveu, que és qui el representa; el conjunt de portaveus, amb el president del Parlament i un secretari, constitueix la Junta de Portaveus.

Amb el Parlament, doncs, Catalunya va recuperar la capacitat d'elaborar i dictar lleis. Aquesta facultat ja es preveia a l'Estatut d'autonomia: «el Parlament exerceix la potestat legislativa mitjançant l'elaboració de lleis». Aquestes lleis, una vegada aprovades, són promulgades, «en nom del rei, pel president de la Generalitat», i han de ser publicades, en el termini de quinze dies, al *Diari Oficial de la Generalitat (DOGC)*. Igualment, una versió castellana de les lleis aprovades, duta a terme per la Generalitat, ha de ser publicada al *Boletín Oficial del Estado (BOE)*.

Tot i això, la Generalitat no pot legislar sobre qualsevol matèria, sinó que només ho pot fer sobre aquelles en les quals té competències exclusives, d'acord amb l'Estatut. També li correspon el desenvolupament legislatiu sobre matèries de competència compartida, que igualment es concreten a l'Estatut, i que formen part del marc de la legislació bàsica de l'Estat. Així mateix, té les competències anomenades concurrents sobre una llista de matèries pròpies de la legislació de l'Estat, respecte de les quals li correspon l'execució.

El Parlament legisla

El Parlament de Catalunya havia quedat constituït el 1980. Segons la Constitució «l'Estat té competència exclusiva sobre la legislació civil, sens perjudici de la conservació, modificació i desenvolupament dels drets civils, forals o especials per part de les comunitats autònomes allà on n'hi hagi»; i, segons l'Estatut, «la Generalitat de Catalunya té competència exclusiva sobre la conservació, modificació i desenvolupament del dret civil català». D'acord amb aquests principis, el Parlament de Catalunya inicia la seva tasca legislativa.

Aleshores, l'única llei que regulava el dret civil era la *Compilació de dret civil especial de Catalunya*, aprovada el 1960. Atès el moment en el qual va ser promulgada i el temps transcorregut, calia procedir a una revisió d'aquesta *Compilació* perquè, encara que

Pàgina del Llibre dels Feits o Crònica de Jaume I (Ramon Manent)



«constitueix un cos legal de transcendència indubtable que recull en essència la situació del dret civil català en un moment històric recent», tanmateix havia esdevingut contradictòria en molts dels seus preceptes amb els principis de la Constitució espanyola. D'aquí que, el 20 de març de 1984, es promulgés la nova *Compilació de dret civil de Catalunya*, degudament actualitzada i adaptada. Fou preparada per una ponència el propòsit unànime de la qual va ser «actuar amb el màxim respecte als valors socials i morals catalans cristallitzats en els principis de moderació, benignitat i humanitat que han caracteritzat, amb un clar sentit ètic i progressiu, el dret català» (Exposició de motius de la llei).

L'article primer de la nova *Compilació*, que modifica el de l'anterior, preveu que «les disposicions del dret civil de Catalunya regiran amb preferència al Codi civil i a altres disposicions d'igual aplicació general», i ofereix, tot seguit, la norma per aconseguir una millor comprensió del seu contingut: «Per tal d'interpretar i integrar aquesta *Compilació* i les altres normes, hom prendrà en consideració les lleis, els costums, la jurisprudència i la doctrina que constitueixen la tradició jurídica catalana, d'acord amb els principis generals que inspiren l'ordenament jurídic de Catalunya.» La *Compilació* es presenta amb un títol preliminar i quatre llibres, dedicats a la família, les successions, els drets reals i les obligacions.

Amb la revisió de la *Compilació*, però, no n'hi havia prou. El Parlament tornava a tenir capacitat per crear dret civil català, i l'evolució social del país requeria ser normalitzada. Aquesta és la tasca que el Parlament s'imposa. El mecanisme per a la producció legislativa es realitza en diverses fases: (a) la iniciativa pot provenir d'un projecte de llei, quan la proposta prové del Consell Executiu, o d'una proposició de llei, quan és feta per un grup parlamentari o per un mínim de cinc diputats; (b) un cop publicat el projecte o la proposició de llei, els grups parlamentaris i els diputats individualment poden formular esmenes en un determinat termini, transcorregut el qual es nomena una ponència amb l'encàrrec d'elaborar un informe que valori el projecte i les esmenes; (c) el projecte o proposició és sotmès a l'aprovació del ple i, si és votat favorablement, passa a la promulgació i posterior publicació; un cop transcorregut el termini fixat per la mateixa llei, entra en vigor.

Seguint aquest mecanisme, el Parlament ha aprovat un conjunt de lleis que regulen diversos aspectes del dret civil català. Moltes d'aquestes, elaborades amb preferència atesa la seva peremptòria conveniència, s'han reelaborat i unificat posteriorment en forma de codis especials. Així, s'han promulgat lleis com les de fundacions privades, d'associacions, de l'acció negatòria, les immissions, les servituds i les relacions de veïnatge, de censos, de garanties possessòries, de

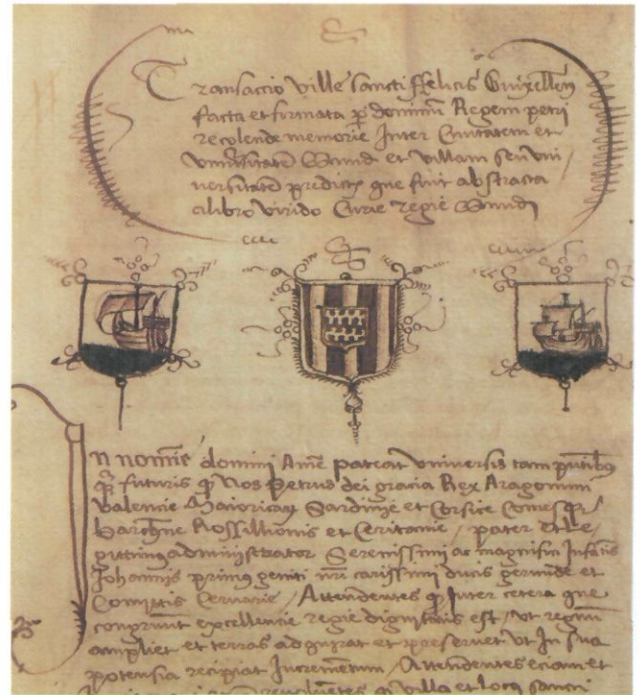
venta a carta de gràcia, i moltes altres, com també el *Codi de família* i el *Codi de successions*. A més de noves lleis, s'estan preparant nous codis, cosa que fa suposar que s'abandona la tècnica compilatòria —o recull ordenat de textos legals— a favor de la codificació, amb l'elaboració d'un dret amb una sistemàtica preestablerta, encara que reculli institucions preexistents.

El Parlament, doncs, compleix la seva funció legislativa quan ofereix als ciutadans de Catalunya —actualitzant la *Compilació*— aquelles normatives que requereixen les circumstàncies i les necessitats del poble que representa i que li ha atorgat aquesta prerrogativa amb la seva elecció. Com s'ha escrit, la combinació equilibrada entre tradició i modernitat ha presidit l'activitat legislativa duta a terme pel Parlament de Catalunya en matèria de desenvolupament del dret civil català (F. Badosa).

4. Principals institucions civils

El dret civil regeix l'entramat de relacions entre els ciutadans per assolir l'harmonia de la societat. En aquest sentit l'activitat dels catalans està regulada per quatre documents: la Constitució espanyola, que proclama «consolidar un estat de dret que asseguri l'imperi de la llei com a expressió de la voluntat popular», disposa que l'Estat té competència exclusiva sobre la legislació civil, salvant però els drets propis de les comunitats autònomes; l'Estatut d'autonomia de Catalunya, per la seva banda, d'acord amb la Constitució estableix que les normes i disposicions de la Generalitat i el dret civil de Catalunya, tindran eficàcia territorial; el Codi civil, que és d'aplicació general a tot Espanya, respectant els drets especials o forals de les províncies o territoris, regeix com a dret suplementari; i la *Compilació de dret civil català*, la qual concreta que les disposicions del dret civil de Catalunya regiran amb preferència a les d'igual aplicació general.

La mateixa *Compilació* es refereix als estatuts personal, real i formal de Catalunya, pels quals seguiran les normes del Codi civil. Així, per l'estatut personal, es regiran pel dret civil català «la capacitat i l'estat civil, els drets i deures de la família i la successió per causa de mort»; per l'estatut real, «la possessió, la propietat i altres drets sobre béns immobles, es regiran per la llei del lloc on es trobin»; i, per l'estatut formal, «les formes i solemnitats dels contractes, testa-



Portada del llibre dels Privilegis de la ciutat de Girona, 1510-1513. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

ments i altres actes jurídics es regiran per la llei del país en què s'atorguin».

Després d'aquests aclariments podem descriure les principals institucions del dret privat català, d'acord amb els textos legals i l'ordre de les matèries en què es divideix la *Compilació*, això és: família, successions, drets reals, i obligacions i contractes. En cadascun d'aquests apartats inclourem també les innovacions establertes per les lleis elaborades i aprovades més tard pel Parlament de Catalunya. Ens hi referirem breument, seguint l'exposició de les mateixes disposicions legals.

Subjectes del dret català: els catalans

Els homes i les dones que actuen com a subjectes de les relacions jurídiques que estableixen entre ells, i són capaços de drets i obligacions, s'anomenen persones. Aquestes persones, segons el dret, poden ser individuals, constituïdes pels éssers humans, o jurídiques, formades per entitats creades amb finalitats col·lectives i permanents, a les quals l'ordenament jurídic reconeix capacitat per ser titulars de drets i obligacions. Les persones individuals, però, són subjectes del dret català quan es poden anomenar catalans. D'acord amb el que hem indicat, hem de recórrer al Codi civil, el qual determina la subjecció al dret comú o a l'especial, segons el veïnatge civil.

Així, doncs, són catalans aquells que compleixin les condicions següents: 1) Haver nascut de pares catalans. 2) Els fills de pares no catalans que hagin nascut a Catalunya i manifestin la seva voluntat de veïnatge davant l'encarregat del registre civil, dins l'any següent a la majoria d'edat o de la seva emancipació. 3) Els que tinguin residència continuada a Catalunya durant dos anys, sempre que manifestin que és aquesta la seva voluntat. 4) Els que hagin residit a Catalunya durant deu anys sense fer cap declaració en contra. 5) La dona casada amb un català. 6) Els fills de pare català o, en defecte d'aquest, de mare catalana, no emancipats, encara que hagin nascut fora de Catalunya. En cas de dubte respecte al veïnatge, aquest serà el que correspongui al lloc de naixement. Cal també esmentar que la recent Llei d'unions establertes de parella estableix que, per acollir-se al dret català, «almenys un dels dos membres de la parella ha de tenir veïnatge civil a Catalunya».

La condició de català que hem descrit, establerta avui segons la legislació actual, ha tingut importància a través de la història. Ho ha estat des de les Corts de Montblanc de 1333, convocades per Alfons III el Be-



Imatge d'un jueu que il·lustra el llibre dels Privilegis de la ciutat de Girona, 1510. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

«Com diu Gregori, tant els jueus com els sarraïns han de ser cridats a la fe cristiana amb arguments, raons i afalacs, més que no pas amb aspresa, i mai no hi han de ser obligats, perquè els serveis coaccionats no plauen a Déu.»
Ramon de Penyafort, Summa de paenitentia

nigne, on es va establir que aquesta condició era essencial per poder exercir càrrecs públics al Principat: «Algú qui domicili non haja en Cathalunya, ne puxa ésser jutge ordinari, delegat o official qui us de jurisdicció, ne conèixer de algun negoci a Cathalunya.»

La família

De les quatre divisions de la *Compilació* a què hem fet referència, la dedicada a la família és la que regula les situacions de grups de persones que conviuen sota un mateix sostre. Després de l'aprovació d'aquella, però, es varen promulgar altres lleis que ordenaven diversos aspectes del dret de família, fins que, el 1998, es va aprovar el *Codi de família*, que refon tota la legislació relativa a aquest dret i, encara, amb posterioritat s'han aprovat altres lleis que complementen aspectes actuals de les esmentades situacions, com són la d'*unió estable de parelles* i la de *situacions convivencials d'ajuda mútua*. Aquestes són les principals institucions:

Matrimoni

La unió legítima d'un home i una dona es denomina matrimoni i, fins fa poc, s'ha considerat l'acte únic constitutiu del nucli familiar. El Codi de família de Catalunya, esmentat abans, el defineix així: «El matrimoni és una institució que dóna lloc a un vincle jurídic, que origina una comunitat de vida en la qual el marit i la muller han de respectar-se i ajudar-se mútuament i actuar en interès de la família.» Afegeix tot seguit que «els cònjuges han de guardar-se fidelitat i prestar-se socors mutu», i també que «el marit i la muller tenen en el matrimoni els mateixos drets i deures».

El Codi civil és el que en regula la forma i estableix que qualsevol espanyol podrà contraure matrimoni dintre o fora d'Espanya davant el jutge o el funcionari designat, o en forma religiosa, tal com preveu la llei, d'acord amb la confessió religiosa degudament inscrita. La fórmula de celebració ha variat en el decurs del temps. El Codi civil esmentat disposa que el jutge o funcionari llegirà als contraents els articles 66, 67 i 68, i els preguntarà a cada un «si consenten a contraure matrimoni amb l'altre i si efectivament el contrauen en dit acte». Si responen afirmativament, declararà que queden units en matrimoni i n'estendrà la inscripció o l'acta corresponent.

Els articles citats diuen textualment: «66. El marit

i la muller són iguals en drets i en deures. 67. El marit i la muller han de respectar-se i ajudar-se mútuament i actuar en interès de la família. 68. Els cònjuges estan obligats a viure junts, servir-se fidelitat i socórrer-se mútuament. El Codi també disposa que, un cop celebrat el matrimoni, el jutge disposarà la seva inscripció al registre civil del lloc on s'ha celebrat i el lliurament als cònjuges del llibre de família. Aquests, per la seva banda, de comú acord, han de determinar de seu domicili conjugal i el règim econòmic pel qual es regiran.

Capítols matrimonials

Els capítols matrimonials són una institució característica del dret català i una mostra de la llibertat de la llei catalana, que permet que els que vulguin celebrar matrimoni determinin ells mateixos la regulació de les seves relacions econòmiques. El Codi de família estableix que el règim econòmic del matrimoni serà el convingut en els capítols, els quals es poden atorgar abans o després del casament, si bé, en el primer cas, només allò que s'hagi acordat produirà efectes a partir de la celebració del matrimoni. En els capítols, que s'han d'atorgar mitjançant escriptura pública i inscriure al registre civil, no solament es pot determinar el règim econòmic del matrimoni, sinó també convenir heretaments, fer donacions, i establir estipulacions i pactes lícits que es considerin convenients, fins i tot en previsió d'una ruptura matrimonial.

Cas que no s'hagi establert cap pacte o els capítols siguin ineficaços, el Codi de família disposa que el règim econòmic sigui el de separació de béns.

Separació de béns

La separació de béns és el règim tradicional que regeix les relacions econòmiques entre els contraents. D'acord amb aquest règim, cada cònjuge manté la propietat, el gaudi, l'administració i la lliure disposició de tots els seus béns, només amb la limitació que estableixi la llei. Així, el Codi de família determina que els béns propis de cadascun dels cònjuges són tots els que tenia com a tals quan es va celebrar el matrimoni i els que adquireixi després per qualsevol títol. Pel que respecta a les adquisicions fetes per un dels cònjuges, si consta la titularitat dels béns i la contraprestació s'entén pagada amb diner de l'adquirent, i si el diner procedeix de l'altre cònjuge, es presumeix que és una donació.



Promesa de matrimoni. La forma de donar-se les mans i els tres collars que els nuvis agafen amb la mà esquerra formaven part del ritual. Liber feudorum maior. Arxiu de la Corona d'Aragó



*Lectura de capítols
matrimonials en una masia
catalana del segle XVIII, oli de
Fèlix Mestres*

Una de les novetats que estableix l'actual legislació és la de la compensació econòmica per raó de treball. Això és, en casos de separació judicial, divorci o nul·litat, el cònjuge que, sense retribució o amb una retribució insuficient, ha treballat per a la casa o per a l'altre cònjuge, té dret a rebre una compensació econòmica, en el cas que s'hagi generat per aquest motiu una situació de desigualtat entre el patrimoni de tots dos que impliqui un enriquiment injust.

Pacte de supervivència

El pacte de supervivència és també una figura exclusiva del dret de Catalunya i determina que els cònjuges que, en règim econòmic de separació de béns, comprin béns conjuntament i per meitat, poden pactar en el mateix títol d'adquisició que, quan es produeixi la mort de qualsevol d'ells, el supervivent esdevingui titular únic de la totalitat. Els béns adquirits mitjançant aquest pacte no poden ser alienats ni gravats, i si no és per acord conjunt, cap cònjuge no pot transmetre a terceres persones el seu dret sobre els béns i cal mantenir-ne necessàriament la indivisió.

El pacte de supervivència s'extingeix per l'acord dels dos cònjuges durant el matrimoni, la renúncia del supervivent, la declaració de nul·litat del matrimo-

ni, la separació judicial, el divorci o la separació de fet acreditada fefaentment. També s'extingeix com a conseqüència de l'adjudicació de la meitat del bé per causa d'embargament. El pacte, però, esdevé ineficaç si un dels cònjuges adquirents ha atorgat un heretament a favor de tercers contraents.

Comunitat de béns

Igualment, en els capítols matrimonials es pot convenir que tots els béns dels cònjuges esdevenen comuns i els guanys o beneficis obtinguts indistintament per qualsevol d'ells els són atribuïts per meitat, llevat que es pacti una altra cosa. Són comuns tots els béns i els drets que tinguin els cònjuges en el moment de convenir el règim de comunitat de béns, els que adquireixin durant el matrimoni i els guanys que n'obtinguin. També, si no hi ha pacte en contra, els fruits i els productes dels béns privatius de cada cònjuge són comuns. Per altra banda, qualsevol dels cònjuges pot demanar que, en la inscripció dels béns o drets adquirits per l'altre, es faci constar que formen part de la comunitat.

La dissolució o declaració de nul·litat del matrimoni i la separació judicial són causa d'extinció de la comunitat de béns. També es pot extingir —segons es-

Miniatura de les Super Decretales amb escenes de la celebració litúrgica d'una casament. Pintura sobre pergami, segle XIV. Biblioteca Capitular de la Catedral de Tortosa (Ramon Manent)



pecifica el Codi de família— per la separació de fet durant un període superior a dos anys i per una gestió patrimonial irregular que comprometi greument els interessos familiars.

Divorci

El matrimoni es dissol per dos motius: la mort d'un dels cònjuges i el divorci. Quant a aquest, el Codi indica les causes següents: 1) El cessament efectiu de la convivència conjugal almenys durant un any ininterromput des de la interposició de la demanda de separació. 2) El cessament efectiu de la convivència conjugal almenys durant un any ininterromput des de la interposició de la demanda de separació personal. 3) El cessament efectiu de la convivència conjugal almenys durant dos anys ininterromputament. 4) El cessament efectiu de la convivència conjugal durant el transcurs almenys de cinc anys, per la petició de qualsevol dels cònjuges. I 5) La condemna en sentència ferma per atemptar contra la vida del cònjuge, els seus ascendents o descendents.

Quan el divorci sigui instat pels dos cònjuges de comú acord o per un d'ells amb el consentiment de l'altre, la demanda o escrit inicial ha d'anar acompanyat d'una proposta de conveni regulador, on es de-

termini la situació i relació a mantenir amb els fills sotmesos a la potestat del pare i de la mare.

Unions estables de parelles

És un fet que en la nostra societat, d'un temps ençà, s'ha observat un notable augment d'unions de parelles heterosexuales i homosexuals al marge del matrimoni, les quals, per altra banda, han estat acceptades pels seus conciutadans. Per això, el Parlament de Catalunya va aprovar la Llei de 15 de juliol de 1998 que regula i estableix els requisits legals, personals i patrimonials derivats de la convivència, amb indicació dels drets i deures de les esmentades unions.

Es considera parella estable heterosexual aquella unió d'un home i una dona, majors d'edat, que, sense impediment per contraure matrimoni, hagin conviscut maritalment, com a mínim, durant un període ininterromput de dos anys o hagin atorgat escriptura pública manifestant la voluntat d'acollir-se al que estableix la llei. No cal que hagi transcorregut aquest període quan la parella tingui descendència comuna, encara que sí que cal el requisit de la convivència. Pel que fa a les parelles homosexuals, són les formades per persones del mateix sexe que conviscuin maritalment i

manifestin la seva voluntat d'acollir-se a la forma que preveu la llei.

També s'ha d'esmentar una altra llei, promulgada el 29 de desembre de l'any 1998, que regula aquelles situacions de convivència que, si bé no constitueixen relacions de parella, estan fonamentades en la intenció de procurar-se mútua ajuda.

La filiació

La paternitat i la filiació són dos conceptes estretament vinculats: el primer expressa la condició de pare, i el segon, el lligam del fill amb el seu pare. El Codi de família concreta que la filiació pot tenir lloc per naturalesa o per adopció. La filiació per naturalesa, en relació amb la mare, resulta del naixement; pel que respecta al pare i la mare, es pot establir per reconeixement, en expedient registral, o per sentència; i en relació amb el pare, pel matrimoni amb la mare.

La filiació pot ser matrimonial i no matrimonial. Per la primera i en relació amb la paternitat, es consideren fills del marit els nascuts després de la celebració del matrimoni i dins els tres-cents dies posteriors a la separació dels cònjuges, sigui judicial o de fet, o a la declaració de nul·litat o a la dissolució del matrimoni. La segona, s'estableix pel reconeixement fet en testament, en escriptura pública o davant la persona encarregada del registre civil; per resolució dictada en expedient segons la legislació vigent, i per sentència ferma en un procediment civil o penal. Pel que fa a la mare, per l'informe mèdic o el document que s'exigeixi per a la inscripció del registre civil

L'adopció

L'adopció es pot definir com aquella institució per la qual una persona admet com a seu un fill que no és propi. El Codi de família no la defineix, però concreta quines persones poden adoptar i quines poden ser adoptades. Així, poden ser adoptants els que estan en ple exercici dels seus drets civils, són majors de vint-i-cinc anys i tenen, com a mínim, catorze anys més que la persona adoptada. També poden adoptar els cònjuges o les parelles d'home i dona que convisquin maritalment amb caràcter estable, mentre un dels adoptants hagi complert vint-i-cinc anys.

Les persones que la llei assenyala que poden ser adoptades són: els fills del cònjuge o de la persona de sexe diferent amb qui l'adoptant conviu maritalment amb caràcter estable; els orfes i els parents de l'adop-

tant en tercer grau de consanguinitat o afinitat; les persones que estiguin sota la tutela de qui vol adoptar; les persones que estiguin en situació d'acolliment pre-adoptiu, per qui les té acollides, i, excepcionalment, les persones que estiguin en situació d'acolliment simple dels qui els volen adoptar. L'esmentat Codi determina els requisits, la constitució, el règim i els efectes, així com les característiques, de l'adopció internacional.

La potestat del pare i de la mare

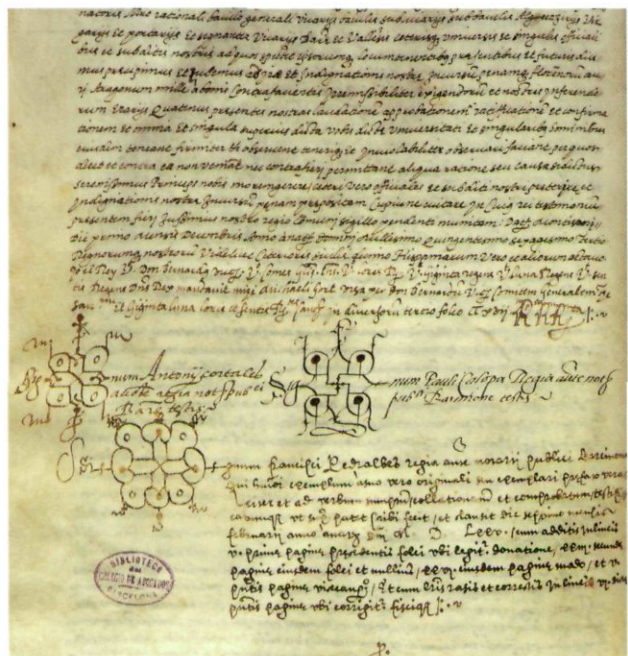
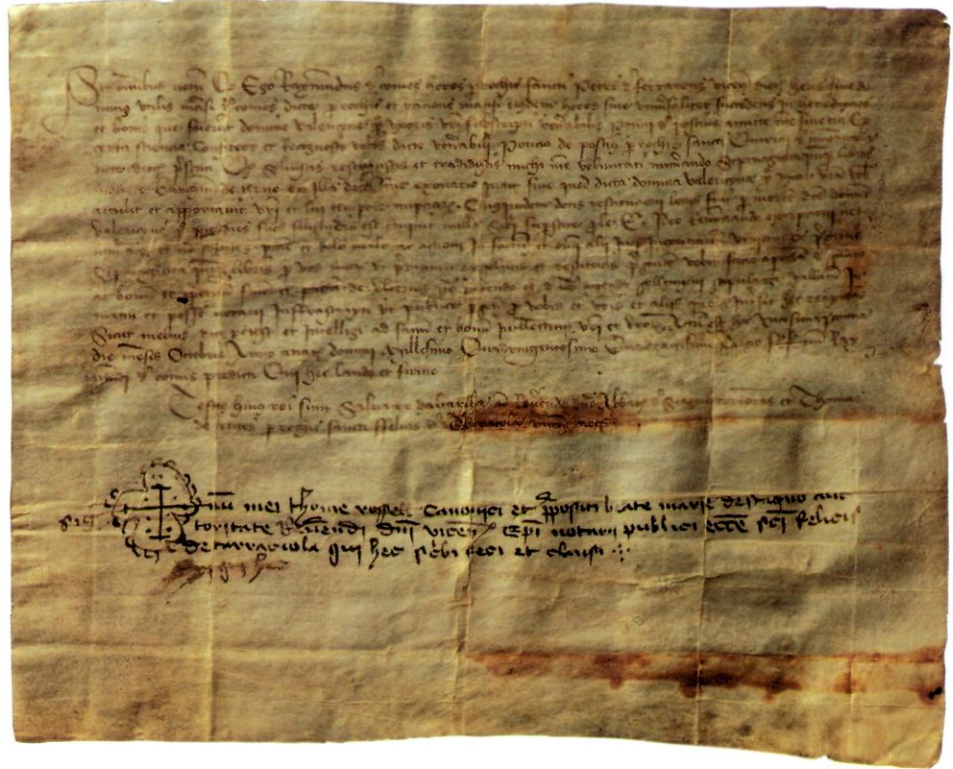
La filiació determina la potestat del pare i de la mare sobre els fills menors no emancipats o sobre els majors d'edat incapacitats. Aquesta potestat constitueix una funció inexcusable i s'exerceix personalment, en el marc general de la família, sempre en benefici dels fills, per facilitar el ple desenvolupament de la seva personalitat. El pare i la mare han d'informar i escoltar el fill o filla de més de dotze anys o de menys, si té prou coneixement, abans de prendre decisions que l'afectin.

El pare i la mare exerceixen conjuntament la potestat sobre els fills o l'exerceix un d'ells amb el consentiment de l'altre. Uns i altres, però, han de complir les seves obligacions. Pel que fa al pare i la mare, han de tenir cura dels fills i, en relació amb ells, tenen deures de convivència, d'aliments, d'educació i de formació integral; i, quant al fill o a la filla, mentre es troben sota la potestat del pare i de la mare, han d'oobeir-los, llevat que intentin imposar-los conductes indignes o delictives. Tots, però, diu el Codi, «s'han de respectar mútuament».

L'emancipació

Entre les causes d'extinció de la potestat hi ha l'emancipació o la majoritat dels fills, en virtut de la qual el fill, independentment del pare o de la mare, pot actuar, en relació amb la seva persona i els seus béns i drets, com si fos major d'edat. Això no obstant, necessita que el pare o la mare, o, si aquests manquen, el curador, o, si és casat amb persona major d'edat, el cònjuge, complementin la seva capacitat quan es tracta: d'actes determinats pels béns i els drets adquirits pel fill o filla de més de setze anys que, amb la seva activitat, generi beneficis, en relació amb els quals ha d'actuar com si fos emancipat; de l'acceptació del càrrec d'administrador en qualsevol mena d'activitats; i d'actes en els quals exerceixi l'ad-

Certificació del retorn del dot matrimonial d'una núvia després d'haver-se desfet el compromís nupcial en una escriptura signada l'any 1443 a Sant Pere de Ferrerons, prop de Moià, al Bages. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)



Signatura del rei en el manuscrit dels Privilegis reials de Catalunya de l'any 1602. Catàleg de l'exposició d'obres antigues, Barcelona, 1995. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

ministració ordinària pel que fa als béns adquirits pel fill o filla de més de setze anys amb la seva activitat.

La tutela

Els menors d'edat no emancipats que no estiguin en la potestat del pare i la mare, o d'un d'ells, i els incapacitats, quan la sentència judicial ho hagi establert i, en la mesura que així ho determini, estan sotmesos a tutela. Qualsevol persona, en previsió de ser declarada incapaç, pot nomenar, en escriptura pública, les persones que vol que exerceixin la seva tutela, designar-ne substituïts i excloure determinades persones. Igualment, el pare i la mare que no estiguin privats de la potestat poden ordenar en escriptura pública, testament o codicil els nomenaments, les substituïts i les exclusions respecte a cadascun dels seus fills menors, no emancipats, com també respecte als fills emancipats o majors d'edat incapacitats, si en tenen la potestat prorrogada o rehabilitada.

En el cas que no hi hagi tutor o tutora nomenat, bé per la mateixa persona interessada o pel pare i la mare, o si la persona designada és incapaç, s'excusa o n'és remoguda, l'autoritat judicial en farà la designació. El Codi de família n'estableix l'ordre de preferència: en la tutela de persona incapaç, el seu cònjuge o la persona de sexe diferent amb qui conviu en relació estable de parella; els descendents de l'incapacitat, si són majors d'edat, o els ascendents; el cònjuge del pare o de la mare, o la persona que en morir un o altre es trobi en el supòsit de persona de sexe diferent amb qui es conviu en relació estable de parella; i els germans del menor o incapacitat.

Les funcions tutelars són exercides de forma gratuïta, llevat dels casos en els quals s'estableixi expressament una remuneració. En aquest cas, poden establir la quantia de la remuneració el pare i la mare o l'autoritat judicial, si aquells no ho han previst.

Els aliments

El Codi defineix allò que s'entén per aliments: tot allò que és indispensable per al manteniment, l'habitatge, el vestit i l'assistència mèdica de l'alimentat, així com les despeses per a la formació si aquest és menor, i per a la continuació de la formació, un cop arribat a la majoria d'edat. També en el mateix concepte s'inclouen les despeses funeràries. Sobre aquest particular, especifica que els cònjuges, els descendents, els ascendents i els germans estan obli-

gats a prestar-se aliments; els deures d'assistència entre cònjuges, i entre pare o mare i fills, es regulen per les disposicions específiques o per les que estableix el Codi; els germans majors d'edat i no emancipats, només tenen dret als aliments necessaris per a la vida; i si la persona que té dret a rebre aliments és descendent de la persona obligada i la necessitat deriva d'una causa que li és imputable, només té dret als aliments necessaris per a la vida.

Pot reclamar aliments solament la persona que els necessita, el seu representant legal o l'entitat pública o privada que l'aculli. Tanmateix, encara que es té dret als aliments a partir que es necessiten, no es poden demanar els anteriors a la data de la reclamació judicial o extrajudicial, degudament provada.

Les successions

La *Compilació* va dedicar el llibre segon, el més llarg, a les successions, fet que permet constatar de la importància que aquesta part del dret civil té a Catalunya. Aquest interès va decidir el Parlament a aprovar, el 1991, una llei per la qual es promulgava el Codi de successions per causa de mort en el dret civil de Catalunya, que conté una «normativa autònoma, completa i global del dret successori català», amb la finalitat d'oferir una ordenació sistematitzada que reguli «una de les parts fonamentals de l'ordenament jurídic de Catalunya», tot modificant el dret successori tradicional per adaptar-lo a la realitat d'avui.

Aclarim que el dret successori és el que regula la transmissió dels béns, drets i obligacions deixats per una persona en el moment de la seva mort, a favor d'una o d'unes altres persones, d'acord amb la seva voluntat. Aquest conjunt patrimonial és el que constitueix l'herència que es transmet amb la successió.

Parentiu

Aquest concepte correspon al dret de família, però té un paper important en les successions. Per això el situem en aquest apartat. És el vincle que uneix dues persones per raó de la sang o de la llei: el llaç que lliga les persones com a conseqüència de la paternitat. Les persones unides per raó del parentiu, en el curs del temps, constitueixen les generacions i el grau o distància entre elles es pot representar gràficament mitjançant el que s'ha anomenat arbre genealògic o arbre de família. Amb l'arbre es comprenen pràcticament les relacions del parentiu; cal distingir: (a) Línia

Primera pàgina de l'edició del 1576 dels Capítols dels drets i altres coses del General del Principat de Catalunya, del Rosselló i de la Cerdanya fets en les Corts Generals de l'any 1481. *Catàleg de l'exposició d'obres antigues, Barcelona, 1995. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)*

CAPITOLS DELS DRETS Y ALTRES COSES DEL GENERAL DEL Principat de Catalunya, y Comtats de Rossello y Cer

danya, fets en corts generals de Lany. M. cccc. lxxxj. fins en lany M. D. Lxiiij. inclusiv: per manament dels molt Illustres Senyors Deputats, ab interuencio dels molt Reuerent y Magnifics Oidors de comptes del trienni M. D. Lxxv. de nou torregies y comprovats, ab los authentics originals, en lo Archiu de la Serenissima majordelia casa de la Deputatio segondita: y dels drets que per practica se paguen.



Ab adnotacions y referiment de altres capitols sobre lo mateix, y numeros en los marges, y ab complit reportors.



Litt. H. n.º 1.

EN BARCELONA. Any M. D. Lxxvj.

Venense en casa de la Viuda Cortey

directa o de parentiu de consanguinitat, que conserva el vincle de la sang, així: avis, pares, fills, néts. Aquesta línia pot ser ascendent, com els fills respecte dels pares i els avis, o descendent, com els pares respecte als fills i néts. (b) Línia col·lateral, constituïda pels descendents d'una persona i els descendents del seu germà. (c) Afinitat, relació constituïda per la unió de dues persones i dues parenteles: el marit i els seus consanguinis amb la muller i els seus.

Els graus de parentiu es computen com segueix: en la línia directa, cada generació és un grau descomptant la del progenitor; en la col·lateral, se sumen les generacions de cada branca que surt del tronc comú. L'establiment d'aquests graus és important perquè tenen un paper bàsic en l'aplicació de les lleis de la successió intestada.

Els heretaments

Si bé l'hereu és la figura més característica de l'herència establerta per testament, cal saber que el que es denomina heretament és la institució contractual d'hereu, que només pot ser atorgada en capítols matrimonials, de manera personal o mitjançant poder especial. D'aquí que la seva regulació correspongui al Codi de família. Aquest atorgament pot ser a favor dels contraents, dels fills o dels descendents d'aquests, i també dels contraents entre ells amb caràcter mutual. Mitjançant els heretaments es poden estipular tota mena de condicions, limitacions, substitucions i fideïcomisos; nomenar administradors i marmessors, i confiar encàrrecs o funcions a altres persones amb la mateixa amplitud que en els testaments.

Testaments

La manifestació de la voluntat d'una persona per disposar la seva successió es fa mitjançant el testament. Per aquest document el causant ordena la seva successió mitjançant la institució d'un o més hereus, amb la possibilitat d'establir llegats i altres disposicions per a després de la seva mort. El *Codi de successions* estableix que poden atorgar testament totes les persones que no siguin incapaces per fer-ho segons la llei, i s'ha d'establir en un sol acte davant de notari, del rector o de forma hològrafa.

En el testament notarial denominat obert, el testador expressa la seva voluntat al notari, de paraula o per escrit, i aquest redacta el testament, el qual és llegit i signat per l'interessat i pel mateix notari. No

són necessaris testimonis, si no és que el testador els demani perquè no sap firmar o perquè les seves condicions físiques ho requereixen. El testament notarial tancat, en canvi, és escrit pel testador en forma autògrafa o per una altra persona per encàrrec seu. El testador ha de firmar totes les pàgines i al final del testament, i salvar les paraules esmenades, ratllades o afegides entre línies. Després, s'introdueix en una coberta tancada, de manera que no es pugui extreure el document sense esquinçar-la.

El testament també es pot atorgar davant de rector i en forma oberta, en aquelles localitats sense notaria demarcada o amb notaria vacant, amb les mateixes solemnitats dels testaments oberts notarians. Aquest testament requereix la presència de dos testimonis idonis, que han de firmar juntament amb el rector, i ha de ser protocol·litzat per un notari o custodiat a l'arxiu parroquial. No es pot lliurar còpia d'aquest testament si no s'ha procedit prèviament a la seva protocol·lització.

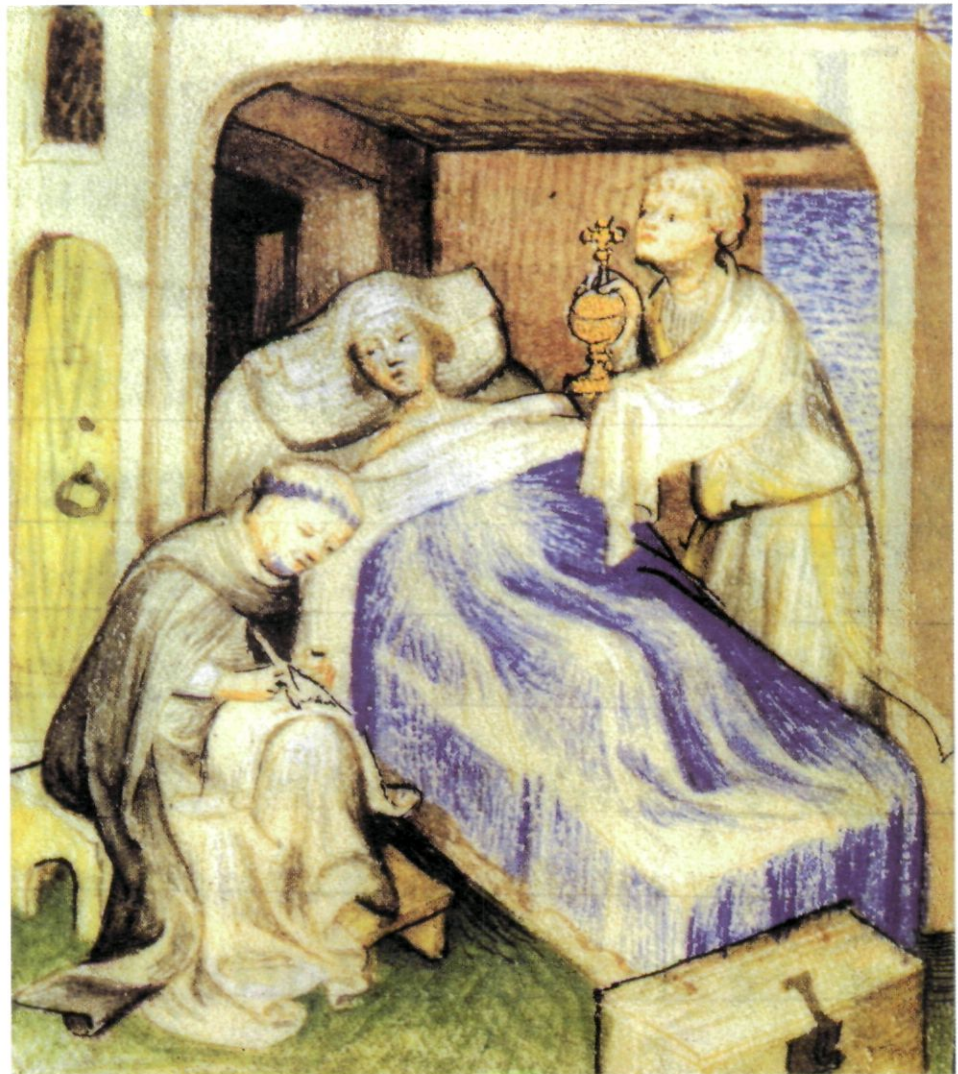
Encara hem de fer esment del testament hològraf, que només pot ser atorgat per persones majors d'edat; perquè sigui vàlid, cal que estigui escrit i signat de manera autògrafa pel testador, amb expressió del lloc, l'any, el mes i el dia de l'atorgament, havent salvat amb la seva signatura les paraules ratllades, esmenades, afegides interlineades. Aquest testament s'ha de presentar davant del jutge competent per tal que n'ordeni la protocol·lització, en el termini màxim de cinc anys, comptats des de la mort del testador.

Com a complement d'aquestes disposicions successòries, cal citar el *codicil* i la *memòria testamentària*. Pel primer, l'atorgant disposa dels béns que s'ha reservat per testar en capítols, i pot fer-hi addicions o reformar parcialment el seu testament, o dictar disposicions a càrrec dels seus hereus abintestat. Els codicils han de ser atorgats amb les mateixes solemnitats que els testaments, però no s'hi pot instituir hereu. Quant a la *memòria testamentària*, es tracta d'un document establert pel testador —que ha de signar a totes les pàgines—, fa referència a un testament anterior i té el valor de codicil. Per a aquest document, regeix la mateixa regulació dels testaments i només pot fer referència a disposicions de diners que no excedeixin de la vintena part del cabal relict i d'objectes personals de moderada importància.

L'hereu

El testament ha de contenir necessàriament institució d'hereu. Aquesta condició, que ja figurava en la *Compilació*, ha estat també recollida en el Codi de

«La Mare de Déu
son fill n'embolcava
i estant-lo embolcant
n'és nada una planta:
nasqué Sant Ramon
fill de Vilafranca,
confessor de reis,
de reis i de papes.
Confessava un rei
que en pecat n'estava.
El pecat és gros,
sant Ramon plorava...»
Joan Maragall



Un frare mendicant assisteix un
agonitzant i li pren testament.
Miniatura del còdex Le Roman
de la Rose, poema del segle XIII.
Biblioteca de la Universitat de
València (Gil Carles)

successions. Una excepció d'aquesta regla és el dret de Tortosa, que no exigeix la institució d'hereu en els testaments. L'hereu és una figura representativa del dret català, derivada del romà, que durant molt temps ha estat considerada bàsica per a la prosperitat de la pagesia, ja que l'hereu restava lligat a la propietat rural amb l'obligació de conservar-la i transmetre-la als seus successors, a la vegada que oferia ajut als germans fadrísters o cabalers.

El nostre dret tracta amb extraordinària cura aquesta institució i, si bé disposa que aquell qui és hereu ho és per sempre, hi distingeix diversos matisos i preveu, encara, que contractualment o testamentàriament es pot nomenar successor de l'hereu. Per això, disposa que l'hereu instituït vitaliciament, si per a després de la seva mort s'ha instituït un altre hereu, el primer té caràcter d'hereu fiduciari i l'hereu posterior té el de substitut fideïcomissari condicional. El caràcter condicional de l'hereu posterior respon al fet que, si no arriba a ser-ho, l'instituït vitaliciament esdevé *hereu universal*, pur i lliure.

Els llegats

Per testament, codicil o memòria testamentària es poden ordenar llegats. Això és, disposar que un determinat bé, o una part, passi a una persona concreta. Els llegats, a càrrec de l'hereu, es defereixen al legatari a la mort del testador; si s'han ordenat sota condició suspensiva, però, la delació té lloc quan la condició es compleix. El *Codi de successions* determina les diverses classes i matisos de la concessió de llegats, i admet que aquests es puguin ordenar a favor de persona encara no concebuda al moment de la mort del testador o quan la personalitat del legatari encara s'ha de determinar per un fet futur, casos en els quals la delació es produeix quan té lloc el naixement o s'esdevé el fet que determina la personalitat del legatari.

Malgrat això, la llei vetlla per l'hereu en establir que quan, per raó dels llegats, no quedi lliure la quarta part de l'actiu hereditari líquid per a l'hereu, aquest té dret a retenir en propietat la dita part, anomenada falcídia. Amb aquesta finalitat, els llegats poden ser reduïts en la mesura necessària.

Els marmessors

Hem de fer esment de la figura dels marmessors: és la designació que pot fer el testador a favor d'unes persones a fi que s'encarreguin de distribuir l'herèn-

cia. Així ho admet del Codi de successions en disposar que el testador o l'heretant poden nomenar en testament, codicil o heretament, un o més marmessors universals i particulars per tal que, investits de les facultats pertinents, executin, respecte a la seva successió, els encàrrecs que els hagin conferit.

Aquest càrrec és voluntari, però, una vegada acceptat, encara que sigui de manera tàcita, no pot excusar-se de continuar en el seu exercici, sense causa justa apreciada pel jutge. Tampoc poden delegar les seves funcions si no han estat facultats per fer-ho. Tot i això, el marmessor té dret a percebre el que correspongui pels seus treballs professionals i, cas que sigui marmessor universal, li correspon el deu per cent del valor de l'herència, si bé els llegats o les altres disposicions a favor dels marmessors no són imputats en la seva retribució, a no ser que el causant ho hagi disposat. També les despeses personals, judicials o extrajudicials originades per l'actuació dels marmessors són a càrrec de l'herència.

La llegítima

La llegítima —diu el Codi de successions— confeïx per ministeri de la llei a determinades persones el dret d'obtenir en la successió del causant un valor patrimonial que aquest els pot atribuir a títol d'institució hereditària, llegat, donació o de qualsevol altra manera. Són legitimaris els fills matrimonials, no matrimonials i adoptius per parts iguals, i els fills premorts són representats pels seus respectius descendents per estirps. Si no hi ha descendents amb dret a llegítima, són legitimaris el pare o la mare per meitat.

L'import de la llegítima és la quarta part de la quantitat base que resulta d'aplicar les regles següents: 1) Es parteix del valor que els béns de l'herència tenien al temps de la mort del causant, amb deducció dels seus deutes i de les despeses de la seva darrera malaltia, l'enterrament i el funeral. 2) A aquest valor líquid s'ha d'afegir el dels béns donats pel causant, amb les excepcions que indica la llei. 3) En cas que el donatari hagués alienat els béns donats, s'ha d'afegir el valor que tenien en el moment de la seva alienació i, si haguessin deperit per culpa del donatari, el valor d'aquests quan es produí la seva destrucció.

Els legitimaris han de detreure la llegítima d'una única quarta part; per determinar la llegítima individual cal tenir en compte que, entre els diversos legitimaris, fan nombre l'hereu, el legitimari que hi ha renunciat, el que ha estat desheretat justament i el declarat indigne de succeir el causant.

La quarta vidual

El consort sobrevivent té acció de caràcter personal, que li atribueix aquesta figura, per exigir als hereus la quarta vidual, que consisteix en la quarta part de l'herència líquida del premort. Té dret a reclamar-la el consort sobrevivent que, amb els seus béns propis units als que li puguin correspondre en l'herència del premort (encara que no els exigeixi o que hi renunciï), no tingui, en morir l'altre cònjuge, mitjans econòmics suficients per a la seva còngrua sustentació, d'acord amb el nivell que vida que havien mantingut els consorts i el patrimoni relict.

Successió intestada

Quan una persona mor sense deixar hereu testamentari o heretament, o quan els nomenats no arriben a ser-ho, s'obre el que s'anomena successió intestada.

En aquest cas és la llei qui crida els hereus del difunt, i l'herència es defereix primerament als fills del causant, matrimonials, no matrimonials i adoptats per dret propi, i als seus descendents per dret de representació, sense perjudici de l'usdefruit vidual, si correspon. En cas que el causant mori sense fills ni descendents, el succeeix el cònjuge supervivent. Si mor sense fills ni descendents ni cònjuge, el succeeixen el pare i la mare a parts iguals, o només un d'ells si l'altre ha premort. I si tots ells falten el succeeixen els ascendents, els quals, si són de la mateixa línia i grau, el succeeixen per caps; i, si són de línia diversa i del mateix grau, el succeeixen una meitat la línia paterna i l'altra meitat la línia materna. I si el causant mor sense fills, descendents, cònjuge ni ascendents, el succeeixen els familiars col·laterals, segons grau i estirp. A manca de les persones esmentades, el succeeix la Generalitat de Catalunya.

La llei d'unions estables també estableix disposicions per al cas de defunció d'un dels membres d'una parella heterosexual. El sobrevivent té la propietat de les robes, del mobiliari i dels estris que constitueixen el parament de l'habitatge comú, i durant l'any següent té dret a residir a l'habitatge amb la facultat de prendre'n possessió; també té dret a ésser alimentat amb càrrec al patrimoni del premort, d'acord amb el nivell de vida que ha mantingut la parella i la importància del patrimoni, independentment d'altres drets que li puguin correspondre. Tanmateix, aquests drets es perden si durant l'any posterior a la defunció l'interessat es casa o passa a conviure maritalment amb una altra persona, o si negligeix greument els



Malgrat una progressiva imposició de les lleis castellanes, el Dret català fou respectat i reconegut pels reis de Castella fins la desfeta del 1714 i la implantació del Decret de Nova Planta.

Miniatura de la Carta executòria donada pels reis Catòlics a Tordesillas l'any 1484. Catàleg de l'exposició d'obres antigues, Barcelona, 1995. Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)



Document de reconeixement de llinatge, datat a València l'any 1633, on es declara la descendència per línia masculina d'un estament de la noblesa catalana. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

seus deures envers els fills o filles comuns. També té dret a posar a nom seu l'arrendament de l'habitatge si anava a nom del convivent premort.

De manera semblant, la mateixa llei disposa que, en cas de defunció d'un dels membres d'una parella estable homosexual, el sobrevivent que no tingui mitjans econòmics suficients i que entri en concurrència amb els descendents i els ascendents del convivent premort, té dret a exercir acció personal per exigir als hereus béns hereditaris o els seus equivalents en diners, a elecció d'aquells, fins a la quarta part del valor de l'herència. Si no hi ha descendents ni ascendents del premort, en concurrència amb els familiars col·laterals dintre del segon grau de consanguinitat o adopció, o amb els fills i filles d'aquests, si han premort, té dret a la meitat de l'herència. I, encara, si manquen les persones esmentades, té dret a la totalitat de l'herència.

Els drets reals

S'ha definit el dret real com aquella facultat que té una persona sobre una cosa específica i determinada, de tal manera que, com a titular del poder sobre ella, li permet oposar-se a qualsevol tercer. Aquests drets varen ser regulats en el llibre tercer de la *Compilació* i el seu contingut ha estat en bona part derogat per

lleis aprovades pel Parlament de Catalunya sobre censos; d'acció negatòria, immissions, servituds i relacions de veïnatge; i finalment, de garanties possessòries sobre cosa moble. A continuació, enumerem les institucions que apleguen.

La propietat

La propietat s'ha definit com aquell dret de gaudir i disposar d'un bé o d'una cosa sense altres limitacions que les que estableixen les lleis. Comporta, per tant, dues facultats bàsiques: la lliure disposició de la cosa i el seu lliure aprofitament. Aquest dret s'adquireix de diverses maneres: per ocupació, o adquisició de béns apropiables per la seva naturalesa i que no tenen amo; per tradició, o transmissió d'una cosa d'un propietari a un altre per qualsevol títol; accessió, que és l'increment que sofreix una cosa, la qual, sense modificació del dret de propietat, resulta augmentada; usucapió o prescripció adquisitiva, és a dir, adquisició de la propietat sobre un bé immoble per la possessió en concepte d'amo pel temps de trenta anys, sense necessitat de títol ni de bona fe (si es tracta d'un bé moble, en calen només sis); i per donació, o disposició gratuïta d'una cosa a favor d'una altra persona, que l'accepta.

Patent de Sanitat d'una expedició de mercaderies embarcada a Mataró amb destí cap a les Amèriques, l'any 1756. Museu Comarcal del Maresme, Mataró (Ramon Manent)



La possessió

La institució de la possessió està regulada pel Codi civil i indica el domini o la potestat sobre una cosa. La possessió natural és la tinença d'una cosa o el gaudiment d'un dret per una persona, i la civil és també la tinença i el gaudiment, si bé unit a la intenció de tenir la cosa o el dret com a propis. Els requisits per a la possessió són: l'ocupació de la cosa o del dret, i el fet que aquests quedin subjectes a la nostra voluntat, als actes propis i a les formalitats legals establertes.

L'usdefruit

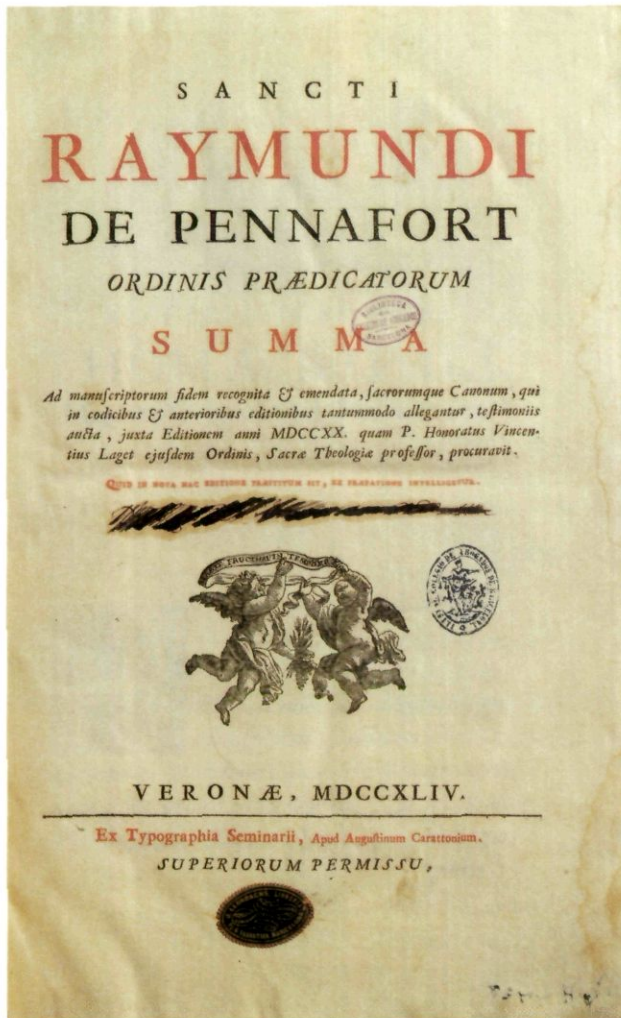
L'usdefruit és la institució que dóna dret a fruitir dels béns d'altri amb l'obligació de conservar-ne la forma i la substància, llevat que el títol de la seva constitució o la llei autoritzin una altra cosa. La compilació que regeix aquesta figura centra l'interès en els predis plantats i en els boscos, tot fent esment especial al fet que l'usufructuari podrà tallar a l'època i en la manera que sigui costum a la comarca; també distingeix què ha de fer si els arbres són fruiters, de ribera o si es tracta de boscos per a l'explotació del fustam.

Censos

Una llei de 1990 defineix el cens com la prestació periòdica dinerària anual de caràcter perpetu o temporal que es vincula a la propietat d'una finca, la qual respon directament i immediata del seu pagament. Hi intervenen, doncs, dues persones, el censatari, que està obligat a pagar la pensió, i el censalista, que té dret a rebre-la. Cal distingir dues classes de censos: els anomenats emfitèutics, que són perpetus però redimibles a voluntat del censatari, i els vitalicis, que són temporals i irredimibles, si no s'ha estipulat expressament una altra cosa.

Rabassa morta

La institució de la rabassa morta, denominada també primers ceps, consisteix en un establiment emfitèutic instituït en un contracte pel qual l'amo del sòl en cedeix l'ús per tal de plantar-hi vinyes i retenir-lo durant el temps que visquin els primers ceps. El cessionari, per la seva banda, paga a l'amo una renda o pensió anual en fruits o en diners. Aquest cens s'extingirà per la mort dels primers ceps, si queden infructífers les seves dues terceres parts o, definitivament, si no s'ha establert altrament, al cap de cinquanta anys de la seva constitució.



Edició vuitcentista de la Summa de Cassibus de Poenitentiae et matrimoniae. Verona, 1744. Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

Acció negatòria

Regulada també per una llei de 1990, l'acció negatòria és la que correspon al propietari d'un immoble de fer cessar les pertorbacions il·legítimes del seu dret que no consisteixen en la privació o el reteniment indeguts de la possessió. D'aquí que l'acció esmentada s'estengui fins a poder exigir l'abstenció de pertorbacions futures i previsible com les indicades.

Immissions

Les immissions són una figura jurídica introduïda recentment en el nostre dret per la llei de 1990 a què ens hem referit. S'han definit com una pertorbació, perjudicial i molesta, que sofreix el propietari d'un immoble, provocada per la penetració d'elements imponderables que l'envaeixen com a conseqüència de l'activitat d'un veí. Les immissions que causen danys a l'immoble són prohibides i generen responsabilitats pel dany causat.

Servituds

La llei concreta d'una forma molt simple que la servitud és el dret real que grava parcialment un immoble en benefici d'un altre. L'immoble a favor del qual està constituïda la servitud s'anomena *predi dominant*, i el que la pateix, *predi servent*. Com es dedueix, les servituds s'estableixen en benefici del predi dominant, però no s'estenen més enllà del que cal per assolir la servitud. Les servituds es poden constituir per títol, per usucapí i per llei. Citem només les diverses classes de servituds que regula el nostre dret: servituds forçoses, o de pas, de conducció i d'aqüeducte, i servituds voluntàries, o de llums i de vistes.

Mitgeria de càrrega

La figura de la mitgeria de càrrega, ben característica del nostre dret des de l'Edat Mitjana, ha estat regulada novament com a voluntària i no com a forçosa, tal com havia estat tradicionalment. Es diu que una paret és mitgera de càrrega quan s'aixeca en el límit de dues o més finques amb la finalitat de servir d'element sustentador de les edificacions o d'altres obres de construcció que s'hi facin. La mitgeria s'estableix per pacte entre propietaris interessats, i la paret ha de reunir les condicions necessàries per a la construcció a què ha de

L'activitat comercial, com la vida privada i les relacions entre les persones i les entitats, està regulada pel Dret consuetudinari



servir de suport, segons la normativa urbanística de la zona on es construeix. La paret ha de tenir el gruix corresponent, la meitat en el terreny propi i l'altra meitat a la del veí o veïns interessats i les despeses de construcció són a càrrec del propietari que hagi aixecat la paret. Però quan el veí «faci càrrega», cada propietari ha de contribuir en la proporció pactada o segons l'ús que en fa; i, si no ha pagat la part del cost que li correspon, no pot carregar-hi la seva edificació.

Veinatge

A continuació de la mitgeria, la llei es refereix a les relacions de veinatge, i regula les que es refereixen a les diverses situacions que es poden donar en les quals la mitgeria és forçosa. Es tracta de les situacions de parets de tanques de patis, d'horts, de jardins i de solaris, en els quals el sòl de la tanca divisòria és mitger, cas en què el veí no té l'obligació de contribuir a la meitat de les despeses de construcció i de manteniment fins que hi edifiqui o tanqui la finca; d'aigües, situació en què l'amo del predi inferior és obligat a rebre les aigües pluvials que li arriben de manera natural del predi superior; segons si es tracta d'arbusts o arbres, marges i ribes, on es presumeix que les parets que els revesteixen són propietat del ti-

tular del predi superior; de pous, per als quals s'estableix que no es poden obrir a una distància menor de 60 centímetres d'una paret mitgera o del límit d'un veí, llevat allò que disposi la legislació d'aigües; de llums, en què no es poden tenir vistes ni llums sobre el predi veí, ni obrir finestra o construir ràfec voladís amb paret pròpia que confronti amb el veí, si no es té constituïda una servitud a favor; d'arbusts i arbres, situació en què el propietari que els planti entre predis destinats a plantació o cultiu, ha de fer-ho a una distància mínima d'un metre o dos metres de la línia de partió segons si es tracta d'arbusts o arbres respectivament.

La penyora

La penyora és el dret establert com a garantia d'una obligació sobre una cosa que entra en possessió del creditor a fi de respondre de les responsabilitats pecuniàries que neixen d'aquesta obligació així garantida. La legislació recent ha regulat novament aquesta figura. L'objecte donat en garantia respon a una quantia màxima fixada en el moment de la seva constitució i es pot establir per qualsevol títol. Això no obstant, per tenir efectes contra tercers requereix que consti en instrument públic i que es compleixin dues

condicions: la lliure disposició de la cosa per part del pignorant i la transmissió de la possessió de la cosa al creditor o a un tercer d'acord amb el pignorant.

Les obligacions

El desenvolupament social dels ciutadans es projecta amb un conjunt de decisions interpersonals que comporten convencions, a partir de les quals es concreten mútues prestacions. D'aquestes prestacions es deriven les relacions contractuals, que són objecte de regulació al llibre quart de la *Compilació*, dedicat a les obligacions, els contractes i la prescripció. Per l'obligació, una persona deu una determinada prestació a una altra, la qual té la facultat d'exigir-la. Els contractes, doncs, són la font principal de les obligacions. La prescripció, per la seva banda, és una causa d'extinció de l'obligació. Recollim, a continuació, els principals tipus d'obligació.

Venda a carta de gràcia

La venda a carta de gràcia és una de les figures tradicionals del dret català, que ha estat regulada novament per llei de l'any 1991. Es pot definir com la forma contractual que reserva per al venedor la possibilitat de poder recuperar la cosa venuda, això és, el dret de redimir que conserva el venedor per adquirir allò que havia venut per un preu determinat, durant un termini màxim de trenta anys si es tracta d'un bé immoble i de sis si és un bé moble. D'aquí el seu nom de carta de gràcia.

Contractes d'integració

A Catalunya existien, i encara existeixen en certes contrades pirenaïques, contractes referents a l'exploració de la terra o reguladors de les relacions de pasturatge, l'aplicació dels quals avui ha quedat molt limitada. En canvi, d'un temps ençà s'ha incrementat l'exploració agropecuària, situació que ha afavorit el sorgiment de la llei que regula els contractes d'integració, els quals tenen per objecte obtenir en col·laboració productes pecuaris per a la reproducció, la cria o l'engreix. Per aquest contracte una de les parts, anomenada integrador, s'obliga a proporcionar el bestiar, els subministraments necessaris i la direcció tècnica de la producció; l'altra part, anomenada integrat, s'obliga a facilitar els espais, les instal·lacions i els

serveis necessaris per a la producció, a canvi d'una remuneració que el primer ha de satisfer en relació amb la producció obtinguda.

Fundacions privades

Les fundacions consisteixen en l'adscripció d'uns béns determinats per aconseguir unes finalitats concretes, d'acord amb la voluntat del fundador o dels fundadors. Es requereixen, per tant, tres elements: uns béns o un patrimoni, una o diverses persones que els administrin, i uns objectius atenen a la voluntat expressada pel fundador o fundadors.

Rescissió per lesió

La rescissió per lesió és una figura característica del dret català que permet l'anul·lació dels contractes amb caràcter honorós relatius a béns immobles en els quals l'alienant hagi sofert lesió en més de la meitat del preu just. És coneguda en llatí com a *ultra dimidium*, i en català com a *engany a mitges*. En aquesta situació, el venedor perjudicat pot demanar la rescissió, i la seva acció és personal i transmissible als hereus. Cal tenir en compte, però, que caduca després de quatre anys de la data del contracte.

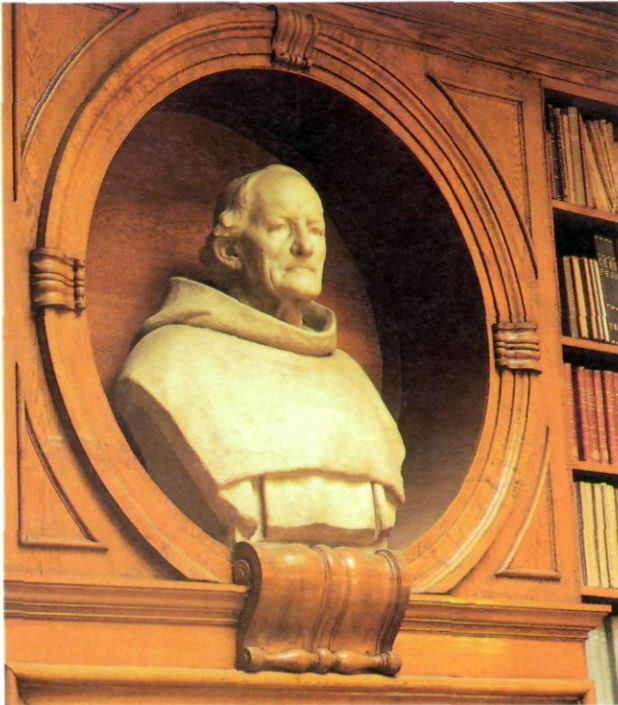
* * *

Aquestes són, a grans trets, les institucions més significatives del nostre ordenament jurídic. La vida privada dels ciutadans que constitueixen la societat catalana és el teixit sobre el qual el dret civil exerceix la seva acció reguladora i protectora. Tanmateix, s'observa que, en la societat en què vivim, d'un temps ençà, llevat dels professionals del dret, cada dia hi ha un major desconeixement de les principals institucions o figures jurídiques que regeixen les relacions civils ciutadanes, les quals haurien de formar part de la cultura general, i fins i tot popular, com s'esdevenia en d'altres temps.

Aquest desconeixement, per desinterès o dificultat d'informació, afebleix els vincles que ens uneixen a la terra que ens ha vist néixer i les relacions existents entre els conciutadans del país en el qual vivim. Cal tenir present que el dret, al costat de la llengua, és un element distintiu i bàsic de la nostra identitat. No oblidem que, com va escriure Ciceró fa més de dos mil anys, «l'esperit i la saviesa d'un poble es manifesten en les seves lleis».

Bust de marbre, obra d'Eusebi Arnau, que des del 1896 presideix la sala de la Junta

de Govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona (Ramon Manent)

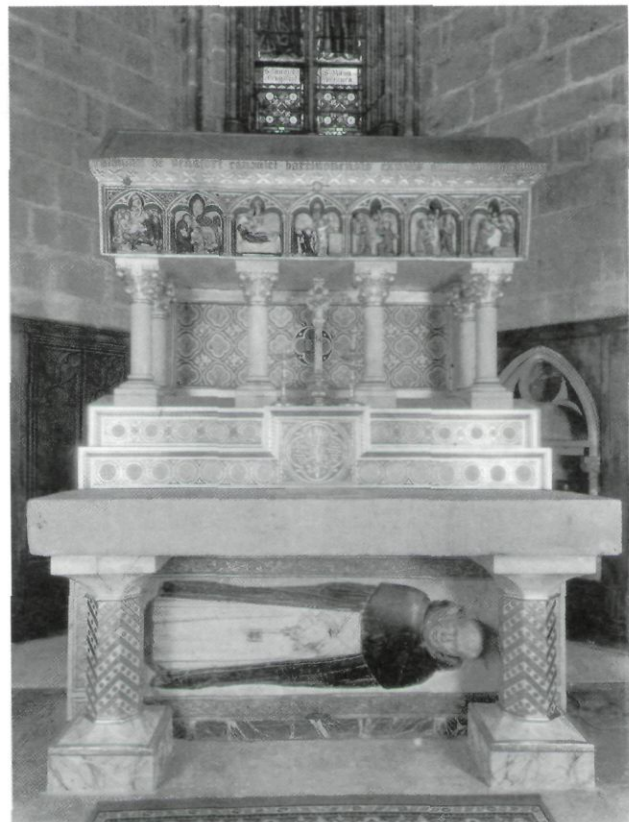


La Junta General del Col·legi d'Advocats de Barcelona de 29 de maig de 1886, presidida per l'eminent jurista Duran i Bas i a proposta d'aquest, va prendre l'acord de celebrar anualment una missa en sufragi dels advocats morts durant l'any anterior justament l'endemà de la festivitat de sant Ramon de Penyafort. A la vegada, en la mateixa sessió, aquest era elegit, per unanimitat, patró del Col·legi. Aquesta elecció era confirmada amb tota solemnitat el 7 de gener del 1887, festivitat del Sant, en l'extraordinària funció religiosa que va tenir lloc a la Catedral de Barcelona, amb assistència de la Junta del Col·legi, primeres autoritats de la ciutat i gran nombre d'advocats i devots.



El ressò popular que va tenir la canonització del sant penedesenc es va manifestar en nombrosos goigs i cançons, i també en les confraries que van sorgir arreu de Catalunya, les quals tenien cura de l'altar, el culte i,

particularment, la celebració de la festa del Sant. La més antiga és la de Seró, prop d'Artesa de Segre (la Noguera), fundada l'any 1603 per decret del bisbe de la Seu d'Urgell. (Arxiu Cuyàs, 1975)



Capella i sepulcre de Sant Ramon. Catedral de Barcelona. L'estàtua jacent de sota l'altar és possiblement del segle xv



Retrat de Ramon de Penyafort, de Giovanni da Fiésolo, conegut per Fra Angelico, datat el 1436. S'hi llegeix la inscripció Sanctus Raymundus de Cathaloniae, Magister Ills. Ordinis. El sant vesteix capa i a la mà dreta ostenta la fèrula que simbolitza el seu ministeri de

Predicadors, i a l'esquerra un llibre, probablement les Decretals. Medalló del fresc de la Gran Crucifixió del convent-museu de Sant Marc, de Florència.

Fundació Jaume I

Memòria de l'any 2000



Fundació Jaume I

Memòria de l'any 2000

XXIV Premis d'Honor Jaume I

Són dos premis que s'atorguen l'un a persones i l'altre a entitats que mereixin l'agraïment del nostre poble per llur acció, reconeguda arreu dels Països Catalans, de caràcter científic, cultural en general, social, artístic, cívic, etc., i que no s'hagi manifestat preferentment o exclusivament en forma d'obra escrita.

Les persones han d'ésser dels Països Catalans, vivents, d'una catalanitat conscient, explícita, exemplar i de provada continuïtat, tant si llur residència és als nostres territoris com si és fora.

Les entitats han d'ésser actuals, i també d'una catalanitat conscient, explícita, exemplar i de provada continuïtat, sigui quina sigui llur residència o àmbit d'actuació.

Premi a les persones

Jordi Savall i Bernadet
d'Igualada (Anoia)

Per ser reconegut arreu del món com a intèrpret destacat de música antiga i un dels músics més rellevants de la seva generació; per la seva tasca concertística, pedagògica, de recerca i com a director i creador de conjunts orquestrals, que el situa entre els màxims artífexs de l'actual procés de revalorització de la música històrica, i perquè amb la seva obra prestigiosa Catalunya i situa el nostre país a l'avantguarda de la música culta.





Premi a les entitats

Festival Internacional de Música de Cantonigròs de Cantonigròs (Osona)

Perquè mitjançant el foment de la música coral i de la dansa contribueix al prestigi i a la projecció internacional de Catalunya, difon el coneixement de la realitat i de la cultura catalana arreu del món, i promou l'agermanament entre els pobles; per la reconeguda exigència artística de la competició; per impulsar la promoció internacional de grups catalans; i perquè, en estimular l'acolliment dels participants a casa de centenars de famílies, enforteix els llaços d'amistat, de pau i de convivència entre cultures i persones.



Lliurament

Va tenir lloc, com és habitual, en el Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, el dia 2 de novembre, dijous. L'acte va ser presidit per l'alcalde de la ciutat, Joan Clos i Matheu. La presentació dels guardonats va córrer a càrrec de dos membres del Jurat: Ramon Pla i Arxé, que va parlar del Festival Internacional de Música de Cantonigròs, i Antoni Dalmau i Ribalta, que ho va fer de Jordi Savall.

El Cor Vivaldi. Petits Cantors de Catalunya, guanyador del Festival de Cantonigròs els anys 1995 i 1997, va cloure l'acte amb la interpretació de diverses cançons del seu repertori sota la direcció del mestre Òscar Boada. Barcelona.





XVIII Premis Jaume I d'Actuació Cívica

Són sis premis destinats a fer conèixer i distingir la tasca (generalment poc coneguda, sovint anònima, però exemplar) de persones vivents que sempre han actuat i actuen, sense equívocs, al servei de la identitat pròpia dels Països Catalans, en els diversos àmbits de la vida i de la relació humana, com ara l'ensenyament, els mitjans de comunicació, les ciències, l'art, la cultura popular, la música, el teatre, l'economia, el dret, l'acció social i cívica, etc.

El Jurat ha ponderat les propostes de nombroses persones i entitats dels Països Catalans i, d'acord amb els criteris assenyalats en cada cas, atorga els **Premis Jaume I d'Actuació Cívica Catalana** de l'any 2000 a les persones següents:

Josep Lluís Bausset i Ciscar
de l'Alcúdia de Carlet (Ribera Alta,
País Valencià)

Pel seu molt dilatat magisteri com a professor d'institut i mestre de llengua valenciana, reconegut i valorat per la seva continuada defensa del nostre idioma i del país, que l'ha portat a influir en nombroses generacions de joves escriptors i artistes, i ha contribuït a forjar vocacions nacionalistes a les comarques centrals del País Valencià.

Pere Català i Roca
de Valls (Alt Camp)

Per la seva intensa activitat com a historiadore, etnògraf, fotògraf, lingüista, editor i divulgador de la cultura catalana, que el va portar, entre altres iniciatives, a donar continuïtat, junt amb la seva esposa, a la meritòria Editorial Rafael Dalmau, i a formar part de nombroses associacions i entitats cíviques i culturals.



Joan Llord i Badies
de Guimerà (Urgell)

Perquè des de la seva condició d'eclesiàstic i rector de l'Espluga Calba promou iniciatives culturals, cíviques i socials al servei d'una comunitat eminentment agrícola, entre les quals destaca la creació de la pròspera cooperativa tèxtil John Fil, que dona feina a més de cent vint persones i que beneficia el poble i tota aquella zona de les Garrigues.

Maria Teresa Piquer i Biarnès
de Reus (Baix Camp)

Perquè, com a inspectora d'ensenyament, ha dut a terme una actuació continuada, exemplar i sense límits professionals a favor de l'escola catalana a les comarques de Tarragona, la qual és reconeguda i valorada molt positivament pels diversos àmbits del món educatiu: professorat i pares i mares d'alumnes.

Jaume Ros i Serra
d'Agramunt (Urgell)

Per la seva exemplar fidelitat als Països Catalans, manifestada en una llarga militància que l'ha portat a esdevenir el més prolífic defensor de la llengua i la cultura catalanes a Andorra, on resideix —i on acollí durant molts anys la representació pràctica de la Generalitat exiliada—, fins a ésser reconegut com la persona que més hi treballa i pateix per l'idioma, al qual dedica, malgrat la seva edat, gran quantitat d'hores i d'esforç

Rafael Poveda i Bernabé
de Monòver (Valls del Vinalopó, País Valencià)

Per ser impulsor i protector de la cultura catalana a les comarques del sud del País Valencià i perquè la seva tasca al capdavant de moltes iniciatives ha estat i és fonamental per a la pervivència de la nostra cultura i la nostra llengua en una zona que corre un perill molt greu de despersonalització.

XXII Premis Baldiri Reixac

Premis a les escoles

C.P. Inspector Dr. Joan Comas Camps d'Alaior (Menorca)

En reconeixement a una de les primeres escoles catalanes de l'illa que va emprendre projectes de catalanització amb la participació dels mestres i dels pares. També per l'esforç decidit, durant aquests darrers anys, per fer conèixer i estimar la nostra llengua i les tradicions menorquines a un alumnat procedent d'altres cultures, sobretot del Magrib.

C.P. El Romeral d'Alcoi (l'Alcoià, País Valencià)

A un equip de mestres que ha sabut, amb esforç i eficàcia, mantenir i ampliar el nombre d'alumnes de les línies en valencià en un context advers i de desprestigi de la llengua. També perquè ofereix tota mena d'activitats de qualitat pedagògica indubtable que aglutinen alumnat procedent d'altres centres i que han fet de l'escola un referent cultural.

IES Pare Eduard Vitària d'Alcoi (l'Alcoià, País Valencià)

Pel compromís de l'equip de professors i professores que porta a terme un projecte educatiu de manifesta innovació pedagògica, tant en els aspectes acadèmics com en la transmissió dels valors, amb un alumnat de procedència diversa. I per l'esforç decidit per vèncer tota mena d'obstacles a favor d'un objectiu clar i explícit de catalanitat.



CEIP Bac de Cerdanya d'Alp (La Cerdanya)

En reconeixement a l'equip de mestres que ha sabut incorporar les famílies en la tasca educativa i que, mitjançant una voluntat de millora de la qualitat pedagògica, ha sabut captar prou alumnat, en una situació de baixa demografia, per fer realitat el projecte de l'escola en un ambient d'harmonia.



CEIP Josep Carner de Badalona (Barcelonès)

Per la constància de l'equip de mestres en la catalanització d'un alumnat procedent en la seva totalitat de famílies de parla castellana amb l'endegament d'activitats culturals diverses, teatre i premis literaris molt lligats a la ciutat, que contribueixen a l'arrelament a la nostra cultura. També per la voluntat de l'equip de mestres per fer de l'escola un referent per al barri de la Salut de Badalona.

Escoles Minguella de Badalona (Barcelonès)

Per ser una escola catalana, molt arrelada a Badalona, que ha dut a terme des de sempre amb il·lusió i empena, seguint la trajectòria de la fundadora, un ensenyament totalment català amb l'organització d'activitats molt variades — de cultura popular, musicals, esportives i literàries— a través de les quals es transmet l'estimació al país.

Col·legi del Carme-Vedruna de Manlleu (Osona)

Per la seva decidida acció a favor de la llengua i la cultura catalanes i per haver sabut posar en pràctica, des d'una escola cristiana, l'escolarització d'alumnat procedent del Magrib amb l'educació del respecte i de la tolerància mutus.

CEIP Josep Oriols i Roca de Moià (Bages)

Per fer realitat una escola catalana oberta al poble amb entusiasme i bona entesa entre mestres, alumnes, pares i personal no docent. I pel compromís de l'equip de mestres de dur a terme un projecte educatiu de qualitat en contínua innovació en un ambient de cordialitat que afavoreix l'aprenentatge.

CEIP Castell Ciuró de Molins de Rei (Baix Llobregat)

En reconeixement al treball entusiasta de l'equip de mestres, d'una catalanitat conscient, per fer progressar l'escola en diferents aspectes, des de l'organització del treball a l'aprofitament dels espais i a la introducció de les noves tecnologies en l'aprenentatge, així com per una cohesió exemplar que multiplica la qualitat pedagògica dels resultats.

CEIP Josep M. Soler de Montbrí del Camp (Baix Camp)

Per la voluntat de l'equip de mestres de fer realitat una escola, que aplega tot l'alumnat de la vila, que ha esdevingut un referent per la constància en l'arrelament a la nostra cultura en un ambient acollidor que afavoreix l'aprenentatge.



Col·legi Pius XII de Palma de Mallorca

Per ser una escola pionera en l'ensenyament en català i de prestigi reconegut, la titularitat de la qual és de l'equip de mestres que, amb esforços econòmics, ha aconseguit tirar endavant un projecte pedagògic de qualitat. Una escola que aplega alumnat des d'un any, on es viu amb naturalitat en català i on es desenvolupen variadíssimes activitats culturals arrelades al país i projectades a la ciutat.

CEIP Collbaix de Sant Joan de Vilatorrada (Bages)

Per l'exemplaritat d'un equip de mestres per tirar endavant un projecte educatiu innovador i arrelat al país, que ha fet de l'escola, en el desè aniversari de la seva creació, un model de prestigi reconegut a tota la comarca.

Escola Pia de Terrassa (Vallès Occidental)

Per ser una escola que, mitjançant la introducció de la teoria i la pràctica dels grups flexibles, va fer un dels primers passos per atendre la diversitat a les aules. Un centre gran, que aplega alumnes de 3 a 18 anys, ben organitzat, amb molt bona relació entre els integrants de la comunitat educativa, i amb prestigi reconegut a la comarca.

ZER Riu Avall de Tivenys i de Bîtem (Baix Ebre)

Per la tenacitat de l'equip de mestres, pioner en el desenvolupament dels projectes de les Zones Escolars Rurals, i per la continuïtat en l'endegament d'iniciatives culturals variades amb ressò en els pobles de la zona.

Premi a mestres i professors

Ha estat atorgat al treball **Un tres i fora!** de Neus Saguer, Elisabet Saguer, Pere Nogué i Montserrat Forcada, de Girona, per ser un treball d'ensenyament de la sardana interdisciplinari, complet i ben estructurat, que proposa, amb una visió innovadora, una gran varietat d'activitats motivadores, adreçades a l'ensenyament secundari, que pot contribuir a la difusió de l'aprenentatge de la nostra dansa a l'escola:

El Jurat estableix una Menció Especial, sense dotació econòmica, al treball **Expressió oral per a no catalanoparlants** de Carme Monegal i Mirambell, de Tarragona, per la quantitat i la qualitat d'activitats d'aprenentatge que proposa, les quals poden ser de gran utilitat per als professionals de l'ensenyament de la llengua oral per a no catalanoparlants, en diferents àmbits educatius

Jurat

En aquesta convocatòria corresponent al curs 1999-2000, ha estat integrat per Carme Alcoverro i Pedrola, Rosa Boixaderas i Sàez, Filo Farré i Anguera, Montserrat Fons i Esteve, Dolors Freixenet i Mas, Roser Galceran i Folch, Bartomeu Palau i Rodon, Montserrat Riera i Figueras i Josep González-Agàpito i Granel, secretari.

Premis als alumnes

Educació infantil i Cicle inicial

Hola, poesia!

Alumnes de P-5 d'educació infantil del CEIP Eugeni d'Ors, de Valls

Reis

Alumnes de 1r i 2n curs de cicle inicial del CEIP Teresa Salvat Llauredó, de l'Aleixar

El peix presumit

Alumnes de P-5 d'educació infantil de l'Escola Cooperativa el Puig, d'Esparreguera

La llegenda del Pont del Diable de Martorell

Alumnes de 2n curs de cicle inicial del CEIP Juan Ramón Jiménez, de Martorell

Menú poètic de can Lleparfils: Bon profit!

Alumnes de 1r i 2n curs de cicle inicial del CEIP Molí de Vent, de Torredembarra

Taller de contes

Alumnes de P-4 d'educació infantil del Col·legi Sant Josep, de Tàrraga

Picasso: Paisatge exterior i interior

Alumnes de P-3, P-4 i P-5 d'educació infantil del CEIP El Turó, de Montcada i Reixac

A Aldaia la canalla

Alumnes de 2n curs del cicle primer de primària del Col·legi Públic Platero y yo, d'Aldaia, País Valencià

La taronja, un estudi arrelat al medi

Alumnes de P-4, P-5 i 1r d'educació infantil del Col·legi Públic Verge dels Desemparats, d'Oliva, País Valencià

Cicle mitjà i superior

Plats... per llepar-se els dits

Alumnes de 3r i 4t curs de primària del CEIP Sant Josep de Calassanç, de Súria

Al bosc amb els cinc sentits

Alumnes de 3r curs de primària del Col·legi Nostra Senyora del Carme, de Ripoll

Estudiant la previsió del temps a la Masia de Ben Viure





Esglésies del Bages

Montserrat Ribera Parera, alumna de 6è A de primària del Col·legi La Salle Manresa, de Manresa

El delta de l'Ebre, alumnes de 5è de primària

Frases i dibuixos a bell raig, alumnes de 6è de primària del CEIP Escola Montsant, de Reus

Coneixença d'una autora: Mercè Canela

Alumnes de 5è i 6è de primària del CEIP Barrufet, de Barcelona

Refranys

Alumnes de 5è i 6è de primària del Col·legi Mare de Déu del Carme, de l'Espluga de Francolí

En temps dels avis

Alumnes de 5è i 6è de primària del CEIP Rocafonda, de Mataró

Toca, toca...

Alumnes de 5è i 6è de primària del Col·legi Joaquina de Vedruna, de Terrassa

De llunes i d'amors

Alumnes de 5è i 6è de primària de l'Escola Gavina, de Picanya, País Valencià

Criatures misterioses

Alumnes de 6è de primària del CEIP Pau Vila

Ensenyament secundari obligatori

Punsola. El poeta 50 anys després...

Alumnes de 1r d'ESO de l'IES El Turó, de Mataró

Homenatge: Miquel Martí i Pol

Alumnes de 2n d'ESO de l'Escola Santa Maria, d'Artés

Els colors de la natura

Música de colors. Colors de música

Alumnes de 2n d'ESO de l'Escola Cooperativa El Puig, d'Esparreguera

L'art de la pedra en sec a Vinebre

Alumnes de 2n d'ESO de l'IES de Flix

Els escurçons a la Garrotxa

Alumnes de 2n d'ESO de l'IES La Garrotxa, d'Olot

Coneguem el món dels trobadors

Alumnes de 3r d'ESO del Col·legi Cardenal Vidal i Barraquer, de Cambrils

Episodis de la nostra història

Alumnes de 3r d'ESO del Col·legi Calassanç, de Barcelona

Meteorologia popular: El clima de la Garrotxa a través de les dites populars



Testimonis de la Industrialització

Alumnes de 3r d'ESO de l'IES Antoni Pous i Argila, de Manlleu

Rondalles i llegendes de Menorca

Alumnes de 3r d'ESO del Col·legi Nostra Senyora de la Consolació, de Ciutadella de Menorca

Auques de la Història de Formentera

Alumnes de 3r d'ESO de l'IES Marc Ferrer, de Formentera

Claus perdudes

Alumnes de 3r d'ESO de l'IES Antoni Pous i Argila, de Manlleu

Nervis, insomni,... per què?

Alumnes de 4t d'ESO del Col·legi La Salle-Manlleu, de Manlleu

L'ahir, avui

Sílvia Pagès i Martínez, alumna de 4t d'ESO de l'Escola Tabor, de Santa Perpètua de Mogoda

Batxillerat i formació professional

Submergits en una «microsocietat» aquàtica, d'Anna Serra Clusellas i Mireia Colell Sabata

Projecte d'una finca ecològica i autosuficient, de Núria Sala Vilajosana

Prevenició d'incendis forestals, de Núria Barcons Campmajó i Yolanda Casado Melero

Alumnes de 2n de batxillerat de l'IES Sant Ramon, de Cardona

La música, una nova religió per als adolescents del s. XX?, de Lluís Marco i Planells

Estudi immunològic en una població jove catalana.

Utilització del multitest IMC, d'Iria Grande i Fullana
Alumnes de 2n de batxillerat de l'Escola Sant Gregori, de Barcelona

Vehicle R/C comandat per PC, de Lluís Batlle Rossell

La destapadora, de Lluís Olivet Cos

Estudi de les transformacions del mas «La vila» de la Vall de Bianya, de Joan Descals i Rabat

Alumnes de 2n de batxillerat tecnològic de l'IES La Garrotxa, d'Olot

Pastissos per a diabètics, de Nuri Pujol Feixas

Cervells que envelleixen massa de pressa, de Mireia Coromina i Portas

Microorganismes supervivents: bacteris que resisteixen la pasteurització, de Judit Coromina i Espuña

Alumnes de 2n de batxillerat de l'IES La Garrotxa, d'Olot

Tintín a la lluna (anàlisi de les tècniques narratives i dels aspectes científics d'un còmic), d'Alba Colomer Padrosa

Una mica de dialectologia: la parla de la Garrotxa, de Montserrat Rodeja i Picart
Alumnes de 2n de batxillerat de l'IES La Garrotxa, d'Olot

Història del calçat, de Pol Da Silva Soler

El cinema català, d'Esther Alarcón Lladó

Alumnes de 2n de batxillerat del Col·legi La Presentació, d'Arenys de Mar

Els fondos, de Clara Coll Lladó i Francina Sintas Nicolau

Alumnes de 2n de batxillerat de l'IES Els Tres Turons, d'Arenys de Mar

Fora mal de cap!, d'alumnes de 1r de batxillerat

Vestigis del passat, de Sandra Parés Parladé, alumna de 2n de batxillerat del Col·legi La Salle, de Manlleu

La transició espanyola des de l'acudit

Alícia Rodenas Balbín, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Antoni Pous i Argila, de Manlleu

Inserció laboral dels alumnes de FP d'administratiu

Sheila Cabanillas Pérez, alumna de 2n de batxillerat de l'IES Esteve Terradas, de Cornellà

El malson de Kafka. Exposició, anàlisi i crítica de cinc mites universals del cinema i la literatura de terror, de Joan Naharro i Via, alumne de 2n de batxillerat de l'IES

Eugeni d'Ors, de Vilafranca del Penedès

Suro en taps, a grapats

David Pérez i Feixas, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Carles Riba, de Barcelona

Estudiar al Satorras (Anàlisi comparativa de tres generacions d'estudiants: 1966-1979-1998), de Jonc

Tarrés i Bartolí, alumne de 2n de batxillerat de l'IES Alexandre Satorras, de Mataró



Educació especial

De l'hort al pot

Alumnes d'educació especial del Col·legi Sant Jordi, de Jesús-Tortosa

Del reciclatge al disseny

Alumnes d'educació especial de l'Escola-Taller Xalest, de Sabadell

Cicles diversos

El temps

Alumnes de P-3 a 6è de Primària del CEIP Les Moreres, de Les Pobles-Aiguamúrcia

Medi ambient: Plantes útils a l'home

Alumnes de tots els nivells del CEIP Maria Borés, de La Pobla de Claramunt

Masos del nostre terme, alumnes de cicle mitjà i superior
Els masos, alumnes de cicle inicial i mitjà del CEIP Teresa Salvat Llauredó, de L'Aleixar

Recull de poemes i contes

Alumnes de cicle mitjà i superior del CEIP La Sedeta, de Barcelona

Fem realitat el nostre somni

Alumnes de tots els nivells del Col·legi La Salle, de Manlleu

Poemes Sant Jordi 1999

Alumnes de diversos nivells del CEIP d'Alfés

Reciclem – reduïm – reutilitzem

Alumnes de tots els nivells de la ZER Baix Gaià, del Catllar

Antígona: una realitat cultural

Alumnes d'ESO i batxillerat de l'IES Antoni de Martí i Franquès, de Tarragona

Llibre gran de la setmana cultural: Contes pintats, contes contats

Alumnes de 5è i 6è de primària i 2n d'ESO del C.P. Taquígraf Martí, de Xàtiva, País Valencià

Homenatge a Miquel Martí i Pol (poesia per a menjar)

Alumnes de diversos nivells del C.P. Garganes, d'Altea, País Valencià

Rondalles mallorquines

Alumnes d'educació infantil i primària de CIDE, de Palma de Mallorca

XXIII Premis Baldiri Reixac

Dotació total:
14.500.000 ptes.



Aquests premis, destinats a l'estímul i al reconeixement de l'escola catalana, són dotats per la Fundació Jaume I amb les aportacions dels receptors del llibre-nadala que la Fundació trameta cada any a les persones interessades per la nostra cultura. L'àmbit d'actuació és el dels Països Catalans. L'organització compta amb l'assessorament de la DEC, Delegació d'Ensenyament Català d'Òmnium Cultural. Els Premis Baldiri Reixac són convocats en tres modalitats:

Premis a les escoles

14 premis de 500.000 pessetes cadascun

Serà premiada la qualitat global, en llengua i continguts, de les escoles i els instituts quant a la catalanitat: lloc que ocupen la llengua i la cultura catalanes en el conjunt de les seves activitats, ús del català com a llengua de relació entre els alumnes, activitats culturals d'arrelament al país i aplicació coherent del Projecte Lingüístic de Centre.

Per a participar-hi cal omplir i trametre el qüestionari que facilita la Fundació Jaume I, així com la documentació que s'hi demana. Les escoles unitàries integrades dins d'una ZER s'han de presentar conjuntament.

Les escoles i els instituts ja presentats als Premis en anys anteriors i no premiats que desitgin optar a aquesta convocatòria, només caldrà que presentin el qüestionari actualitzat, sense necessitat d'aportar documentació nova.

No hi poden optar els centres educatius ja guardonats en convocatòries anteriors.

Premi a mestres i professors

1.000.000 ptes. a l'autor del treball guardonat, i una subvenció de 500.000 ptes. per contribuir a la seva edició.

Serà atorgat a un treball inèdit de temàtica pedagògica que contribueixi a l'ensenyament en català a qualsevol nivell i matèria.

Cal acompanyar els treballs -presentats anònimament i en dues còpies- amb la fitxa d'inscripció complimentada, dins un sobre tancat. A l'exterior no hi ha de constar el nom de l'autor sinó només el títol del treball.

El Jurat podrà dividir el premi o deixar-lo sense adjudicar. A l'edició del treball premiat hi ha de constar el premi amb el qual ha estat guardonat.

Premis als alumnes

60 premis de 100.000 pessetes cadascun, en llibres catalans a escollir pels interessats.

Seràn atorgats a treballs escolars fets, preferentment en equip, per alumnes de qualsevol nivell educatiu no universitari.

Els treballs hauran de ser fets en català i podran tractar de qualsevol de les àrees de coneixements dels diversos cicles escolars, així com ésser resultat d'activitats del centre: excursions i visites, periòdics escolars i diaris de classe, col·leccions, audiovisuals, etc. (dels murals, les maquetes i les manualitats més grans de 60 x 60 cm, només se n'admetran fotografies).

Quant als treballs de recerca de segon de Batxillerat, només se n'admetran 3 per cada centre.

El Jurat valorarà especialment els treballs que suposin un aprofundiment en la realitat nacional catalana i en la nostra tradició cultural.

Acompanyarà els treballs una memòria breu, no més llarga de dos fulls, on cal especificar les motivacions, les circumstàncies, la manera com s'ha fet el treball, etc.

Per optar al premi, cal acompanyar cada treball amb la fitxa d'inscripció, segons el model que en facilita la Fundació Jaume I.

No seran admesos els treballs que no vagin acompanyats de l'esmentada fitxa d'inscripció complimentada.

Els treballs i la documentació s'han d'adreçar a:
Premis Baldiri Reixac
Fundació Jaume I
Aribau, 185, 3r. - 08021. BARCELONA
Telèfon: 93 200 53 47 - Fax: 93 200 56 33
E.mail: fundaciojaumeprimer@agrolimen.es

El termini de presentació s'acabarà el dia 15 de febrer del 2001. Els treballs tramesos per correu que arribin després d'aquesta data, només seran admesos si al mata-segells consta que la tramesa és anterior al 8 de febrer. Els treballs no premiats podran ésser recollits des del 20 de juny fins al 17 d'octubre, prèvia presentació de la fitxa d'inscripció.

La Fundació Jaume I podrà disposar dels treballs premiats durant un any per tal d'exposar-los i promoure'n la difusió.

Amb el patrocini honorífic de la



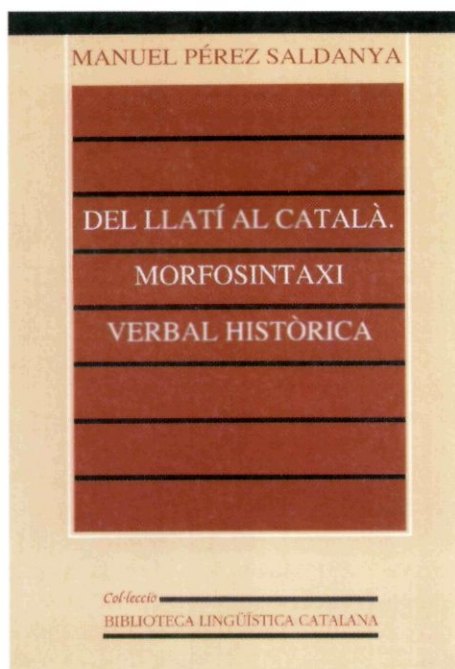
Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

XVIII Premi Manuel Sanchis Guarner a la unitat de la llengua catalana

Aquest Premi és atorgat per la Fundació Jaume I a un llibre escrit en català i publicat durant els darrers dos anys, que signifiqui una contribució notable al coneixement de la llengua catalana en l'aspecte de la seva unitat o de qualsevol altre vessant paral·lel o relacionat amb el fi esmentat.

En aquesta convocatòria han estat tingudes en compte les obres aparegudes des del dia 1 d'octubre de 1998 fins al 31 de juliol del 2000, tots dos inclusivament.

El Jurat, constituït per Joan Triadú i Font, president; Ramon Pla i Arxé; Lídia Pons i Griera; Amadeu J. Soberanas i Lleó, i Jaume Vallcorba i Rocosa, secretari, va atorgar el XIX Premi Sanchis Guarner a la Unitat de la llengua catalana, a l'obra titulada **Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica** de la qual és autor el professor Manuel Pérez Saldanya, i que ha estat editada per la Universitat de València.



Editorial Barcino

Els projectes d'aquesta editorial fundada per Josep Maria de Casacuberta l'any 1924 abarquen diverses col·leccions, la més important de les quals és la de *Els Nostres Clàssics*, on s'inclou l'obra dels autors en llengua catalana des dels orígens al segle XIII fins a la Renaixença literària del segle passat.

L'any 2000 la col·lecció *Els Nostres Clàssics* s'ha vist enriquida amb els títols següents: *Corpus d'antiga poesia medieval*, a cura del doctor Josep Romeu i Figueras; dos volums dels *Furs de València*, a cura de Germà Colón i Arcadi Garcia, i una nova edició revisada i en un sol volum de les *Poesies d'Ausiàs March*, a cura de Pere Bohigas, la qual compta també amb un CD-Rom amb les concordances i l'índex total dels textos de l'obra.

Cal destacar l'aparició imminent, dins d'aquesta mateixa col·lecció, de les *Homilies d'Organyà*, amb el facsímil fidel d'aquest important manuscrit; l'edició paleogràfica, l'edició crítica i la versió al català actual, a càrrec d'Andreu Rossinyol i Amadeu J. Soberanas, així com l'estudi biblicohomilètic del doctor Armand Puig, professor de la Facultat de Teologia de Catalunya. Un altre títol important i a punt de sortir són les *Poesies de Pere Serafí*, a cura del doctor Josep Romeu i Figueras.

El *Dietari de Joaquim Aierdi*, història del regne de València en el segle XVII, a cura de Vicent Josep Escartí, és la novetat remarcable dins la Biblioteca Baró de Maldà.

Finalment, s'està ultimant el quart i darrer volum de la *Flora dels Països Catalans*, de la qual són autors els doctors Oriol de Bolós i Josep Vigo.



Museu de la vida rural

El Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí, obra que pertany a aquesta Fundació Jaume I, ha convocat el Premi Vida Rural d'Etnografia Espluguina i Comarcal per a treballs d'història oral sobre costums i tradicions populars, el qual està destinat a promoure l'interès per la recerca etnogràfica entre els alumnes d'ensenyament secundari i els joves en general.

Els treballs poden ser realitzats individualment o en grup, i es consideren preferentment les gravacions de vídeo o magnetofòniques d'entrevistes. També es poden presentar treballs escrits si parteixen d'enquestes orals a persones diverses, o si són resultat de recerques o de treballs de camp realitzats sobre el terreny pels propis concursants.

L'objectiu és obtenir el testimoni oral de persones grans sobre els antics ritus i costums familiars i so-

cial, tant de l'Espluga de Francolí com de la Conca de Barberà: el casament i el bateig, la primera comunió, els enterraments i els funerals, el festeig, etc.; els jocs i els estudis de la mainada; el lleure del jovent; les solemnitats religioses i els elements de pietat familiar i popular; els balls i les festes majors; el vestit i l'arranjament personal; l'alimentació i les feines de la llar; els treballs i els oficis; els mitjans de transport; els mercats i el comerç, etc.

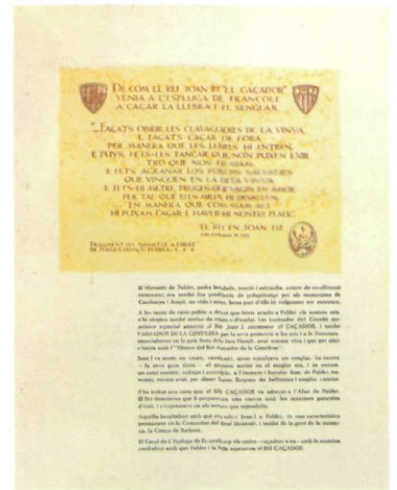
Entre els treballs realitzats per nois i noies de la vila el Jurat va designar aquests dos: *Parròquia de Sant Miquel Arcàngel (1920-1926)*. *Fets històrics i resultats de la recerca*, de Xavier Lozano Bosch, alumne de l'Institut Joan Amigó, i *Refranys dels nostres avis*, recull realitzat per vint-i-dos alumnes del segon curs del Cicle Mitjà del Col·legi de la Mare de Déu del Carme.



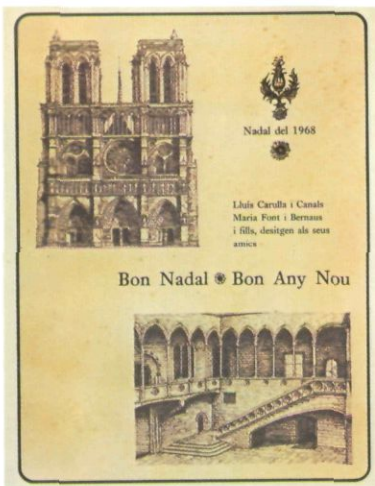
Dedicació d'aquestes Nadales

Catàleg de totes les Nadales editades des de l'any 1967.

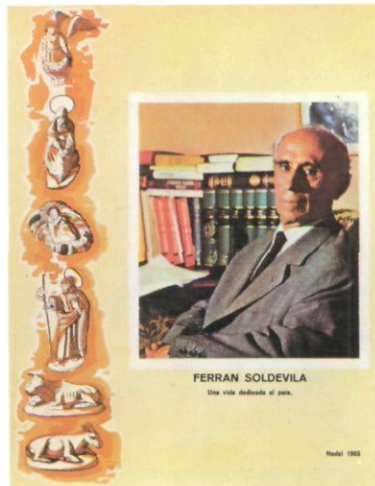
Les que porten un asterisc (*)
a continuació del títol són exhaurides.



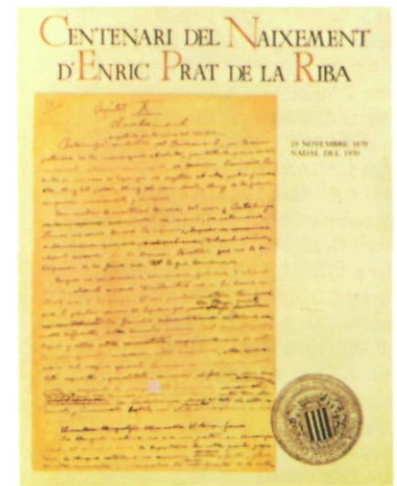
1967. JOAN I EL CAÇADOR (*)



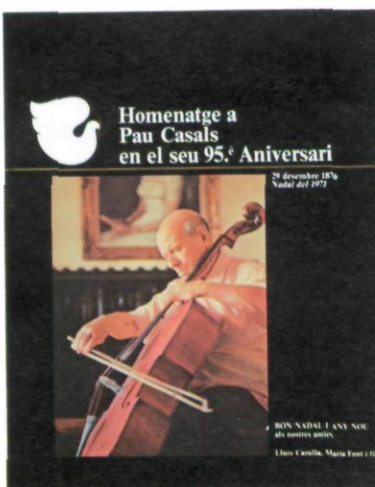
1968. PAU CLARIS (*)



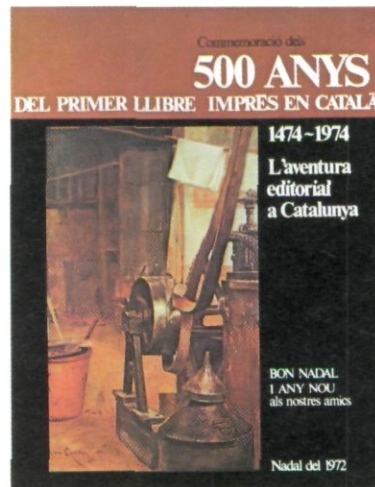
1969. FERRAN SOLDEVILA (*)



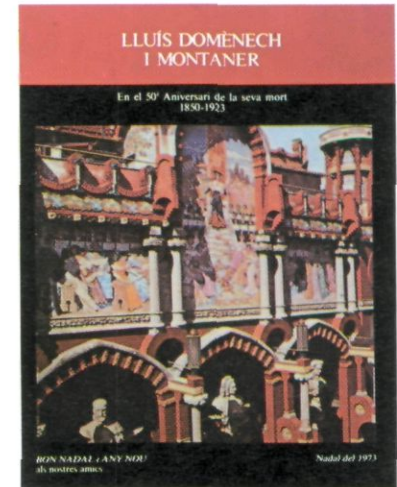
1970. ENRIC PRAT DE LA RIBA (*)



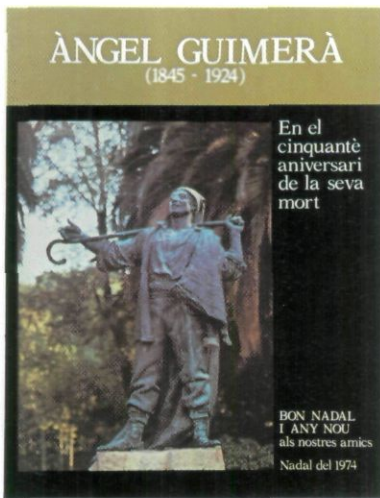
1971. PAU CASALS (*)



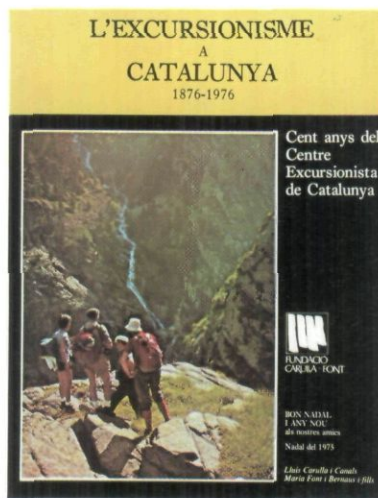
1972. 500 ANYS DEL PRIMER
LLIBRE IMPRES EN CATALÀ (*)



1973. LLUÍS DOMÈNECH
I MONTANER (*)



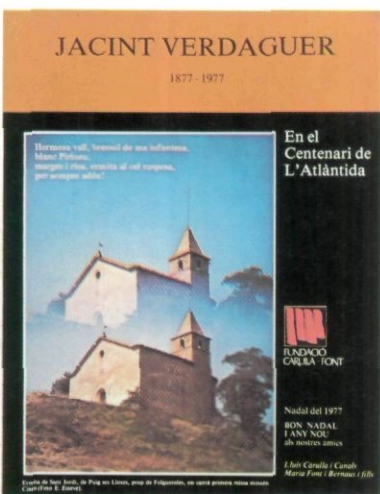
1974. ÀNGEL GUIMERÀ (*)



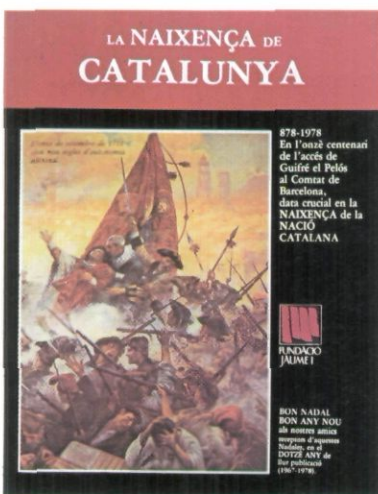
1975. L'EXCURSIONISME A CATALUNYA (*)



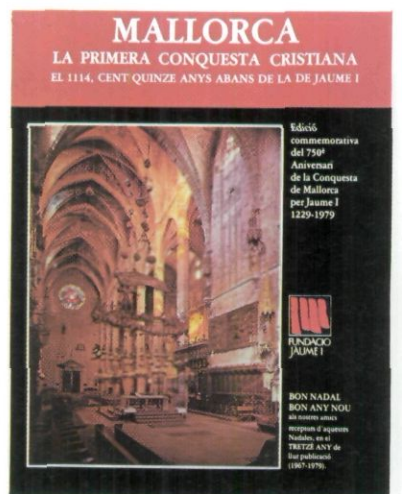
1976. JAUME I, EL CONQUERIDOR (*)



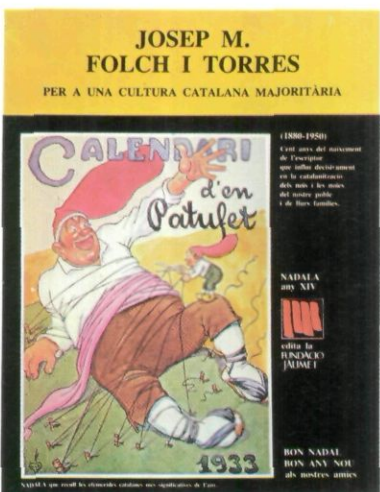
1977. JACINT VERDAGUER



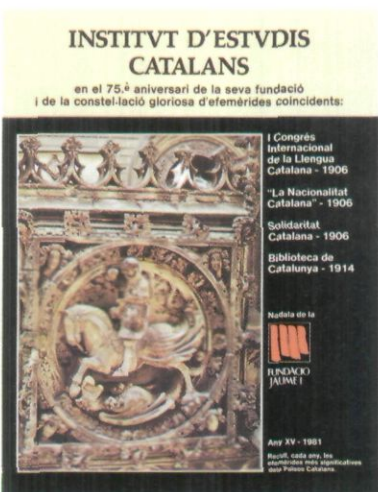
1978. LA NAIXENÇA DE CATALUNYA (*)



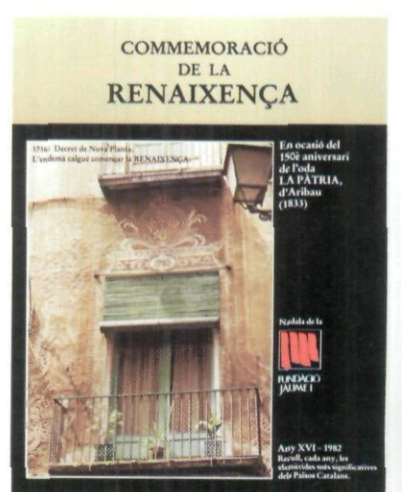
1979. MALLORCA, LA PRIMERA CONQUESTA CRISTIANA



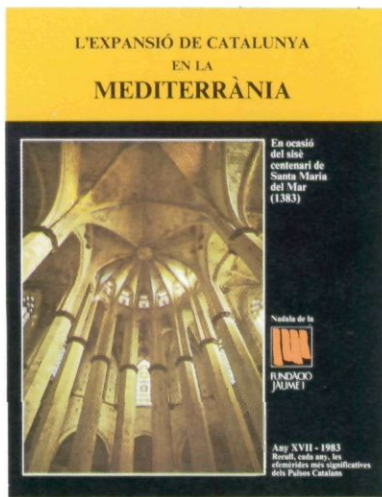
1980. J.M. FOLCH I TORRES (*)



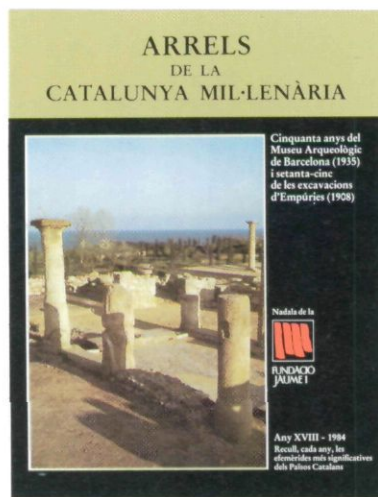
1981. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS



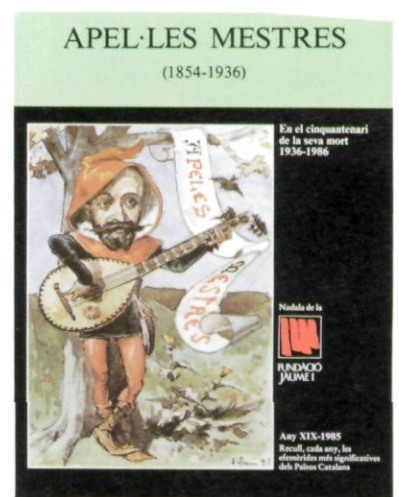
1982. COMMEMORACIÓ DE LA RENAIXENÇA (*)



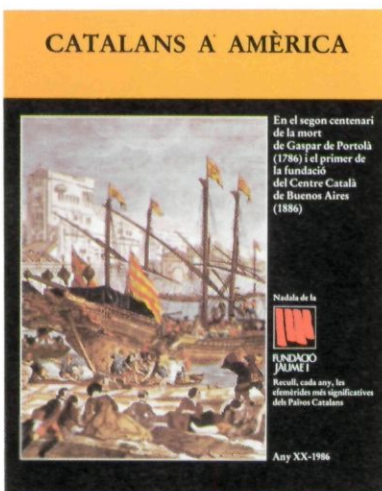
1983. L'EXPANSIÓ DE CATALUNYA EN LA MEDITERRÀNIA



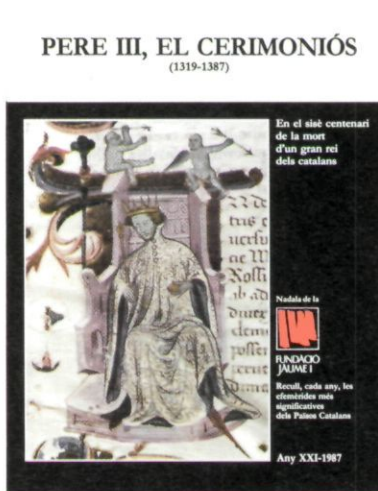
1984. ARRELS DE LA CATALUNYA MIL·LENÀRIA



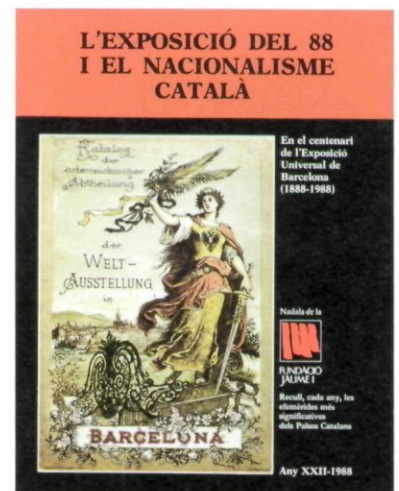
1985. APEL·LES MESTRES



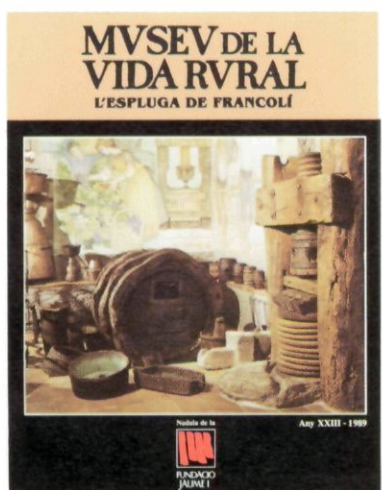
1986. CATALANS A AMÈRICA



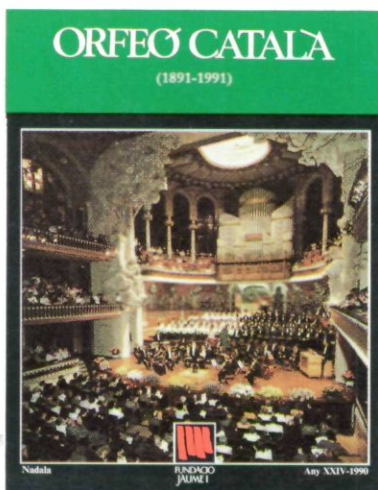
1987. PERE III, EL CERIMONIÓS



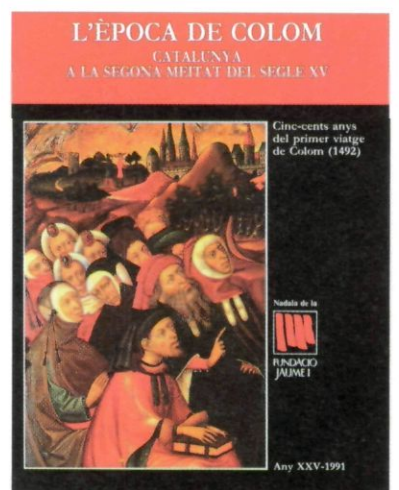
1988. L'EXPOSICIÓ DEL 88 I EL NACIONALISME



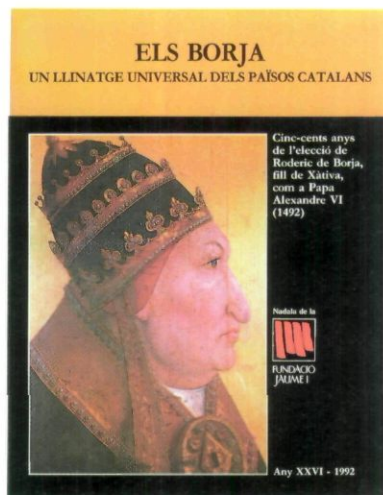
1989. MUSEU DE LA VIDA RURAL (*)



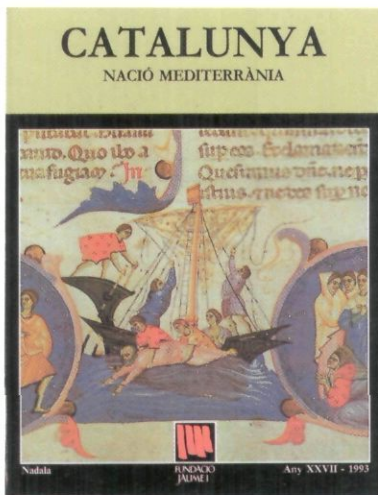
1990. ORFEÓ CATALÀ



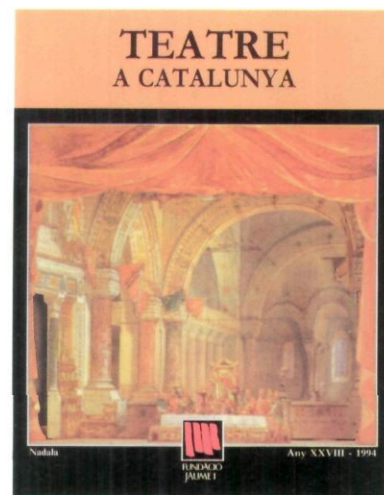
1991. L'ÈPOCA DE COLOM



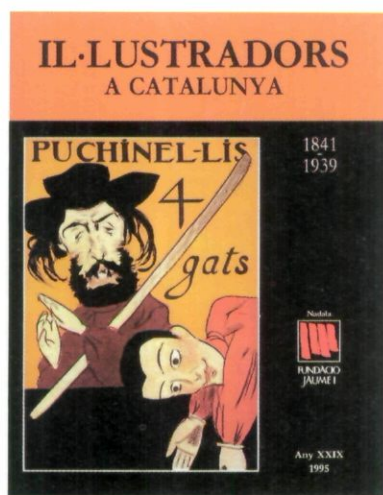
1992. ELS BORJA



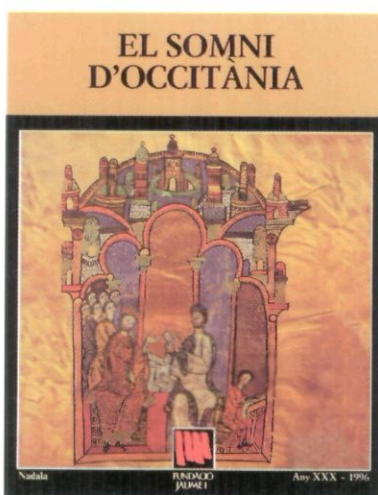
1993. CATALUNYA, NACIÓ MEDITERRÀNIA.



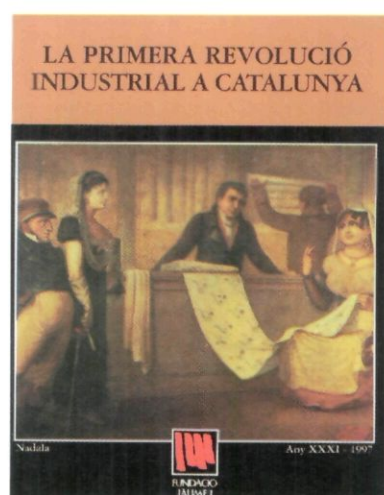
1994. TEATRE A CATALUNYA



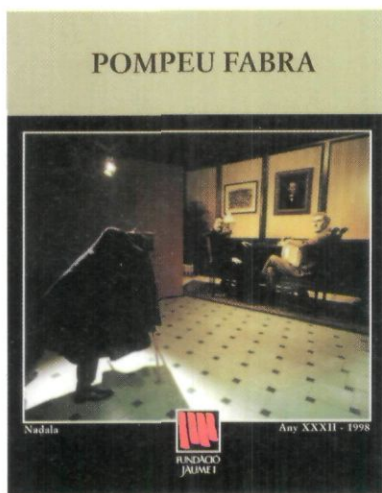
1995. IL·LUSTRADORS A CATALUNYA



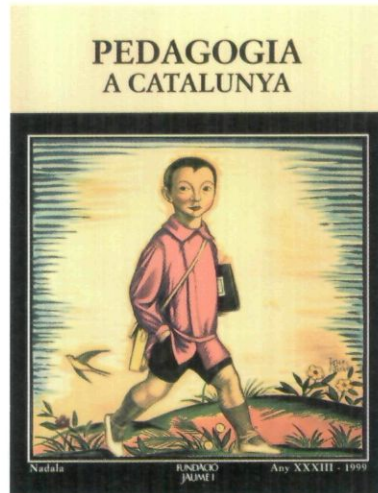
1996. EL SOMNI D'OCCITÀNIA



1997. LA PRIMERA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL



1998. POMPEU FABRA



1999. PEDAGOGIA A CATALUNYA

Trenta-quatre anys de nades

Mot de gràcies als nostres col·laboradors

- Carme Agustí i Badia (1977)
Joan Ainaud de Lasarte (1976, 1987 i 1991)
Josep Maria Ainaud de Lasarte (1970 a 2000)
Joan Alavedra (1971 a 1974)
Lluís Albert (1975, 1982 i 1985)
Montserrat Albet i Vila (1976, 1979 a 1983, 1990 i 1993)
Imma Albó (1984)
Santiago Alcolea i Blanch (1987)
Roger Aliet (1972, 1984 i 1985)
Josep Alsina i Bofill (1976 i 1979)
Leandre Amigó (1986)
Joan Amorós i Pla (1996)
Ramon Aramon i Serra (1969 i 1978)
Pere Artís i Benach (1982 i 1990)
Mercè Aventin (1996)
Xose Aviñoa (1985)
Antoni M. Badia i Margarit (1971 i 1981)
Albert Balcells (1987)
Antoni Bartomeus (1994)
Joan Bassegoda i Nonell (1983)
Ricard Batista i Noguera (1991)
Miquel Batllori (1984 i 1992)
Josep Benet i Morell (1970, 1973, 1979, 1985 i 1988)
Josep M. Benítez i Riera (1992)
Artur Bladé i Desumvila (1982)
Oriol Bohigas (1973)
Pere Bohigas (1972, 1981 i 1987)
Maur M. Boix (1985)
Emili Boix i Selva (1987)
Oriol de Bolós (1988)
Jordi Bonet i Armengol (1976 i 1982)
Lluís Bonet i Armengol (1984)
Maria Lluïsa Borràs (1981)
Isidre Bravo (1994)
Antoni Bregante (1984)
Xavier Bru de Sala (1994)
Santiago Bueno i Salinas (2000)
Josep M. Cadena i Catalán (1972 i 1995)
Pere Calders (1980)
Helena Cambó (1976)
Domènec Campillo (1984)
Guiu Camps (1979)
Jaume Carner i Suñol (1984)
Teresa Carreras (1984)
Eusebi Casanellas i Rahola (1997)
M. Àngels Casanovas (1984)
Oriol Casassas (1979 i 1984)
Manuel Castellet (1998)
Victor Castells (1986 i 1991)
Pere Català i Roca (1979, 1985, 1987 i 1991)
Jordi Cerdà i Subirachs (1996)
Alexandre Cirici i Pellicer (1981)
Eliseu Climent (1977)
Isidre Clopas i Batlle (1976 i 1985)
Daniel Codina (1980)
Miquel Coll i Alentorn (1971, 1974 a 1976, 1978 a 1982, 1986 i 1990)
Antoni Comas (1974)
Ximo Company (1992)
Àngel Cortès (1982)
Fèlix Cucurull (1982 i 1991)
Miquel Dolç (1982)
Pere Domingo (1971)
Eulàlia Duran (1991)
Lluís Duran i Solà (1999)
Salvador Espriu (1970 i 1971)
Gregori Estrada (1983)
Xavier Fàbregas (1974, 1978 i 1980)
Esteve Fàbregas i Barri (1978 i 1986)
Josep M. Fargas i Falp (1988)
Jaume Farguells (1982)
Josep Faulí (1972, 1981, 1988 i 1991)
Lluís Ferran de Pol (1974)
Antoni Ferrando (1998)
Joaquim Ferrer i Roca (1980 i 1984)
M. Àngels Ferrer (1982)
M. Teresa Ferrer i Maillol (1991)
Josep M. Figueres (1981)
Ramon Folch i Camarasa (1980)
Josep M. Font i Rius (1987)
Francesc Fontbona (1973, 1980, 1983, 1985 i 1986)
Joan Fuster (1971, 1972, 1978, 1980, 1982 i 1983)
Jordi Galí (1986)
Llorenç Galmés (2000)
Tomàs Garcès (1972)
Peter C. Garriga (1986)
Josep M. Garrut (1979 i 1988)
Josep González-Agàpito (1988 i 1999)
Guillem-Jordi Graells (1982 i 1994)
Pere Grases (1986)
Joan Maria Gual i Dalmau (1994)
Domènec Guansé (1972)
Ramon Gubern i Domènech (1987)
Josep Gudiol (1984)
Manuel Ibàñez Escofet (1981 i 1987)
Jordi Iglésies (1975 i 1977)
Albert Jané (1975)
Enric Jardí (1974, 1977, 1981, 1983, 1988 i 1993)
Eduard Junyent (1977)
Cassia M. Just (1971, 1978 i 1981)
Robert Lafont (1996)
Emma Liaño i Martínez (1987)
Josep Lladonosa (1977)
Teresa Llecha (1984)
Jordi Llimona (1984)
Joaquim Llimona de Gispert (1976)
Josep M. Llompard (1979 i 1991)
Miquel Llongueras (1984)
Montserrat Llorens (1977)
Santiago de Llovet (1991)
Albert Manent (1972, 1974, 1975, 1978, 1980, 1983, 1984, 1986 i 1993)
Isidor Marí (1998)
Salomó Marquès i Sureda (1981 i 1999)
Josep M. Mas Solench (2000)
Jesús Massip (1984)
Josep Massot (1974 i 1984)
Joan A. Maragall i Noble (1976)
Jordi Maragall i Noble (1983)
Roger Marcet (1984)
Joan Martí i Castell (1991)
Oriol Martorell (1971, 1978, 1983 i 1984)
Jaume Mayas (1984)
Jesús Mestre i Godes (1996)
Lluís Millet i Loras (1990)
Gregori Mir (1972)
Jordi Mir i Parache (1982)
Josep Miracle (1972, 1977 i 1980)
Joaquim Molas (1985)
Francesc de B. Moll (1971, 1976, 1979 i 1981)
Agustí Montal (1974)
Andreu Mota i Móra (1968 a 2000)
Ramon Muntanyola i Llorach (1970 i 1971)
Joaquim Nadal i Farreras (1981)
Jordi Nadal i Oller (1997)
Raimon Noguera (1976)
Josep M. Nolla (1984)
Josep M. Nuix (1984)
Joan Oliver (1971, 1972 i 1974)
August Panyella (1989)
Pere Pascual i Domènech (1997)
Ricard Pedrals (1988)
Josep Perarnau (1975, 1978, 1979, 1983)
Francesc Pérez i Moragón (1982)
Lluís Permanyer i Lladós (1994)
Maria Petrus (1984)
Ramon Pla i Arxé (1972)
Ramon Planes (1981)
Josep M. Poblet (1970, 1974 i 1975)
Josep Pont i Gol (1971 i 1975)
Baltasar Porcel (1993)
Eduard Porta (1984)
Josep Porter (1972)
Joaquim Prats (1984)
Francisco Javier Puertas (1992)
Josep M. Puig i Salellas (2000)
David Pujol i Fabrelles (1999)
Jordi Pujol i Soley (1978)
Martí de Riquer (1976 i 1987)
Manuel Ribas i Piera (1976)
Pere Ribot (1982)
Jaume Riera i Sans (991)
Santiago Riera i Tuèbols (1983)
Eduard Ripoll i Perelló (1984)
Frederic Roda i Pérez (1994)
Robert Rodergas (1971)
Maria Àngels Roque (1993)
Teresa Rovira (1982)
Jordi Rovira i Port (1984)
Basili de Rubí (1978)
Jordi Rubió i Balaguer (1971 i 1972)
Manuel Rucabado (1984)
Josep M. Sala i Albareda (1975)
J.M. Safrach (1982, 1983 i 1996)
Octavi Saltor (1978)
Ricard Salvat (1974)
Josep Sanabre (1968)
Manuel Sanchis i Guarnier (1976)
Enric Sanmartí (1984)
Josep M. Sans i Travé (1991)
Jan Schejbal (1974)
Mila Segarra (1998)
Rosa Serra i Rotés (1997)
Maurici Serrahima (1977)
Amadeu J. Soberanas i Lleó (1982)
Jaume Sobrequès (1982 i 1986)
Josep M. Solà i Camps (1977)
Ferran Soldevila (1969)
Pere Soler (1999)
Joan Soler i Mata (1999)
Bernat Sureda i Garcia (1999)
Antoni Tàpies (1971)
Josep Tarín-Iglésias (1988)
Miquel Tarradell (1984)
Joan-Josep Tharrats i Vidal (1995)
Margarida Tintó (1983)
Josep Tomàs i Cabot (1987)
Jaume Torras i Elias (1997)
Joan Torrent i Fàbregas (1977 i 1986)
Enric Tous i Carbó (1988)
Josep Tremoleda i Roca (1979)
Joan Triadú i Font (1972, 1974, 1977, 1979 a 1984, 1986, 1993 i 1998)
Josep Trueta i Raspall (1971, 1974 i 1976)
Frederic Udina i Martorell (1979, 1987 i 1991)
Helena Usandizaga (1980)
Edmon Vallès (1977)
Josep Vallverdú (1980 i 1991)
Joaquim Ventalló (1985)
Jordi Verrié (1979)
Jaume Vidal i Alcover (1976 i 1979)
Marc-Aureli Vila (1981 i 1986)
Pau Vila i Dinarés (1971)
Conrad Vilanou i Torrano (1999)
Lluïsa Vilaseca (1984)
Dan Wohlfeiler (1986)

